

Dansk kvalitativ interviewforskning - Kvalitet eller kvaler?

Henning Olsen

*Socialpolitik og marginalisering
Arbejdsrapport 11:2002*

Arbejdsrapport
Socialforskningsinstituttet
The Danish National Institute of Social Research

Dansk kvalitativ interviewforskning - Kvalitet eller kvaler?

Henning Olsen

***Socialpolitik og marginalisering
Arbejdsrapport 11:2002***

Socialforskningsinstituttets arbejdsrapporter indeholder foreløbige resultater af undersøgelser og forarbejder til artikler eller rapporter. Arbejdsrapporter udgives i et begrænset oplag som grundlag for en faglig diskussion, der indgår som led i forskningsprocessen. Læseren bør derfor være opmærksom på, at resultater og fortolkninger i den færdige rapport eller artikel vil kunne afvige fra arbejdsrapporten. Arbejdsrapporter er ikke omfattet af de procedurer for kvalitetssikring og redigering, som gælder for instituttets forskningsrapporter.

Om undersøgelsen

Arbejdsrapporten hidrører fra Socialforskningsinstituttets undersøgelse af danske kvalitative interviewundersøgelers kvalitet. Undersøgelsen, hvis hovedresultater er offentliggjort i bogen *Kvalitative kvaler. Kvalitative metoder og danske kvalitative interviewundersøgelers kvalitet* (Akademisk Forlag, København 2002b), sætter fokus på tendenser i et bredspektret udvalg af engelsksproget og skandinavisk kvalitativ metodelitteratur. Tendenserne sammenholdes med danske samfundsvidenskabelige og tilgrænsende undersøgelser, hvor kvalitative interview virker som empirisk grundlag. Undersøgelsen er hermed en evaluering af, hvordan dansk kvalitativ interviewforskning afspejler metodelitteraturens anbefalinger.

Med afsæt i kvalitativ metodelitteratur udvikles en række kvalitetskriterier, hvorpå strategisk udvalgte danske kvalitative interviewundersøgelser analyseres og evalueres. Arbejdsrapporten indgår i en komprimeret version i *Kvalitative kvaler* (kapitel 7) og anbefales læst i sammenhæng hermed. Det bemærkes, at undersøgelsesernes forfattere er tilbudt mulighed for at kommentere analyser og vurderinger. Blandt disse er ti fremkommet med konstruktive og kritiske bemærkninger. Arbejdsrapport og *Kvalitative kvaler* sigter mod anvendelse i undervisnings-sammenhæng og blandt forskere uden større erfaring med kvalitative metoder.

Udarbejdelsen af arbejdsrapporten, bogen *Kvalitative kvaler* samt to videnskabelige artikler er samfinansieret af Socialforskningsinstituttet og Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd.

Indhold

Kapitel 1.	Problemstilling og procedure	3
1.1.	Problemstilling	3
1.2.	Selektions- og analysekriterier	4
Kapitel 2.	Universiteter mv.	13
2.1.	Medlemstyper i LO-forbund	13
2.2.	Sindslidende i små kommuner	16
2.3.	Selvmordsforsøg som talehandling	18
2.4.	Fremragende kvindelige sportspræstationer	23
2.5.	Konstruktion af køn	28
2.6.	Tamiler i Vestjylland	39
Kapitel 3.	Akademiske og andre private forlag	43
3.1.	Folketingsmedlemmers politiske kultur og livsverden	43
3.2.	Kvindelig som bistandsklient	46
Kapitel 4.	Sektorforskningsinstitutter	51
4.1.	Medarbejderrekruttering	51
4.2.	Anbringelse af børn	53
4.3.	Forældreskab i 1990'erne	56
4.4.	Sundhedsoplysende kampagner	60
4.5.	Kvinder, mænd og omsorgsarbejde	65
Kapitel 5.	Andre institutioner	69
5.1.	Mødet med praktiserende læger	69
5.2.	Kvinder som ledere	72
Kapitel 6.	Tværgående tendenser	77
6.1.	Specifikke kvalitetskriterier	77
6.2.	Generelle kvalitetskriterier	84
6.3.	Sammenfatning	85
Litteratur		87

KAPITEL 1

Problemstilling og procedure

1.1. Problemstilling

Kvalitative undersøgelsers metodologiske transparens er en fremherskende anbefaling i engelsksproget og skandinavisk kvalitativ metodelitteratur (se: Olsen, 2002b, kapitel 4-5). Hvis læsere skal tildeles mulighed for kritisk vurdering af forskningsresultater, må alle afgørende metodologiske valg tydeliggøres og motiveres. Når det sker, vil læsere tendentielt kunne "repetere" forskningsprocessen fra tematisering via tilvirkning af empiri til analyseresultater.¹⁾ Når kvalitativ metodelitteraturs anbefaling tages *ad notam*, bliver metodologisk transparens en nødvendig betingelse for kvalitativ kvalitet. Nok så tydeliggjorte tematiske afgrænsninger og heraf afledte metodologiske valg er dog ikke en tilstrækkelig forudsætning for analyseresultatets kvalitet. Når der i det følgende sættes fokus på af danske forskere afrapporterede forskningsprocessers og analyseresultatets kvalitet, bør der udvikles kriterier for *kvalitativ kvalitet*:

I hvilket omfang og på hvilken måde afspejler danske kvalitative interviewundersøgelser kriterier for kvalitativ kvalitet hidrørende fra engelsksproget og skandinavisk metodelitteratur?

Med nævnte problemstilling *in mente* retter kriterierne, hvis afsæt er fremstillingen i *Kvalitative kvaler* (Olsen, 2002b, kap. 3-5), sig udelukkende mod analyse og vurdering af kvalitative interviewundersøgelser, hvorved fx kvalitative undersøgelser med deltagende observation udelukkes (se: afsnit 1.2.). Der argumenteres for udvælgelse af femten danske undersøgelser til analyse, hvis udfald findes i de følgende kapitler. De fleste undersøgelser er offentliggjort i det videnskabelige samfunds regi, dvs. af universiteter mv.

1) Nogle forskere - fx socialkonstruktivister - vil muligvis finde det betænkeligt at opstille et generelt kvalitetskriterium om forskningsprocessens mentale "repetition" fra tematisering via tilvirkning af empiri til de endelige analyseresultater. Argumentet kunne være, at et sådant kriterium kun kan være gældende inden for visse metateoretiske positioneringer, fx positivistiske eller realistiske, mens forskning, hvor fortolkning tildeles forrang, ikke kan honorere den nævnte fordring. Arbejdspapiret tager afsæt i kvalitativ metodelitteraturs anbefaling af metodologisk transparens, hvormed litteraturens forfattere så at sige tildeles "magten" til at sætte standarder. Heraf følger, at også kvalitative forskere, der tildeler fortolkning forrang, i *videst muligt omfang* bør redegøre for præmisser og processer. Kvalitative forskningsprocesser vil dog næppe nogensinde fuldt ud kunne "repeteres", hvilket for øvrigt også gælder kvantitative, fx surveybaserede (se fx: Olsen, 1998; Olsen, 2001b). Hertil kommer, at nogle forskningsprocesser er vanskeligere at "repetere" end andre. Hvis kvalitative forskere skal kunne "kigges over skulderen", er hvilke som helst i det dunkle henliggende *anything goes*-procedurer imidlertid ikke acceptable.

og sektorforskningsinstitutter (se: kapitel 2 og 4), mens de færreste er offentliggjort af private forlag eller andetsteds (se: kapitel 3 og 5). I arbejdspapirets afsluttende kapitel sættes der fokus på tværgående tendenser (kapitel 6). Det sidste kapitel svarer i alt væsentligt til kapitel 7 i *Kvalitative kvaler* (se: Olsen, 2002b).

1.2. Selektions- og analysekriterier

Ligesom selektion af informanter til kvalitative interviewundersøgelser almindeligvis ikke er arbitrær, men baseres på strategiske eller andre motiverede kriterier, bør tilsvarende gælde for udvælgelse af et begrænset antal danske kvalitative interviewundersøgelser til analyse og vurdering (se: *oversigt 1.1.*). Blandt kvalitative interviewundersøgelser offentliggjort i perioden 1980-2000 tildeles undersøgelser fra 1990'erne forrang, da en omvendt prioritering ville umuliggøre, at danske undersøgelser potentielt kan afspejle i nyere kvalitativ metodelitteraturs anbefalinger. Desuden bør formelt videnskabelige undersøgelser - dvs. undersøgelser offentliggjort i det videnskabelige samfunds regi - tildeles antalsmæssig forrang. Undersøgelser, der ikke i egen selvforståelse er "videnskabelige", er mindre relevante end formelt videnskabelige i relation til metodelitteraturens anbefalinger. Yderligere et kriterium tildeler samfundsvidenskabelige undersøgelser - navnlig sociologiske - forrang.²⁾

Oversigt 1.1.

Kriterier vedr. udvælgelse af danske kvalitative interviewundersøgelser.

- Nyere undersøgelser forrang
- Formelt videnskabelige undersøgelser forrang
- Samfundsvidenskabelige undersøgelser forrang
- Tematisk variation
- Institutionel variation
- Geografisk variation

Hertil kommer et forlangende om tematisk mangfoldighed, der afspejler den i *Kvalitative kvaler* (Olsen, 2002b, kap. 6) gennemførte typologisering af undersøgelser baseret på kvalitative interview. Ved typologiseringen sondres mellem forskellige typer af offentliggjørende institutioner og/eller forlag. Også denne sondring fungerer som kriterium, idet bestræbelsen samtidig er geografisk variation, der tilsikrer udvælgelse af undersøgelser offentliggjort af institutioner/forlag i forskellige landsdele. Det er dog ikke fuldt ud muligt simultant at honorere de seks kriterier. Bestræbelsen har derfor været, at de femten udvalgte undersøgelser er *maksimalt forskellige* med hensyn til flest mulige kriterier, og at der i øvrigt inden for givne kriterielle kombinationer er anvendt et tilfældighedsprincip (se: *oversigt 1.2.*)³⁾ Det begrænsede antal undersøgelser, der er pragmatisk - navnlig

2) Det skyldes navnlig, at undersøgelsen er gennemført i Socialforskningsinstituttets regi og er medfinansieret af Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd.

3) Til fremme af analytisk og vurderingsmæssig redelighed har yderligere en ledetråd for udvælgelse af undersøgelser været, at jeg ikke har eller har haft arbejdsmæssige og/eller personlige relationer til rapporternes og afhandlingernes forfattere. Tre forfattere - E. Christensen, A. Csonka og A-D. Hestbæk - er eller har været mine kolleger på Socialforskningsinstituttet. Med førstnævnte har der dog været et vist forskningsmæssigt samarbejde.

tidsmæssigt og økonomisk - begrundet, er udvalgt blandt af størrelsesordenen 200 danske kvalitative interviewundersøgelser offentliggjort i perioden 1980-2000. Til trods for den relativt vage begrundelse for antallet af undersøgelser ville analyse og vurdering af yderligere rapporter og afhandlinger næppe påvirke de tværgående tendenser, der afdækkes i afsnit 7 i *positiv* retning.⁴⁾

Oversigt 1.2. Danske kvalitative interviewundersøgelser udvalgt til analyse.		
<i>Institu- tion/forlag</i>	<i>Forfatter (år)</i>	<i>Tema</i>
Univer- sitet mv.	Bild, T. et al. (1993) Bømler, T.U. (1995) Fleischer, E. (2000) Pedersen, I.K. (1998) Søndergaard, D.M. (1996) Tilia, G.B. (1996)	Medlemstyper i LO-forbund Sindslidende i små nordjyske kommuner Selvmordsforsøg som talehandling Kvindelig elitesport og karriere Kulturel konstruktion af køn Tamilske flygtninges forhold i tre kommuner i Ringkøbing Amt
Akademisk/ andet privat forlag	Jensen, T.K. (1993) Sørensen, T.B. (1991)	Folketingsmedlemmers politiske kultur og livsverden Kvindelige bistandsklienters oplevelse af deres tilværelse, ressourcer og hjælp
Sektor forsk- nings- institut	Csonka, A. (1995) Christensen, E. (1998) Hestbæk, A-D. (1995) Jacobsen, E.T. (1996) Korremann, G. (1987)	Rekruttering af medarbejdere Anbringelse af børn uden for hjemmet Forældreskab i småbørnsfamilier, hvor begge forældre har arbejde Sundhedsoplysende kampagner Kvinder, mænd og omsorgsarbejde
Anden insti- tution mv.	Henriksen, C.S. & Malmgren, M. (1998) Højgaard, L. (1990)	Københavneres holdninger til mødet med alment praktiserende læger Årsager til at få kvinder er ledere

Ligesom ved analyse af kvalitative interview ville en overvejende induktiv tilgang til analyse og vurdering af de femten undersøgelser være mulig. "Nedefra"-perspektivets implikation måtte da blive, at afhandlingerne og rapporterne fungerede som grundlag for at drage tekstnære, loyale slutninger om danske forskeres opfattelse af kvalitet og kvalitetssikring i kvalitative interviewundersøgelser. I så fald måtte fremherskende tendenser i kvalitativ metodelitteratur (se: Olsen, 2002b) søges henvist til en parentes og processens afsæt være en tendentiell *tabula rasa*. Om end den skitserede tilgang principielt

4) I en kommentar peger Torben K. Jensen, hvis afhandling om folketingsmedlemmers hverdagsliv (1993) omtales senere i arbejdspapiret, på en anden form for mulig udvælgelse af kvalitative interviewundersøgelser: "Dit valg af forskningsprojekter til nærmere kritisk analyse kan man diskutere kriterierne for. På en måde synes jeg, at du kunne have nøjes med at tage projekter, som du havde grund til at tro på forhånd var gode, og så spørge, hvad man kan lære af de bedste." (oktober 2001). Hertil bemærkes, at den foreslåede udvælgelsesform ikke er velegnet til at afdække vekslende grader af metodologisk transparens i dansk kvalitativ interviewforskning.

ville være mulig, vurderes en overvejende deduktiv tilgang at være mere adækvat. Kvalitativ metodelitteratur er nemlig efterhånden så righoldig og mangefacetteret, at litteraturens mulige afspejling i danske kvalitative interviewundersøgelser bliver en interessant problemstilling.

For så vidt som metodelitteraturens anbefalinger - mere præcist er det *fremfortolkninger* af tværgående tendenser i engelsksproget og skandinavisk kvalitativ metodelitteratur - hermed bliver afgørende for vurderingen af danske kvalitative interviewundersøgelser kvalitet, er en deduktiv tilgang normativ, hvilket imidlertid også ville gælde en "nedefra"-tilgang. Kritikere af en deduktiv tilgang vil kunne hævde, at metodelitteraturens forfattere hermed tildes "magten" til at sætte evalueringskriterier, hvorefter andre - *in casu* danske kvalitative forskere - udsættes for vurdering. Da evalueringer altid forudsætter kriterier herfor, er "magt" uundgåelig. Et mere interessant spørgsmål er derfor, hvad *interessant* "magt" er. Det ville fx være mindre interessant, hvis dette arbejdspapirs forfatter opstillede egne kvalitetskriterier og anvendte disse ved evalueringen af danske kvalitative interviewundersøgelser.⁵⁾

En tekstanalytisk tilgang, hvor miks af engelsksproget og skandinavisk metodelitteraturs vekslende anbefalinger har karakter af forforståelse og virker som ledetråde, indebærer udarbejdelse af kriterier for analyse og vurdering af de femten undersøgelser. Kriteriernes primære afsæt er *Kvalitative kvaler* (Olsen, 2002b; kap. 4-5). Kriterierne er anskueliggjort i *oversigt 1.3*, hvori der sondres mellem generelle og specifikke kriterier. Mens generelle kriterier - tværgående transparens og konsistens - angår alle faser i en kvalitativ interviewundersøgelse, retter specifikke sig mod én fase.

5) Valget af en overvejende "deduktiv" analyse- og vurderingstilgang er dog ikke uden problemer. Og så et "nedefra"-perspektiv, hvor der blev draget loyale slutninger om danske forskeres opfattelse af kvalitet og kvalitetssikring, kunne - påpeger én af de forskere, som har haft lejlighed til at kommentere arbejdspapiret - have været et interessant spor at forfølge. Men i så fald ville bogen *Kvalitative kvaler* (Olsen, 2002b) være tildelt en anden status, nemlig *andre* forskeres opfattelse af kvalitet og kvalitetssikring - uden at disse nødvendigvis blev tildelt en overordnet placering.

Oversigt 1.3. Kriterier for analyse og vurdering af udvalgte danske kvalitative interviewundersøgelser.	
<i>Generelle kriterier</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Transparente og motiverede metodologiske procedurer • Tematisk/metodologisk/analytisk/videnskabsteoretisk konsistens
<i>Specifikke kriterier vedr. tematisering og design</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Transparent og motiveret overordnet tema/formål • Problemstillinger med motiveret grad af forhåndspræcisering • Motiveret tilvalg subsidiært fravalg af eksplicit forforståelse • Konsistens mellem tema/problemstillinger og forforståelse • Transparent og motiveret valg fx af deskriptiv, generaliserende, teorigenererende og/eller teorirelaterende tilgang • Komparative refleksioner angående potentielt relevante design • Transparent totaldesign med motiveret høj subsidiært lav grad af designfleksibilitet med relatering til tema/problemstillinger
<i>Specifikke kriterier vedr. data-tilvirkning og dataoparbejdelse</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Transparente og motiverede kriterier for selektion af informanter • Transparente og motiverede kriterier vedr. antal informanter • Temarelevant og motiveret opfattelse af kvalitative interview • Interviews motiverede grad af forhåndsstrukturering • Motiveret valg af enkeltinterview og/eller (fokus)gruppeinterview • Tematisk relevante og tilstrækkelige interviewkvalifikationer • Vurdering af interviewkvalitet ift. tema/problemstillinger subsidiært motiveret fravalg af interviewkritik • Transparente og motiverede kriterier for transskription af interview subsidiært motiveret fravalg af kriterier
<i>Specifikke kriterier vedr. kvalitativ analyse og kontrol af analyse-resultater</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Transparent, motiveret og <i>de facto</i> implementeret analysestrategi • Transparent konceptualisering subsidiært motiveret fravalg • Transparent koderstrategi subsidiært motiveret fravalg • Generaliserende/teoretiske aspekters transparente placering • Anvendelse af matricer/diagrammer subsidiært motiveret fravalg • Transparent, motiveret og <i>de facto</i> implementeret strategi til kontrol/validering af analyseresultater • Sandsynliggørelse af analyseresultaters empiriske grundlag • <i>Bias</i>forebyggelse med refleksioner om immanente forudsætninger • <i>Feedback</i> fra informanter subsidiært motiveret fravalg • Triangulering subsidiært motiveret fravalg • Videnskabsteoretiske refleksioner konsistente med tema/problemstillinger, design, analyse og fremstillingsform

Det af kvalitativ metodelitteratur afledte *mest overordnede* kvalitetskriterium er en anbefaling af transparente og motiverede metodologiske procedurer. Uanset om fremgangsmåder fx er induktive, narrative eller hypotetisk-deduktive, peger de fleste metodeforfattere på, at alle afgørende metodologiske valg bør ekspliciteres, hvilket bl.a. sker ved at argumentere for dem. Af en anbefaling vedr. metodologisk transparens følger ikke, at denne er uden grænser. Ikke enhver procedural indskyldelse lader sig uden videre verbalisere. I nogle tilfælde - fx i narrative undersøgelser med "skønlitterære" træk - er det forbundet med særlige problemer at tydeliggøre afgørende metodologiske dispositioner, hvilket i så fald bør forklares og begrundes. Hvis de i en kvalitativ interviewundersøgelse anvendte metodologiske procedurer er tvetydige i den endelige rapport, er det forskerens opgave at overbevise læsere om, at grænsen for yderligere transparens er nået.

Mange af de følgende eksempler anskueliggør, at danske forskere ikke ivrer efter at overbevise læsere om, at grænsen er nået.

Det er imidlertid ikke tilstrækkeligt at tydeliggøre metodologiske procedurer. En kvalitativ interviewundersøgelse bør desuden være internt konsistent, dvs. at tema, problemstillinger, metodologisk design, analyse og evt. videnskabsteoretiske refleksioner udgør en *kohærent gestalt*. En kvalitativ interviewundersøgelse udgør fx *ikke* en sammenhængende og modsigelsesfri gestalt, hvis det videnskabsteoretiske grundlag gøres gældende at være socialkonstruktivistisk, samtidig med at forskeren gennemfører performativ interviewkritik forud for informativ anvendelse af informanttytringer samt anskuer sociale fænomener som havende "essens". En kvalitativ interviewundersøgelse udgør heller ikke en sammenhængende gestalt, hvis en erklæret fænomenologisk analytisk tilgang tager afsæt i begreber fra allerede eksisterende teorier. Tilsvarende gælder en undersøgelse, hvis problemstillinger er hypotetisk-deduktive, og hvis analyser hævdes at efterleve *grounded theory*-tilgangens kodeprincipper. Forskeres metodologiske dispositioner er med andre ord ikke "omkostningsfrie". Når ét forskningsmæssigt valg først er truffet, reduceres efterfølgende valgmuligheder. Hvis en kvalitativ forsker fx formulerer åbne, eksplorative problemstillinger uden eksplicit teoretisk eller anden forforståelse, udelukkes generaliserende analyser, der overskrider informantens tytringer.

Hvad *tematisering* angår, bør forskere tydeliggøre og begrunde, hvad en kvalitativ interviewundersøgelses overordnede tema eller formål er. Danske forskere redegør altid - om end med vekslende præcision - for undersøgelsens generelle øjemed (se: Olsen, 2002b, kap. 6), hvorimod dette ikke altid motiveres. Af temaet afledte problemstillinger, der fx kan være eksplorative, deskriptive eller antage hypotesens form, kan præciseres under den indledende tematisering eller successivt under forskningsprocessens. Uanset om tilgangen til formulering af problemstillinger er *ex ante* eller *ex post*, bør den begrundes. Det samme gælder tilvalg subsidiært fravalg af teoretisk, empirisk og/eller anden forforståelse, hvis relevans underbygges med henvisning til tema og problemstillinger.

Forholdet mellem en undersøgelses overordnede formål og art af forforståelse er et vigtigt aspekt af tematiseringen. Teoretiske aspekters placering tydeliggøres og motiveres, herunder om en undersøgelses erkendelsessigte er eksplorativt, deskriptivt, generaliserende, teorigenererende og/eller teori-relaterende. Tematisering bidrager til at sætte fokus på særlige sociale fænomener og at ekskludere andre. Hermed understøttes konstruktion af et *metodologisk design*. Af en mere eller mindre definitiv tematisering følger derfor en anbefaling vedr. komparative refleksioner om potentielt relevante design. Det er ikke allerede på forhånd givet, at det relevante design er kvalitative interview- og analysemetoder. Antaget et motiveret valg af dét design og dermed et fravalg af andre potentielt anvendelige, bør en undersøgelses samlede design tydeliggøres med motiveret høj subsidiært lav grad af tematisk fleksibilitet. For nogle af metodelitteraturens forfattere er designfleksibilitet ufravigelig. Andre forfattere, derimod, fordrer mere detaljeret forhåndsplanlægning: Hvad er undersøgelsens formål? Hvad er undersøgelsens begrundelse? Hvilke teorier og/eller empiriske undersøgelser fungerer som ledetråde? Hvad er det mere præcist, som skal undersøges? Hvilken eller hvilke metoder - herunder analysemetoder - skal bringes i anvendelse? Hvordan påtænkes forskningsresultater kontrolleret eller "valideret"?

Når et undersøgelsesdesign er tydeliggjort, berammes samtidig kriterier for *tilvirkning og oparbejdelse af data*. Der fastlægges gennemskuelige kriterier for såvel arten som antallet af informanter, fx selektion af kulturelt indsocialiserede læginformanter eller af eliteinformanter. Både antallet og arten af informanter er nemlig afgørende for efterfølgende analytiske muligheder, herunder ikke mindst mulighederne for generalisering. Et andet aspekt af interviewforberedelsen er at lægge en temarelevant interviewopfattelse - fx en etnografisk, fænomenologisk eller narrativ - til grund for den fortsatte forskningsproces, ligesom der også træffes motiveret afgørelse om interviews grader af forhåndsstrukturering, herunder evt. udarbejdelse af en interviewguide. Yderligere et aspekt af interviewforberedelsen er valg af enkeltinterview og/eller (fokus)gruppeinterview. I metodelitteraturen peges der på, at valget mellem enkelt- og gruppeinterview undertiden er problematisk, men altid bør begrundes *pro et contra*.

Under iagttagelse af disse kriterier reflekteres der over interviewkvalifikationers temarelevante tilstrækkelighed, fx fokuseringskompetence, sproglig og/eller kritisk kompetence. Kvalitative interview er komplekse sociale og sproglige interaktioner, som ikke alle forskere er lige egnede til. Endvidere tages der under eller efter interviewningen stilling til, om gennemførte interview er af tilstrækkelig kvalitet til at kunne anvendes som empirisk analysegrundlag, eller der argumenteres for evt. fravalg af interviewkritik. De fleste metodeforfattere synes at bifalde en eller anden form for interviewkritik (se: Olsen, 2002b, kap. 4). Desuden tydeliggøres motiverede kriterier for interviewtransskription, eller der plæderes for, at kriterier herfor ikke er påkrævet.

Når ét eller flere kvalitative interview er gennemført og transskriberet partielt eller *in extenso*, kan *analysefasen* påbegyndes.⁶⁾ Analyseprocessen tydeliggøres ved udarbejdelse af en motiveret og implementeret analysestrategi blandt til rådighed værende eller som særlige strategiske miks: Har "nedefra"-perspektivet forrang? Hvilken placering tildeles konceptualisering og konceptualiserende procedurer? På hvilke måder spiller fortolkning en analytisk rolle? Analysestrategien indeholder fx forskrifter for induktive eller deduktive kode- og konceptualiseringsprocedurer (inkl. evt. procedurer til kontrol af kodepålidelighed) eller argumenterer for fravalg heraf, fx ved narrative analyser. I selve analysestrategien og under afrapporteringen ekspliciteres evt. generaliserende og/eller teoretiske aspekters analytiske placering, fx teori anvendt som *spotlight*, teoritest eller generering af teori, herunder også evt. anvendelse af matricer/diagrammer.⁷⁾

Ligesom kvalitative analyser fordrer eksplicite analysestrategiske ledetråde, er der også behov for transparente, motiverede og *de facto* implementerede kriterier for kontrol eller "validering" af analyseresultaters kvalitet. Metodelitteraturens gennemgående tendens er en anbefaling af kriterier for kvalitativ kvalitet. Mennesker, der insisterer på at bedrive forskning, bør gennemføre kvalitative analyser på måder, som er egnet til at overbevise medlemmer af det videnskabelige samfund om, at prædikatet *forskning* er beføjet. Hertil fordres bl.a. sandsynliggørelse af analyseresultaters empiriske "grundethed" og gendri-

6) Nogle af metodelitteraturens forfattere peger dog på, at analyserne påbegyndes allerede under det første kvalitative interview.

7) I forbindelse hermed er en definitorisk demarkering af begrebet *teori* ønskelig. Som de fleste andre ord i det danske sprog har teoribegrebet nemlig flere betydninger, fx *grand theory*, *middle range theory*, normativ teori etc.

velighed.⁸⁾ Uanset om analytiske tilgange er induktive, deduktive, abduktive eller analysestrategiske miks, er prædikatet forskning uden mening, hvis et hvilket som helst analyseresultat uden videre lader sig negere: "... the world does not tolerate all understandings of it equally." (Silverman, 2000:178).

Selv uden en analytisk "hovedvej" kan ikke enhver analytisk procedure sanktioneres. I metodelitteraturen er der da også tendentielt konsensus om, at empiri i sidste instans er bestemmende for de analyseresultater, som forskningsprocessen ender med (se: Olsen, 2002b, kap. 4). Bidrag til over for det videnskabelige samfund at underbygge analyseresultaters "troværdighed" eller "validitet"⁹⁾ kan ifølge metodelitteraturen fx være *biasforebyggende* refleksioner om immanente forudsætninger, *feedback* fra informanter (kaldes også *member checks*) og analytisk, teoretisk eller anden form for triangulering. Endelig kan også motiverede videnskabsteoretiske refleksioner bidrage til at præcisere og samtidig fremme forståelse af analyseresultaters beskaffenhed. Det spørgsmål, der i så fald søges besvaret, er: *How do we know what we know about what is?* (Crotty, 1998).¹⁰⁾ Den fordring bør dog være honoreret, at refleksionerne er konsistente med tema, problemstillinger, metodologisk design, analyse og fremstillingsform. Kravet er en følge af det overordnede konsistenskriterium.

Overfladiske og/eller ceremonielle videnskabsteoretiske refleksioner uden indre sammenhæng med problemstillinger, design og analyser bidrager ikke til at tydeliggøre arten af erkendelse, men kan tværtimod fungere som "sløring".¹¹⁾

-
- 8) En fordring om, at kvalitative analyseresultater har empirisk grundlag, er ikke ensbetydende med at bifalde induktive tilgange, fx *grounded theory*.
 - 9) Som læseren har bemærket, tages der ikke stilling til kvalitetskriteriers konceptuelle grundlag, *in casu* validitet/reliabilitet subsidiært andre konceptuelle grundlag. Heraf følger ikke, at kvalitetssikring beføjet kan være uden konceptuelt grundlag.
 - 10) Placeringen i *oversigt 1.3* af anbefalingen vedr. videnskabsteoretiske refleksioner er ikke uproblematisk. Kvalitative undersøgelser har både videnskabsteoretiske forudsætninger og implikationer, hvad enten forskere er opmærksomme herpå eller ikke. Ontologiske og epistemologiske forudsætninger kan anskues som (meta)teoretisk forforståelse og burde måske derfor placeres i oversigten under *tematisering og design*.
 - 11) I en kommentar fra Inge Kryger Pedersen (1998) spørges, om jeg "... vil vove at sætte (menneskelige) aspekter som "kreativitet", "lyst" og "social responsivitet" ud af kraft i menneskers forskning - og i menneskers forskning i og om mennesker?" (august 2001). I de følgende analyser og vurderinger er det ikke afgørende, hvad jeg måtte mene, men hvad metodelitteraturens forfattere anbefaler. Ikke mange forfattere afviser "kreativitet" o.l., men næsten alle mener, at kvalitative forskningsprocesser bør være så gennemsigtigt formidlede som muligt. Også Torben Berg Sørensen (1991) kommenterer kriterierne: "Generelt er jeg faktisk meget enig med dig mht. de kriterier, du opstiller og gennemgår. Der har i mange år været en tendens til, at den såkaldte kvalitative forskning blev betragtet ud fra særdeles lempelige kriterier som noget nær en kunstart, som man ikke kunne sætte på en bestemt formel. Jeg er generelt enig i, at man bør være eksplicit i sine valg og begrundelser for analyser og procedurer på de punkter, som du systematisk gennemgår. Dog synes du at have en tendens til at underbetone det - om ikke kunstneriske, så dog den særlige eksplorative og fortolkningsmæssige dimension eller mulighed for kvalitative analyser, som når alt kommer til alt er det mest interessante ved kvalitativ forskning. Men som på den anden side også kun beforders, hvis man anvender bestemte og eksplicitte analytiske procedurer, som lader nye pointer komme til syne." (september 2001). Endelig kommenterer også Torben K. Jensen evalueringskriterierne: "I din opregning af alle de ting, som man må forvente klar besked om i en god rapport, savner jeg en række punkter, der handler om eksplicitte overvejelser over, hvad der er god rapportering. En god rapport skal ikke bare leve op til dine krav (formalia), men også have retoriske (fortsætter...)

Til præcisering af de udviklede ledetråde for kvalitativ kvalitet skal der peges på, at kriterierne er uden specifikke videnskabsteoretiske implikationer, men at deres opfyldelse til gengæld stiller vidtgående krav til metodologisk refleksion og omhyggelig formidling heraf. Hvad det videnskabsteoretiske aspekt angår, er kvalitetskriterierne fremfortolket med afsæt i engelsksproget og skandinavisk metodelitteratur, hvis ontologisk-epistemologiske positioner er forskellige, undertiden antagonistiske (se: Olsen, 2002b, kap. 3). Derfor lader kriterierne sig fx bringe i anvendelse på såvel realistisk som socialkonstruktivistisk orienterede kvalitative interviewundersøgelser. De to store videnskabsteoretiske spørgsmål - det ontologiske om "det værendes" beskaffenhed og det epistemologiske om mulighederne for "sand" erkendelse om "det værende" - kan besvares på mange måder, men ifølge størstedelen af metodelitteraturen fritager ingen besvarelser forskere fra størst mulig metodologisk eksplicitet.¹²⁾

Derimod er kriterierne ikke ensbetydende med en fordring om kvalitative forskningsprocessers reproducerbarhed og standardisering. Kriterierne udelukker heller ikke forskningsmæssig kreativitet, "kunstneriske" evner og social responsivitet, blot den slags kvalifikationer og heraf følgende analyseresultater formidles på måder, der honorerer anbefalingen vedr. maksimal transparens. Kun gennem metodologisk eksplicitet kan læsere af rapporter og afhandlinger fungere som medbedømmere af forsknings-resultaters "troværdighed" eller "validitet". Det skal dog understreges, at velargumenteret transparens kun er en nødvendig, men ikke en tilstrækkelig betingelse for, om en given forskningsrapport er "vellykket" og dens analyseresultater "interessante". Hvorvidt kvalitativ forskning er "interessant" afhænger ikke kun af, om læsere tildeles mulighed for at kunne fungere som medbedømmere, men også af om forskningen bidrager til ny - nogle forskere vil desuden hævde: anvendelig - erkendelse om sociale fænomener. Det overskrider imidlertid dette arbejdspapirs problemstilling at vurdere, om de udvalgte kvalitative interviewundersøgelser yder bidrag hertil. Kritiske læsere vil derfor med rette kunne hævde, at arbejdspapiret strengt taget kun sætter fokus på udvalgte om end ikke uvæsentlige aspekter af kvalitativ kvalitet (uddybende herom, se: Olsen, 2002b, kap. 8).

(fortsat) kvaliteter (...) og overholde visse etiske spilleregler. Jeg er med på, at dit hovedbudskab er, at hvis rapporterne er mere eksplicite og dermed gennemsigtige, så får læseren mulighed for at blive medbedømmer af rækkevidden af generaliserbarhed og troværdighed/validitet. Men du kommer måske til at sende et utilsigtet budskab med din lange opregning (oversigt 1.3.): At hvis man bare har fulgt alle dine "regler", så får man nok lavet en god rapport og interessant forskning. Men det er netop ikke sikkert." (oktober 2001). Også denne kommentar bifaldes. Om kvalitativ forskning er "interessant" afhænger ikke kun af, at visse "regler" følges, men også af om forskningen bidrager til ny erkendelse. Det overskrider dette arbejdspapir at vurdere, om de femten undersøgelser yder bidrag hertil (uddybende herom, se: Olsen, 2002b, kap. 8).

- 12) Derfor har den følgende fremstilling heller ikke et specifikt videnskabsteoretisk grundlag, men er ontologisk og epistemologisk tværgående. Heraf følger ikke, at jeg er uden videnskabsteoretiske opfattelser, der imidlertid søges henvist til en parentes i dette arbejdspapir. Da sigtet er evaluerende anvendelse af tendentielt konsensuelle kvalitetskriterier fremfortolket ved læsning og kondensering af metodelitteratur, ville mine nødvendigvis normative besvarelse af det ontologiske og epistemologiske spørgsmål komme i konflikt med arbejdspapirets problemstilling og dermed med den tilsigtede loyalitet over for metodelitteraturen. Det ville være en *contradictio in adjecto* at hævde, at kvalitetskriterierne er anvendelige i forskellige videnskabsteoretiske kontekster, og samtidig pege på én videnskabsteoretisk opfattelse som papirets grundlag.

KAPITEL 2

Universiteter mv.

Op imod 30 kvalitetskriterier udledt ved afdækning og fortolkning af tendenser i engelsksproget og skandinavisk metodelitteratur virker som ledetråde for analyse af femten danske kvalitative interviewundersøgelser, hvoraf de seks første er offentliggjort af universiteter mv. De følgende analyser og vurderinger har så at sige karakter af videnskabelige "lakmusprøver", hvis sigte er at belyse, om nyere dansk kvalitativ interviewforskning genspejler tendenser i metodelitteraturen.¹⁾

2.1. Medlemstyper i LO-forbund

En kvalitativ interviewundersøgelse gennemført af forskere ved Center for Arbejdsmarkedsforskning (Aalborg Universitetscenter) sigter mod at lokalisere og "gå i dybden med" medlemstyper inden for LO-forbundene (Bild et al., 1993). Undersøgelsens overordnede tema, hvis samfundsvidenskabelige relevans ikke motiveres, præciseres ved formulering af hypoteser, der antager seks på forhånd beskrevne medlemstyper: "velfærdsarbejdere", "funktionærer", "liberalister", "karrieremennesker", "narcissister" og "alternative" (anf.skr.:15f).²⁾ Antagelser om medlemstyperne baseres på en kombination af to "dimensioner": én om materielle versus immaterielle behov og en anden om solidariske versus individualistiske grundsyn. Undersøgelsens problemstilling er karakteriseret ved en forholdsvis høj grad af - dog ikke-motiveret - forhåndspræcision. Det problematiseres fx ikke, om på forhånd definerede medlemstyper fører til risiko for analytisk *bias*.

Én *a priori* implikation af problemstillinger formuleret som hypoteser er forforståelse. For så vidt som hypoteserne om LO-medlemstyper refererer til seks på forhånd definerede begreber, har forskerne konceptuel forforståelse, men relaterer i øvrigt ikke tematiseringen til anden i selve rapporten tydeliggjort teoretisk og/eller empirisk forforståelse.³⁾

- 1) Som antydnet er forfatterne til de udvalgte rapporter tildelt mulighed for at kommentere analyser og vurderinger (forfatteren til én af rapporterne er afdøet ved døden). Ti forfattere - T. Bild, E. Christensen, C.S. Henriksen, L. Højgaard, T.K. Jensen, M. Malmgren, I.K. Pedersen, D.M. Søndergaard og en forfatter, der har ønsket anonymitet - har efterkommet opfordringen i løbet af efteråret 2001, hvilket har givet anledning til en række indholdsmæssige og sproglige korrektioner.
- 2) "Velfærdsarbejdere" tænker primært i vækst og kollektive værn. Ved siden af disse kollektive værn lægger "funktionærer" vægt på "bløde" værdier og friere individualitet. "Liberalister" dyrker materielle værdier med "selvisk lykkehjulsbevidsthed". "Karrieremennesker" er optaget af status og materielle goders symbolværdi. "Narcissister" er karakteriseret ved en "privat, selvspejlende orientering", mens "de alternative" sætter global omsorg og retfærdighed i højsædet (anf.skr.:15f).
- 3) En tydeliggjort relatering til samfundsvidenskabelig teori og/eller tematisk relevante (fortsætter...)

Selv om den valgte tilgang er hypotesetestende, ønsker forskerne samtidig "at tegne en række konkrete og forskellige personportrætter omfattende livshistorie, arbejdsvilkår og holdningsmønstre" (anf. skr.:11). Der peges med andre ord på et - i øvrigt ikke-motiveret - konglomerat af deskriptiv og begrebsafprøvende erkendelsesinteresse, men hverken på en genuint teorirelaterende eller teorigenererende.

Efter afsluttet tematisering reflekterer forskerne summarisk over potentielt anvendelige design og peger uden videre på kvalitative interview: "Når vi står over for opgaven at afdække sammenhænge og "rationaliteten" i de medlemskulturer, som vi tror eksisterer, og når vi samtidig skal kunne "fremvaske" de sociale baggrunde og erfaringer, som medlemmer har, byder kvalitative interview sig naturligt for." (anf.skr.:25). Nogle aspekter af det temarelaterede kvalitative interviewdesign honorerer metodelitteraturens anbefaling vedr. transparens, mens andre forbliver tvetydige. Med hensyn til kriterier for selektion af informanter, fungerer resultater fra en af forskerne gennemført spørgeskemaundersøgelse som grundlag for ".. systematisk og selektiv udvælgelse af personer, der mest sandsynligt repræsenterer de antagne medlemstyper ..." (anf.skr.:17). Her er kriterierne både transparente og motiverede. Det tydeliggøres dog ikke, hvorfor LO-medlemmers besvarelse af holdningsspørgsmål fra spørgeskemaundersøgelsen tildes forrang som selektionskriterium.⁴⁾ Eventuelle overvejelser, der måtte føre frem til interview med netop 36 informanter, ekspliciteres heller ikke.

Forskerne reflekterer ikke komparativt over metodelitteraturens vekslende opfattelser af kvalitative interview og bifalder ikke i en nærmere specificeret interviewopfattelse. Med henvisning til Jensen (1991) og Spradley (1979) er bestræbelsen interviewfleksibilitet og lydhørhed: "Det er de "underjordiske sandheder", som de udspurgte tænker og lever efter, der er mest interessant." (anf.skr.:27). Da sammenlignelighed de 36 interview imellem tilsigtes, anbefales semi-strukturerede interview baseret på en interviewguide.⁵⁾ Med en tendentielt hypotetisk-deduktiv tilgang - tilgangen er ikke genuint hypotetisk-deduktiv, da der ikke udledes falsifikationsbetingelser for de opstillede hypoteser - synes interviewenes grad af forhåndsstrukturering velbegrundet. Der argumenteres desuden for fravalg af gruppeinterview, da forskerne befrygter, at gruppepres ville kunne ".. undertrykke de individuelle holdninger, vi søger belyst." (anf.skr.:27). Derimod er der kun antydningvis oplysninger om interviewkvalifikationers tilstrækkelighed⁶⁾ og ingen overvejelser om interviewkvalitet og de gennemførte interviews analytiske anvendelighed. Det sidste er problematisk, da der i analysefasen drages vidtgående konklusioner om

(fortsat) empiriske undersøgelser ville øge læseres forståelse af forskernes bidrag til ny erkendelse. Da forskerne anvender termen "lønarbejderkultur", kunne relatering til nyere kulturteori fx være en mulighed. I en kommentar hertil bemærker en af rapportens forfattere: "Det er fuldstændig vildledende, at forståelsen af medlemstyperne ikke er teorirelateret og uden formuleret analysestrategi. Som det fremgår af de to indledende sider (..) kan *Sikke nogen typer* kun læses som en del af en større helhed." (Tage Bild, september 2001). Teorirelateringen fremgår dog ikke af rapporten.

- 4) "Eftersom vi gik efter "rene" medlemstyper, fandt vi det hensigtsmæssigt at udvælge interviewpersoner med et holdningsindex, der entydigt placerer dem i en af de respektive typer." (anf.skr.:22).
- 5) En interviewguide med omkring 100 over- og underspørgsmål er vedlagt rapporten som bilag. I en kommentar oplyser Tage Bild, at interviewene hverken var "åbne" eller "løst strukturerede": "Kun rækkefølgen af de i guiden præcist fastlagte emner kunne variere." (september 2001).
- 6) For at tilsikre tematisk interviewrelevans blev samtlige interview gennemført af forfatterne, der ikke informerer om erfaringer med kvalitative interview.

LO-medlemstyper (se nedenfor). Endelig informeres læsere om, at samtlige interview er optaget på bånd og transskriberet *in extenso*, dog uden angivelse af kriterier herfor.

De kvalitative analyser gennemføres uden en i rapporten ekspliciteret analysestrategi, hvorfor det er vanskeligt at vurdere den implicite strategis *de facto* implementering. Følgelig er analyserne uden relatering til én eller flere af de i metodelitteraturen beskrevne analysestrategier (se: Olsen, 2002b, kap. 5). Den analytiske fremstillingsform har to aspekter: et deskriptivt og et konceptualiserende, hvoraf det første tildeles sidemæssig forrang. Først beskrives personportrætter, der omfatter “.. social baggrund, livshistorie, arbejdsforhold, vurdering og holdningsmønstre..” (anf.skr.:29). Derpå sammenfattes “.. bearbejdede tolkninger og karakteristikker af det typiske for gruppen af medlemmer.” (anf.skr.:30) i såkaldte typebeskrivelser. Der er imidlertid ingen redegørelse for evt. ko-deprocedurer. Derimod tangeres problematikken angående analyseresultaternes generaliserbarhed: “Den kvalitative metodes karakter kombineret med udvælgelsesproceduren gør, at vi alene kan indfange det karakteristiske og det typiske.” (anf.skr.:29). Uden i øvrigt at argumentere herfor bifalder forskerne den opfattelse, at det valgte metodologiske design muliggør afdækning af typiske medlemstyper og -kulturer inden for LO-området.⁷⁾

Analysestrategiens manglende transparens vanskeliggør kritisk stillingtagen til de konklusioner, som forskerne drager. Når forskerne fx - umiddelbart efter at have redegjort for det valgte design - konkluderer, at der “.. ikke i materialet er fuld datamæssig dækning for de opstillede hypoteser.” (anf. skr.:31), er læsere uden mulighed for at kigge forskerne “over skulderen”. Når blot fire medlemstyper - *in casu* velfærdsarbejderen, funktionæren, liberalisten og karrieremennesket - lokaliseres i de 36 interview, bliver falsifikation af de to øvrige typer et spørgsmål om tiltro til det udførte forskningsarbejde. Tilsvarende forbehold gælder følgende citat: “Det synes altså helt sikkert, at der rent faktisk eksisterer fire hovedtyper af medlemmer.” (anf.skr.:32). Når verbet *synes* og termen *helt sikkert* optræder i samme sætning, er det et faresignal, som forskerne åbenbart er opmærksomme på. Kriterierne for selektion af informanter kunne fx være mangelfulde, fremhæver forskerne. Men arten af mulige mangler påpeges ikke.

I rapportens følgende kapitler præsenteres de fire “resterende” medlemstyper. Det sker primært i form af person- og miniportrætter, hvor LO-medlemmer - ved en særlig form for dybtgående deskription med anvendelse af usædvanligt mange tekstsegmenter - “taler for sig selv”. For hver medlemstype efterfølges portrætterne af detaljerede generaliserende typebeskrivelser, der til en vis grad overskrider de interviewede informanter. Den analytiske succession fra beskrivelse til generalisering forbliver dog relativt diffus, hvilket navnlig skyldes det førnævnte fravær af en analysestrategi, som den *de facto* implementerede strategi kunne sammenholdes med. Analysestrategien kunne fx indeholde operationelle kriterier for informantudsagns inklusion i henholdsvis eksklusion af en given typologi. En anden årsag til, at den gennemførte typologisering vanskeligt lader sig vurdere, er fraværet af en strategi til kontrol eller validering af analyseresultaters kvalitet.⁸⁾ Ikke mindst en tendentielt hypotetisk-deduktiv tilgang burde sætte fokus på, hvorledes resultater potentielt lader sig falsificere.

7) Miles & Huberman (1994) og andre metodeforfattere anbefaler anvendelse af matricer/diagrammer. Uden i øvrigt at argumentere herfor fravælger Bild et al. (1993) denne mulighed.

8) Ét sted i rapporten nævner forskerne begreberne gyldighed og pålidelighed (anf.skr.:33), (forts...)

Undersøgelsen har et righoldigt og mangefacetteret empirisk grundlag, men er fx uden tydelige ledetråde for interviewkritik og konceptualisering. Der savnes ikke blot transparente procedurer vedr. kode- og konceptualiseringsprocedurer, men desuden refleksioner om *bias*forebyggelse, *feedback* fra informanter samt analytisk og/eller teoretisk triangulering. Hertil kan yderligere føjes fraværet af videnskabsteoretiske refleksioner. Når forskerne fx i rapportens sidste kapitel fremhæver, at “.. vi føler os meget sikre på at have fået fat på artsforskelligheder i social baggrund og medlemskultur, der retfærdiggør talen om typer.” (anf.skr.:203), kunne refleksioner om undersøgelsens ontologiske og epistemologiske forudsætninger og/eller implikationer bidrage til at overskride “følelser” og til at præcisere erkendelsens beskaffenhed.

Med afsæt i en tværgående fremfortolkning af tendenser i engelsksproget og skandinavisk kvalitativ metodelitteratur (se: *oversigt 1.3.*) er den samlede metodologiske vurdering af undersøgelsen derfor, at de to overordnede kvalitetskriterier - dvs. gennemsigtige metodologiske procedurer og indre fremstillingsmæssig konsistens - kun til en vis grad er honoreret. Som substitut herfor bliver tiltro til forskningsmæssig kompetence og erfaring derfor afgørende. Hertil bidrager også et i det videnskabelige samfunds regi påfaldende fravær af litteraturliste og dermed manglende referencer til kvalitativ metodelitteratur.⁹⁾

2.2. Sindslidende i små kommuner

En undersøgelse gennemført med tilknytning til Forskningsgruppen Arbejds- og Levemiljøer (Aalborg Universitet) har sindslidende i små nordjyske kommuner som overordnet, forholdsvis vagt motiveret tema (Bømler, 1995). Undersøgelsen sætter fokus på fem ved Jammerbugten beliggende kommuner, der i begyndelsen af 1990'erne i forbindelse med to forsøgs- og udviklingsprojekter etablerede to væresteder med hertil knyttet støtte- og kontaktpersonordning rettet mod ikke-indlagte sindslidende.¹⁰⁾ Temaet udmøntes i tre problemstillinger, hvis rummelighed er uden begrundelse. Problemstillingerne angår støtte- og kontaktpersonordningen, dens målgruppe samt tværkommunalt samarbejde.¹¹⁾ Problemstillingerne belyses i forlængelse af en summarisk beskrivelse af distriktspsykiatrien i Nordjyllands Amt samt forsøgs- og udviklingsarbejde for sindslidende i Jammerbugt-kommunerne.¹²⁾ Forskeren afstår fra at reflektere over teoretisk forforståel-

(fortsat) men forholder sig i øvrigt ikke til den i kvalitativ metodelitteratur standende diskussion om disse begrebers relevans som grundlag for kontrol af kvalitativ kvalitet.

- 9) I en kommentar bemærker Tage Bild: “*Sikke nogen typer* henvender sig ikke til et akademisk publikum, men er efter aftale med LO bevidst skrevet som en formidlende publikation (uden tunge noteapparater og litteraturlister).” (september 2001). Hertil bemærkes, at et formidlende sigte ikke udelukker tilføjelse af et metodologisk bilag for særligt interesserede læsere, fx forskere. Tage Bild gør endvidere opmærksom på, at to metodebøger nævnes i rapportens metodekapitel (Jensen, 1991; Spradley, 1980). Der henviser forskerne til inspiration fra Spradley's etnografiske interview, “.. som er generelt anvendelig, når man står over for en kultursammenhæng, som måske ligger uden for ens egen umiddelbare erfaringsverden.” (anf.skr.:27). Med ikke-”åbne” kvalitative interview og en detaljeret interviewguide *in mente* forekommer den erklærede Spradley-inspiration overraskende.
- 10) De fem nordjyske kommuner er: Fjerritslev, Brovst, Pandrup, Aabybro og Løkken-Vrå.
- 11) Forskeren pointerer, at undersøgelsen ikke sigter mod en intern evaluering af værestederne.
- 12) Beskrivelsen virker som “forforståelse” indeholdende tematisk relevante baggrundsoplysninger.

se, og rapporten er uden teorirelaterende eller teorigenererende sigte.¹³⁾ For så vidt som problemstillingerne angår fem kommuner, har undersøgelsen tilsyneladende "kommunegeneraliserende" øjemed, dog uden at dette tydeliggøres. Med de senere kvalitative analyser *in mente* viser problemstillingerne sig overvejende deskriptive.

Rapporten er uden refleksioner om potentielt relevante design såvel som om tematisk designfleksibilitet. Forskeren begrænser sig til en summarisk beskrivelse af, hvordan tilvirkningen af empiri blev gennemført. Fremstillingen er fx uden motiverede kriterier for selektion af informanter. Det oplyses, at såvel ikke-brugere som brugere, dvs. sindslidende, blev interviewet. Ved ikke-brugere forstås støtte- og kontaktpersoner, projektkoordinator, en styre- og nøglepersongruppe samt socialudvalgsformænd. Der informeres ikke om antallet af interviewede ikke-brugere, mens det uden begrundelse oplyses, at 15 sindslidende - "et bredt udsnit af brugerne i Jammerbugten" (anf.skr.:12) - indvilgede i at virke som informanter. Uden at indskrive sig i en specifik opfattelse af kvalitative interview peger forskeren på, at interview med ikke-brugere blev gennemført "løst struktureret" og optaget på bånd, mens brugerinterview forløb som ikke-båndede "uformelle samtaler, der i udpræget grad har været syret af brugernes lyst til at snakke, fortælle om sig selv, relationerne til støtte- og kontaktpersonerne, offentlige myndigheder, behandlingssystemet samt ønsker for fremtiden." (anf.skr.:12).¹⁴⁾

De deskriptive analyser iværksættes med enkelte interviewkritiske refleksioner: "I de fleste af samtalerne med brugerne er det lykkedes at komme hele vejen rundt. Dog med det forbehold, at hovedvægten typisk har ligget på et enkelt emne." (anf.skr.:12). Navnlig hvad brugerne angår, er fraværet af interviewkritiske bemærkninger bemærkelsesværdig, når det holdes *in mente*, at informanterne er sindslidende. Også med hensyn til transformation af levende ord til død tekst er forskeren tavs. Tilsvarende gælder tydeliggørelse af analytiske "færdselsregler", der forbliver implicite. Det beskrives heller ikke, hvorledes forskeren har bearbejdet og evt. kodet kvalitative data. Navnlig bearbejdelse og analyse af "samtaler", der ikke er optaget på bånd, henstår i det uvisse. Hertil kommer, at det uden analysestrategi er vanskeligt at afgøre, om databearbejdelsen sigter mod "kommunegeneralisering" eller ren beskrivelse.¹⁵⁾

De gennemførte kvalitative interview og "samtaler" afrapporteres i tre kapitler, der har karakter af deskriptiv udredning. Støtte- og kontaktpersonernes arbejde i kommunerne beskrives indledningsvis. Det sker fx ved at sætte fokus på relationer til brugere, eksterne samarbejdsrelationer og organisatorisk forankring. Hvad brugerrelationer angår, peger forskeren fx på: "For støtte- og kontaktpersonerne er det godt nok at have en skraldespandsfunktion i forhold til de sindslidende, som de forskellige systemer ikke kan give nogle tilbud, og hvor brugerne ikke selv ønsker, eller kan benytte eksisterende tilbud." (anf.skr.:27). Det følgende kapitel om "brugerverdener" er en vagt tematisk struktureret "sammenskrivning" - forskerens eget ordvalg - af "samtalerne" med de 15 brugerinformanter. Gennem informanternes udsagn - undertiden med henvisning til enkeltbrugere -

13) I en undersøgelse, der sigter mod evaluering, kunne det fx være relevant som forforståelse at inddrage dele af den efterhånden omfattende "evaluerings-teori".

14) Forskeren afstår desuden fra at reflektere over enkeltinterview vs. (fokus)gruppeinterview, ligesom der heller ikke er oplysninger om egne interviewkvalifikationer.

15) Der er heller ikke overvejelser om evt. anvendelse af matricer/diagrammer.

karakteriseres målgruppen for støtte- og kontaktpersonordningen, og der sættes fokus på brugernes behov og fremtidsønsker: "Når der spørges til brugernes ønsker for fremtiden, er der ikke nogen af brugerne, der stiller store krav." (anf.skr.:52). Det afsluttende analytiske fokus er "tværkommunalt", hvor samarbejdsproblemer, muligheder og begrænsninger indkredses. Desuden beskrives kommunernes overvejelser i relation til forsøgsprojekternes fremtidige finansiering og organisatoriske tilhørsforhold.¹⁶⁾

De fremherskende casuistisk-deskriptive analyser, der er gennemført med hyppig anvendelse af illustrative *ad hoc*-citater, er uden en strategi til kontrol/validering af analyse-resultater eller begrundet fravalg heraf.¹⁷⁾ Derfor - og fordi kun få aspekter af det samlede metodologiske design tydeliggøres - bliver tiltro til analyseresultaterne i sidste instans et spørgsmål om tillid til det arbejde, som forskeren har udført, og til den institution, i hvis regi undersøgelsen er offentliggjort. Med afsæt i fremfortolkningen af tendenser i engelsksproget og skandinavisk kvalitativ metodelitteratur er den samlede metodologiske vurdering af rapporten derfor, at den i høj grad mangler transparente procedurer, hvilket tillige afspejles i fraværende referencer til kvalitativ metodelitteratur. Hertil kommer en usammenhængende afsnitsorden og en diskontinuerlig sproglig fremstillingsform med manglende indre konsistens.

2.3. Selvmordsforsøg som talehandling

Selv mord og selvmordsforsøg som talehandling er det overordnede motiverede tema for en undersøgelse - en ph.d.-afhandling - offentliggjort af Odense Universitetsforlag (Fleischer, 2000). Undersøgelsens primære begrundelse er, at den hidtidige selvmordsforskning - navnlig medicinsk og sociologisk - har underbetonet selvmordshandlingers kommunikative aspekter og fremrykket en årsag-virkningsopfattelse af selvmord og selvmordsforsøg som adfærd betinget af ydre stimuli. Temaet præciseres ved formulering af én forholdsvis præcis problemstilling, nemlig en *hypotese* om, at selvmordshandlinger er en variant af en relativt normal måde at ytre sig på: "Det grundlæggende formål med afhandlingen er at tydeliggøre, at selvmordshandlinger ikke udelukkende er fysiske handlinger udført af det biologiske system, men også kommunikative handlinger foretaget af individer i et socialt system." (anf.skr.:11).¹⁸⁾ Selvmord og selvmordsforsøg

-
- 16) Rapporten afsluttes med et kapitel indeholdende forskerens "egne vurderinger" - de kaldes "teoretiske refleksioner" - af problemer i tilknytning til støtte- og kontaktpersonordningen, fx målgruppe, samarbejdsmodel og organisatorisk forankring. Med tvetydig reference til analyserne i de foregående kapitler konkluderer forskeren fx: "Sammenfattende viser brugerevalueringen i Jammerbugten, at der er et udpræget behov for, at ordningen fortsætter." (anf.skr.:79).
 - 17) Forskeren reflekterer fx ikke over iboende *bias*, fx grundet interview med sindslidende og analytiske selektionseffekter som følge af bortfald af potentielle brugerinformanter. Rapporten er også uden overvejelser om *feedback*. Det nævnes dog, at alle informanter fik manuskriptet til gennemsyn, herunder med henblik på korrigerende af fejl og misforståelser, men arten af evt. korrektioner oplyses ikke. Temaet triangulering berøres heller ikke, ligesom rapporten er uden videnskabsteoretiske refleksioner.
 - 18) Andetsteds formuleres hypotesen ikke på helt samme måde: "Alle selvmordshandlinger er kommunikation, idet de alle indeholder en stor eller lille grad af formidling. Det at dø betyder noget, at tale om eller kokettere med døden er også en måde at tale om livet på, det vil sige at tillægge livet betydning." (anf.skr.:59).

anskues som talehandlinger (*speech acts*), som mennesker anvender i ekstreme situationer, når verbale ytringer opleves som utilstrækkelige og/eller irrelevante.

Forskerens erkendelsesinteresse synes hverken eksplorativ eller deskriptiv, men teorirelaterende. Det forbliver imidlertid uklart, om afhandlingen sigter mod afprøvning eller anvendelse af teori, evt. mod generering af teori. *Først* formuleres en hypotese om selvmordsadfærd som talehandlinger, dog uden at der udledes betingelser under hvilke, hypotesen kunne udsættes for falsifikation. Trods den opstillede hypotese er tilgangen derfor ikke hypotetisk-deduktiv. Dertil kommer, at hypotesen er formuleret på en måde, der - navnlig ved anvendelse af verbet *tydeliggøre* - antyder på forhånd i nogen grad "kendte" forskningsresultater. Indtrykket forstærkes af, at forskeren forud for den empiriske analyse gentagne gange fastslår, at selvmordshandlinger altid er kommunikative, fx: "I alle former for selvdestruktive handlinger findes kommunikative aspekter." (anf.skr.:30). Når talehandlings- og anden kommunikationsteori *dernæst* fremhæves at blive "anvendt" i analytisk praksis, synes det teoritestende sigte at forsvinde til fordel for teoretiske begreber anvendt som *spotlight*. Det kan derfor undre, at forskeren har fundet anledning til at formulere en problemstilling i hypoteseform.

Med en "hypotese" om, at selvmord og selvmordsforsøg er talehandlinger, synes forskerens teoretiske forforståelse - navnlig kommunikationsteori - velbegrundet og skaber samtidig konsistens mellem tematisering og forforståelse: "Jeg benytter ikke sociologernes metode til på makro-niveau at forklare og tolke, men vender mig .. til den pragmatiske kommunikationsteori med dens mulighed for at udrede kommunikationselementerne på mikro-niveauet." (anf.skr.:16). Afhandlingen indeholder to omfangsrige - i det følgende blot antydede - kapitler med beskrivelse af undersøgelsens "videnskabsteoretiske baggrund".¹⁹⁾ I det første kapitel henvises indledningsvis til Durkheim, hvis makrotilgang i bogen *Le Suicide* kritiseres. Herefter følger en - med forskerens egen term - "ikke-prioriteret" gennemgang af medicinsk og sociologisk selvmordsforskning, der i større eller mindre omfang sætter fokus på selvmordshandlingers kommunikative aspekter.²⁰⁾

I det følgende kapitel inddrages egentlig kommunikationsteori, der fungerer som teoretisk grundlag for de senere empiriske analyser. Med henvisning til hypotesen argumenteres for inddragelse fx af talehandlingsteori (Austin og Searle), teori om kommunikativ handlen (Habermas) og systemteori (Luhmann). I *How to do Things with Words* udviklede Austin som bekendt en teori om talehandlinger. Teorien blev videreudviklet af Searle, der fx sondrer mellem illokutionære og perlokutionære talehandlinger. Habermas inddrages, eftersom han sætter fokus på forskellige talehandlingers betydning i livsverdenen. Endelig inddrages Luhmanns systemteori, hvori individet - anskuet som system - gennem selvreference afgrænser sig i forhold til omverdenens fremmedreference, som den teoretiske forforståelses gennemgående bestanddel.²¹⁾

19) Forskerens anvendelse af termen "videnskabsteoretisk baggrund" som de to kapitlers overskrift er bemærkelsesværdig, eftersom kapitlerne i alt væsentligt er uden ontologiske og/eller epistemologiske refleksioner. En mere adækvat overskrift ville derfor være "teoretisk baggrund". Det nævnes dog, at inddragelse af indbyrdes uoverensstemmende teorier evt. risikerer at påføre undersøgelsen "alvorlige epistemologiske problemer." (anf.skr.:107).

20) Der henvises fx til Atkinsons teori om "rolletildeling", Hammerlins såkaldte "virksomhedsteori" og Taylors særlige kategorisering af selvmord.

21) "Luhmanns teorier (...) giver en indfaldsvinkel til en fortolkning af selvmordshandlinger (forts....)

Efter en summarisk ekskurs til kvantitativ versus kvalitativ interviewmetode, hvor det uden begrundelse hævdes, at førstnævnte er positivistisk-naturvidenskabeligt inspireret, følger en detaljeret - på nogle punkter dog temmelig diffus - designbeskrivelse, der ikke motiveres ved inddragelse af potentielt konkurrerende design. Det fremgår heller ikke, i hvilket omfang tilvirkning og analyse af data er tilrettelagt tematisk fleksibelt. Ved selektion af informanter peges der på, at de kvalitative interview i sagens natur kun lader sig gennemføre med mennesker for hvem, selvmordshandlingen ikke er lykkedes: "Empirien vil tage sit udgangspunkt i selvmordsforsøg og de mislykkede selvmord." (anf.skr.:39).

Uden begrundelse - ifølge forskeren "mere eller mindre tilfældigt" - afgrænses undersøgelsens empiriske del til udelukkende at omfatte kvinder. Informanterne blev herefter udvalgt over tre faser. I den første peges der på potentielle kvindelige informanter, der - interaktionsteoretisk motiveret - almindeligvis "ytrer sig inden for normalsprogets konversationsramme." (anf.skr.:117). Dernæst varetog professionelle udvælgelse af potentielle informanter, der ikke var psykiatriske patienter, og som havde gennemført selvmordshandlinger inden for en nærmere fastlagt periode.²²⁾ Blandt disse udvalgte forskeren i tredje fase "tilfældigt" fem danske og tre norske kvinder fra henholdsvis Odense, Århus og Tromsø. Kriterierne for selektion af informanter er således relativt gennemsigtige, mens der ikke argumenteres for antallet. Uanset om hypotesen ønskes testet eller kommunikationsteorier ønskes anvendt i analytisk øjemed, kunne det spørgsmål rejses, om kun otte kvindelige informanter udgør et tilstrækkeligt analytisk grundlag.

Forskeren indskriver sig ikke i en af de tidligere beskrevne interviewopfattelser, men med reference til Habermas og Luhmann reflekteres der over en temarelevant opfattelse. Habermas' livsverdensbegreb anskues som grundlag for, hvad der benævnes *interviewalliancen*: "Hvis ikke kommunikationen mellem forskeren og forskningssubjektet skal udarte sig til formynderi, må forståelsen ske på forskningssubjektets egne præmisser." (anf.skr.:76). Som begrundelse for en særlig opfattelse af interviewalliancen henvises desuden til Luhmann om såkaldte iagttagelsesoperationer og selektioner. Der peges på, at kvalitative interview opfattet som interviewalliancer adskiller sig markant fra "neutral dataindhentning"²³⁾: "Det, jeg iagttager, er .. ikke data, der trækkes ud af et forskningsobjekt, men derimod producerede meddelelser og tegn, som er resultat af interaktionen og af min iagttagelse af forskningssubjektet og hendes iagttagelser af mig som forsker." (anf.skr.:115). Eftersom alle sproglige interaktioner ifølge forskeren er præget af bevidste eller ubevidste fordomme, kan det iagttagede både være påvirket af fordomme og af forskerens erfaringsforudsætninger. Det problematiseres til gengæld ikke, om den nævnte opfattelse af kvalitative interview matcher udarbejdelse og anvendelse af en interviewguide. Interviewguiden, der er vedlagt afhandlingen, fremhæves at ud-

(fortsat) som kommunikation i forhold til de overordnede semantiske koder. Luhmanns systemteori fungerer desuden som den grundliggende teori, hvor nogle af hans ideer og koder benyttes til at analysere og belyse forskellige aspekter af selvmordsforsøg." (anf.skr.:107).

- 22) Endvidere blev med forskellige begrundelser - fx etiske eller ønske om fravær af forstyrrende "støjgener" - potentielle informanter under 15 år og informanter med addiktivt misbrug fravalgt.
- 23) Forskeren forudsætter hermed "neutral dataindhentning" som potentiel mulighed, hvilket kunne problematiseres. "Neutral" er ganske vist konsistent med "indhentning", men begge dele epistemologisk problematisk.

trykke interviewets "hensigt" og omfatter femten temaer med tilhørende underspørgsmål.²⁴⁾

I kapitlet, der indleder analyser af hver af de otte informanter, findes en summarisk beskrivelse af interviewenes forløb, men ingen kritisk distance til de gennemførte interview. Derimod er der interviewkritiske bemærkninger i tilknytning til hver af de otte informantanalyser. Der reflekteres over transformation af levende tale til død tekst, dog uden oplysninger om evt. kriterier for udskrift *in extenso*: "Den grundlæggende årsag til det urolige og forvirrende tekstbillede er, at forskeren gennem transskriptionen påvirker den kontekstafhængige tale. Konsekvensen er, at den umiddelbare nære kontekst forsvinder. Teksten får dermed en dobbelt kontekst, hvor den primære kontekst tilhører interviewinteraktionerne, og den sekundære kontekst tilhører den sammenhæng, hvori den til enhver tid fortolkes." (anf.skr.:124).

Med afsæt i et "uroligt" og "forvirrende" tekstbillede afstår forskeren fra at udvikle en egentlig analysestrategi, der fx kunne tydeliggøre, hvorledes teori og empiri interagerer analytisk: "Gennem analyserne er det hensigten at vise det komplicerede og mangeartede udtryk, som selvmordshandlinger viser. Derfor anvendes heller ikke en enkelt stringent model eller ramme, der som et system lægges ned over samtlige cases." (anf.skr.:127). Forskeren tilsigter at bibringe læsere "forståelse af det unikke", men ønsker samtidig at bidrage til "opstilling af en generel teori om selvmordet som kommunikation." (anf.skr.:127). Den implicite analysestrategi, hvis implementering derfor vanskeligt lader sig vurdere, bliver hermed et miks af deskription og teoretisk generalisering.²⁵⁾

De empiriske analyser sætter separat fokus på otte kvinders selvmordsforsøg, hvor det kommunikationsteoretiske grundlag implementeres. Analyserne er karakteriseret ved en høj grad af deskriptiv detaljering under *ad hoc*-inddragelse af begreber fra den teoretiske forforståelse. For hver af de otte omhyggeligt gennemførte informantanalyser er der indledningsvis beskrivelser af selektive teorirelateringer, men uden begrundelse herfor. Der redegøres tillige for den pågældende interviewalliance, oftest procesbeskrivende og uden interviewkritiske bemærkninger analytiske gennemslag, fx: "Interaktionen og kommunikationen under interviewet bærer præg af forskellige fænomener, der vanskeliggjorde etableringen af et tæt og lukket samtalerum mellem Katrine og intervieweren." (anf.skr.:129).²⁶⁾ Teorirelateringen sætter sig især igennem ved fortolkende anvendelse

24) Fremstillingen er uden refleksioner om valg af enkeltinterview versus (fokus)gruppeinterview. I en undersøgelse med selvmordshandlinger som tema synes enkeltinterview dog mest hensigtsmæssige. Det oplyses, men problematiseres ikke, at nogle interview blev overværet af tredjeperson, nemlig de i Odense gennemførte. Endvidere argumenteres for interviewenes opdeling i to eller tre separate tidsmæssige forløb (anf.skr.:121). Forskeren informerer ikke om tematisk relevante interviewkvalifikationer.

25) Da analyserne sigter mod teoretisk generalisering, er de konceptualiserende, men uden oplysninger om evt. kodestrategier. Med allerede på forhånd fra kommunikationsteori kendte begreber ville informationer om, hvornår et tekstsegment anses for at være et empirisk spor af et givet begreb være ønskelige. Der er heller ikke refleksioner om analytisk anvendelse af matricer/diagrammer, som ikke findes i de otte informantanalyser, men derimod i afhandlingens afsluttende kapitel.

26) Katrine er en ung dansk kvinde, der var 16 år på interviewtidspunktet. I anden sammenhæng - interview med 45-årige Marie - påpeges forekomst af kommunikativ "støj", der påvirker interviewalliancen og dermed informationsniveauet (anf.skr.:216). "Interviewstøjen" synes dog ikke at føre til analytiske forbehold.

af kommunikationsteoretiske begreber, fx: "Katrines selvmordsforsøg illustrerer, at hendes selvmordshandling i ekstrem grad er en symbolsk perlokutionær ytring. Selvmordsforsøget var primært en talehandling, og sekundært en handling, som det biologiske system kan dø af." (anf.skr.:134). Analysen af Katrines selvmordsforsøg er ét eksempel på, at selvmordsadfærd ikke udelukkende er selvødelæggende handlinger, men også kommunikationshandlinger, der retter sig mod aktuelle sociale kontekster.²⁷⁾

De syv andre kvinders selvmordsforsøg analyseres på tilsvarende måde med mange anskueliggørende tekstsegmenter og med hyppige selektive referencer til kommunikationsteoretiske begreber, der anvendes fortolkende, fx taletursbegrebet: "Lone og moderen anvender i udstrakt grad taleturene eller taleturenes negative tavshed som et udslagsgivende kommunikativt element. I dette perspektiv indgår tavshed på lige fod med ansvar, skyld og straf i den non-verbale interaktion mellem Lone og moderen." (anf.skr.:213).²⁸⁾ Trods selektive konceptuelle referencer anvendes nogle teoretiske begreber oftere end andre. Én hyppig konceptuel sondring er mellem perlokutionære og illokutionære talehandlinger, fx i følgende citat: "Omverdenen vil beskrive Karens selvmordshandling som en perlokutionær talehandling, hvorimod handlingen for hende selv er en illokutionær handling, hvis informative indhold er, at hun gennem selv-samtale lukker sig ude fra omverdenen og trækker sig tilbage til det lukkede "indre rum". (anf.skr.:249).²⁹⁾

Trods omhyggelige analyser af de otte "cases" forbliver relationen mellem kvalitativ empiri og teoretiske begreber uafklaret. Der er snarere en analytisk tendens til at *ville* "se" det allerede sete, dvs. selvmordshandlinger som perlokutionære talehandlinger, end til at *kunne* "se" det potentielt teoritruende ikke-sete.³⁰⁾ Ved valget mellem tendens til "verifikation" versus falsifikation synes forskeren at favorisere førstnævnte. Det gælder ikke mindst i afhandlingens sidste kapitel, hvor "case"-analyserne overskrides generaliserende og fører til udvikling af en præliminær kommunikativ/kognitiv teoretisk model til forståelse af selvmordsadfærd.³¹⁾ Indtrykket bestyrkes af fraværet af en strategi til kontrol eller validering af analyseresultater, herunder refleksioner angående mulighederne for falsifikation af teoretisk *bias*.³²⁾ Endelig kunne mere udfoldede videnskabsteoretiske re-

27) Det vil i Katrines tilfælde sige en perlokutionær tiltale af dennes kæreste.

28) Lone er en dansk pige på 16 år.

29) Karen er en dansk kvinde på 59 år.

30) Overraskende peger forskeren afsluttende på, at andre faktorer i de otte cases ".. i lige høj grad kunne være forklaringsgivende." (anf.skr.:277), men fremhæver ikke alternative forklaringer, der måske kunne anfægte opfattelsen af selvmordshandlinger som perlokutionære talehandlinger.

31) Herfra citeres: "Selvmordsadfærd har ofte intentionel betydning, hvilket vil sige, at den, der udfører selvmordshandlingen, vil sige noget med den, og vedkommende har foretaget bevidste eller ubevidste valg mellem forskellige måder at sige det på. Selvmordsforsøg har altid mening, både for den, der anvender selvmordshandlingen som talehandling, og for den, som oplever sig tiltalt af talehandlingen. Men talehandlingens mening og dens betydning er ikke nødvendigvis sammenfaldende." (anf.skr.:281).

32) Forskerens forforståelse tydeliggøres over adskillige sider og er derfor ikke en immanent forudsætning, men synes ikke desto mindre at fungere som tendentiell *bias*. Desuden er afhandlingen uden overvejelser om kvalitetssikrende *feedback* fra informanter, ligesom triangulering uden videre fravælges. I en undersøgelse, hvis analyseresultater i høj grad bæres af teoretisk forforståelse, kunne teoretisk triangulering evt. bidrage til problematisering af forforståelsen.

fleksioner - fx om afhandlingens ontologiske grundlag - have ydet bidrag til præcisering af arten af genereret erkendelse.

Den samlede metodologiske vurdering af afhandlingen er derfor, at den - trods motiveret teoretisk forforståelse og omhyggelige empiriske analyser - ikke fuldt ud honorerer anbefalingen af metodologisk gennemsigtighed. Inddragelse af yderligere kvalitativ metodelitteratur kunne have ydet væsentlige bidrag hertil.³³⁾ Endelig fremstår sammenhængen mellem den kommunikationsteoretiske forforståelse og analyserne af otte selv-mordsforsøg som *for* konsistent med risiko for en cirkulær "verifikationstendens". Forskeren kunne fx i højere grad have problematiseret egne *forud*-sætninger, herunder om kvalitative interview med mænd eller med andre kvinder ville have afstedkommet mindre entydige analyseresultater.

2.4. Fremragende kvindelige sportspræstationer

En ph.d.-afhandling udarbejdet ved og offentliggjort af Sociologisk Institut (Københavns Universitet) har kvindelig elitesport og karriere som motiveret overordnet tema (Pedersen, 1998). Forskeren sætter fokus på en mulig kulturel modsætning, nemlig "... at være elitesportskvinde og mor på én og samme tid." (anf.skr.:7). Temaet begrundes fx med, at såkaldte "elitesportsmødre" som socialt fænomen kan bidrage til fortolkning af, hvad sport er i kulturel og social modernitetsforstand: "Når der nu eksisterer kvindelige elitesportsudøvere, der er mødre, hvad kan sport så siges at være?" (anf.skr.:11). Temaet udmøntes i to relativt åbne problemstillinger - "hovedproblemstillinger" - om, hvad sport er, og hvordan sportsudøveres praksis mødes med sportens "logik".³⁴⁾ Mens den første problemstilling er overvejende teoretisk og sigter mod modernitetsteoretiske fortolkninger af sport forstået som institution, er den anden - sport som handling anskuet i "fænomnologisk perspektiv" - overvejende empirisk.³⁵⁾

Analysen af den første problemstilling - sport i institutionelt "fugleperspektiv" - har et relativt autonomt erkendelsessigte, men virker samtidig som forforståelse i relation til undersøgelsens empiriske del.³⁶⁾ Bindeleddet mellem fugleperspektivisk "forforståelse" og undersøgelsens empiriske problemstilling kunne dog være tydeligere. Hvor eksplicit undersøgelsens teoretiske "forforståelse" end er, synes den af begrænset betydning for

33) I litteraturlisten nævnes en halv snes metodebøger og -artikler, hvoraf de fleste er forfattet af Steinar Kvale og Jette Fog (begge Århus Universitet).

34) Der argumenteres ikke for "hovedproblemstillingernes" relative åbenhed, som i nogen grad fører til analytiske uklarheder (se nedenfor).

35) Der gøres opmærksom på, at empiri altid er "teoriladet", hvorfor en klar sondring mellem empiri og teori er umulig. Trods afhandlingens klare opdeling i en teoretisk og empirisk del er der derfor snarere tale om en "vekslen" mellem teori og empiri.

36) Der argumenteres for dobbeltperspektivet: "I en erkendelse af de eklekticistiske farer, der .. lurede, men også manifesterede sig i arbejdspapirerne, var en mulig løsning at forlade enten fugleperspektivet eller oplevelsesperspektivet. Da jeg imidlertid mener (min kursivering, h. o.), at sociologien bør kunne rumme begge perspektiver, og min ambition var at gøre et forsøg på det i en og samme afhandling, forekom en sådan løsning som en amputation." (anf.skr.:15). Det valgte perspektiv medfører en tendens til, at afrapporteringen får karakter af "to afhandlinger i én".

undersøgelsens empiriske del.³⁷⁾ Hertil kommer, at det i afhandlingens indledende kapitel, hvor de to problemstillinger præsenteres, er uklart, hvorvidt den empiriske problemstilling om udøveres møde med sportens "logik" er eksplorativ, deskriptiv, teori-relaterende eller evt. teorigenererende. I et appendiks med metodologiske overvejelser gør forskeren dog opmærksom på, at undersøgelsens empiriske del har et eksplorativt sigte, eftersom "... formålet ikke har været at generalisere, men at udforske et område for at opstille en række teser." (anf.skr.:266).³⁸⁾ Det ville have lettet læseres tilegnelse af afhandlingen, hvis det eksplorativt-tesegenererende sigte var tydeliggjort indledningsvis.

Undersøgelsens omfattende teoretiske del, hvis substans blot strejfes her, sætter fokus på tid og rum, hvori sportspræstationer bliver til offentligt skue. Der ydes bidrag til en teoretisk afklaring af, hvad sport er anskuet ved sportens overindividuelle, moderne aspekter. Det gøres ved først at afgrænse sportsbegrebet *per se*, herunder ved navnlig at sætte fokus på, hvad sport *ikke* er. Hvad sportens reguleringsformer angår, er konkurrence "... konstituerende for sporten som handlingssystem til forskel fra idræt, leg og dans, hvor konkurrence kan indgå regulativt, men ikke konstitutivt." (anf.skr.:60). Da sportens reguleringsformer - herunder "konkurrencens logik" - påpeges at danne teoretisk baggrund for betydninger, som sportslige aktiviteter tillægges af dens udøvere, antydes hermed en ikke nærmere specificeret sammenhæng mellem undersøgelsens teoretiske og empiriske del. Sportsbegrebet perspektiveres såvel historisk som modernitetsteoretisk. En problematik, der indtager en central placering i afhandlingens teoretiske del, er moderne betydninger i "sportens orden". De teoretiske analyser fører forskeren frem til at anskue - transcendere - sport som "... et symbol på en excellence-orden og til et moderne performance-system, der kan lege med livets realiteter." (anf.skr.:116).

Afhandlingens appendiks indeholder omfattende metodologiske refleksioner - op imod 30 sider - med særligt fokus på afhandlingens empiriske del. Sideantallet til trods er bilaget dog uden refleksioner om potentielt relevante design til belysning af den empiriske problemstilling. Det hævdes, at problemstillingen i sig selv nødvendiggør en kvalitativ tilgang: "Allerede når problemstillingen forfattes, er analysen på en måde i gang. (...). Metoden er i sin grundform, kvalitativ eller kvantitativ, allerede valgt i og med problemstillingen." (anf.skr.:14f). Det betragtes åbenbart som allerede udelukket, at problemstillingen - *sportsudøveres møde med sportens "logik"* - kunne belyses kvantitativt, fx via surveymetoden. Begrundelsen for valg af kvalitativ tilgang kan læses som en præcisering af den åbne empiriske problemstilling: "Kvalitativ metode er anvendt som den eneste metode, idet undersøgelsen har beskæftiget sig med, hvordan et karriereforløb *kan* udfolde sig og ikke med hyppighed." (anf.skr.:266). Med "kvalitativ metode" således valgt kunne forskeren have reflekteret over potentielt anvendelige kvalitative design, men begrænser sig til et pragmatisk begrundet fravalg af observation.³⁹⁾ Ikke overraskende er

37) Hvis afhandlingens teoretiske del anskues som "forforståelse", er sammenhængen mellem denne og den empiriske problemstilling forholdsvis vag.

38) Forskerens erklærede fravalg af generalisering er dog tvetydigt, eftersom ambitionen samtidig er, "... at kunne bidrage med signifikante tolkninger, der ville være i stand til at inddrage nogle aspekter, der under visse omstændigheder kunne genkendes i andre situationer." (anf.skr.:266). Som ét eksempel nævnes, at elitesportsmødres håndtering af ekstreme situationer måske kan generaliseres til andre ekstreme praksisformer.

39) Ikke mindst ved belysning af en problemstilling, der retter sig mod udøveres møde (fortsætter...)

udfaldet et kvalitativt interviewdesign, der beskrives indgående, men med nogen tvetydighed om designets grad af tematisk fleksibilitet.

Da undersøgelsens empiriske del sætter fokus på "elitesportsmødre", er de i alt tolv informanter fortrinsvis kvinder med børn. Informanterne er hverken udvalgt statistisk tilfældigt eller som "typiske" repræsentanter, men med afsæt i et såkaldt *extremeness*-kriterium. Otte informanter - dvs. "kernegruppen" - er elitesportsmødre i eller i overgangen til den internationale sportselite. Ifølge forskeren har "kernegruppen" fokus på succes under umiddelbart vanskelige betingelser. Med kontrasterende formål blev desuden interviewet en mandlig elitesportsudøver, en kvindelig sportsudøver uden børn, en fhv. elitesportskvinde, der fik børn efter afsluttet karriere, samt en fhv. elitesportskvinde med børn under karriereforløbet. Der argumenteres ikke yderligere for arten af "kontrasterende" sigte, ligesom heller ikke antallet af informanter motiveres. Med afsæt i en eksplorativ problemstilling sigtende mod tese generering kunne yderligere interview muligvis have påvirket tese genereringen.⁴⁰⁾ Forskeren indskriver sig i en motiveret etnografisk interviewopfattelse. Der ønskes tilvejebragt "data" om kulturel viden med overvejende afsæt i Spradley'ske principper (1979)⁴¹⁾, dvs. det relationelle princip, anvendelsesprincippet, lighedsprincippet og kontrastprincippet: "Pointen er, at interviewereren spørger til, hvorledes et symbol er relateret til andre symboler, og efter hvordan et symbol bliver brugt og ikke efter dets betydning." (anf.skr.:249). Interviewopfattelsen suppleres med refleksioner om "interviewrummet": "Interviewsituationen er dobbelt kontingent ved, at den ene vælger at forholde sig til den anden ud fra en horisont af muligheder, som bestemmes ud fra, hvad den anden siger. Igennem kommunikationen bliver det muligt ikke bare at se sig selv, men også at se, hvordan man ser sig selv." (anf.skr.:260). Med en etnografisk opfattelse *in mente* er det overraskende, at de tolv interview synes gennemført ved anvendelse af en interviewguide - et "interviewrationale" - med spørgsmål opdelt i teoretiske temaer. Forskerens begrundelse er ønsket om "... at eksplicite den forforståelse, jeg gik i felten med. Der var naturligvis nogle temaer, der var mere relevante end andre at få uddybet via interviewene." (anf.skr.:249). Alene derfor er tilgangen ikke genuint Spradley'sk.⁴²⁾ Desuden afstår forskeren fra at reflektere over valg af enkeltinterview versus (fokus)gruppeinterview. Den mulighed kunne fx foreligge, at analyser og tesege-

(fortsat) med sportens "logik", ville observation være yderligere en overvejelse værd. Observation tilvælges fx af Thing (1999) i en tematisk beslægtet ph.d.-afhandling, der sætter fokus på kvinder, holdsport og aggression (Sociologisk Institut, Københavns Universitet).

- 40) I en kommentar gør Inge Kryger Pedersen opmærksom på, at hun interviewede alle elitesportsmødre, "... hvorfor spørgsmålet om udvælgelse og talstørrelse ikke var aktuelt i den henseende." (september 2001). Det kan dog betvivles, om forskeren interviewede alle, men selv da er argumentationen for art og antal informanter mangelfuld: Hvorfor nødvendigvis interviewe alle potentielle informanter?
- 41) "Kultur består af et symbolsk meningsrepertoire, som kan fremstå i form af tro, rituelle praksisser, kunstformer, ceremonier. Kultur kan også fremstå mere informelt i form af sprog, sladder, historier og ritualer i hverdagslivet." (anf.skr.:246).
- 42) I en kommentar bemærker forskeren: "Det er jo en videnskabsteoretisk og metodologisk pointe i hele afhandlingen, at genuin Spradleyisme bygger på en (pennefører-)illusion. Derfor afstår jeg netop (også eksplicit) fra at bruge Spradley på andre måder end rent pragmatisk: som en god leverandør af etnografiske "instrumenter", når man vil forsøge så vidt muligt at demokratisere sin forskningsproces." (august 2001).

nerering var faldet anderledes ud, hvis "elitesportsmødre" var tildelt mulighed for tværgående samtale.⁴³⁾

De kvalitative analyser gennemføres uden deciderede refleksioner angående et evt. behov for interviewkritik. Forskeren bemærker dog, at analysernes empiriske grundlag ikke er "beskrivelser" hidrørende fra informanterne, men - med en interessant term - "ihukommende fortolkning". Som følge heraf anskues termene "informant" og "repræsentant" som vildledende og substitueres med en tredje, nemlig "refleksionsagent".⁴⁴⁾ Med forskerens interviewopfattelse *in mente* synes fraværet af interviewkritik plausibel. Med hensyn til interviewtransskription informeres læsere om, at interviewene blev udskrevet af "indtil flere sekretærer", dog efter ikke-motiverede kriterier: "Mine præferencer var en ordret udskrift med angivelse af "længere" pauser og med angivelse af ikke-lytbar tekst samt gengivelse af udbrud, suk og latter, men ellers ingen angivelse af stemning. Stemningen lyttede jeg selv af og har i det hele taget lyttet gentagne gange til hele eller dele af interviews, så jeg til tider kunne dem udenad." (anf.skr.:265).

Overordnet følger analyserne det "meningstydende hovedspør", pointerer forskeren, herunder med brede beskrivelser af informanternes karriereforløb. Analysernes eksplorative, tesegenererende sigte fremgår som nævnt ikke af afhandlingens indledende kapitel, hvori problemstillingerne præsenteres. To slags "analyseteknikker" fremhæves anvendt: etnometodologiske, dvs. kulturbeskrivelse og -sammenhænge, og dekonstruktive "teknikker" med fokus på brud: hvordan kan fortolkninger "dissekeres ud i forskellige virkeligheder"? Den eklektiske og i nogen grad tvetydige analysestrategi baseres på Spradleys tilgang suppleret med principper fra *grounded theory*-tilgangen: "Etnografisk analyse vil .. sige søgningen af dele af en kultur og disses relationer, som de begrebsliggøres af informanterne." (anf.skr.:247). Der henvises fx til Spradley's fem analysestadier.⁴⁵⁾ Følgelig retter analyserne sig mod fortolkning af "kulturel viden", men sigter ikke mod at opnå et " afrundet billede" af den enkelte informants livsverden.

Analysestrategien indeholder bl.a. en Spradley- og *grounded theory*-inspireret relativt vagt beskrevet kode- og konceptualiseringsstrategi: "Med såkaldte kodninger ved hjælp af et makro-program tematiserede jeg interviewudskrifterne efterhånden som de lå klar. Derefter identificerede jeg en række domæner i hvert interview (...). Disse domæner samlede jeg efterhånden til et færre antal efter at have foretaget delvise taksonomier indenfor nogle af de større domæner." (anf.skr.:249). Domæneanalyserne videreudvikles i takt med "indsamlingen" af interview. Med nogen skepsis over for Spradley⁴⁶⁾ og inspireret af *grounded theory* konstrueres et Strauss & Corbin'sk "kodeparadigme", som relaterer kategorier til kernekategorien *optimal præstation*.⁴⁷⁾ Når det indtænkes, at af-

43) Afhandlingen er også uden oplysninger om interviewkvalifikationer.

44) I praksis anvendes en mere læservenlig betegnelse, nemlig "interviewperson".

45) Udvælgelse af problemstilling, indsamling af kulturelle data, analyse af data, formulering af etnografiske hypoteser samt "at skrive etnografien".

46) "I en isoleret analyse af mine kvalitative interviews, som i gennemførelsen er bygget op efter hans koncept og kvalitativt åbner for vertikale "lag" og fortolkninger af sammenhænge i den specifikke kultur, er Spradleys kulturforståelse og analyseteknikker ganske anvendelig. Men til videre analyse og perspektivering af elitesporten har den været utilstrækkelig, idet den ikke inddrager magt-viden perspektiv og ej heller et samfundsmæssigt og historisk perspektiv." (anf.skr.:257).

47) Det er dog tvivlsomt hvor meget analyserne er inspireret af Strauss & Corbin, hvilket (fortsætter...)

handlingens empiriske del er eksplorativ og sigter mod generering af teser, kan den analysestrategiske relatering til *grounded theory* forekomme overraskende, da *grounded theory*-tilgangen sigter mod induktiv teorigenerering. Ligesom afhandlingens empiriske del ikke synes at tildele generalisering entydig placering (se ovenfor), gælder det samme teorirelatering. Herom ytres intet i afhandlingens appendiks, men i forskerens analytiske praksis inddrages teori *ad hoc*, herunder refleksioner fra afhandlingens første del, hvilket umiddelbart ikke synes at matche *grounded theory*-inspirationen.⁴⁸⁾

Det er hermed antydnet, at analysestrategien kun antydningvis genfindes i de konkrete analyser, hvor der sættes fokus på, "... i hvilket rum og med hvilke handlinger sportspræstationen perfektioneres, så den kan blive genstand for fortsat beskuelse." (anf.skr.:212). Det analytiske sigte er at undersøge karrierepraksis og -strategier inden for en specifik kultur, altså en kulturanalyse af elitesport: Hvad vil udøverne sige med sportspræstationer, hvis man betragter dem som tekst? Under overskriften *det tomme talent* er bestræbelsen at dekonstruere begrebet talent. Dekonstruktionen gennemføres dog uden reference til de gennemførte interview, men med adskillige litteraturhenvisninger. Derefter forlades det "overindividuelle niveau", og der sættes fokus på individuelle karrierestrategier. De tre følgende kapitler omhandler aktiviteter, der forbereder elitesportsudøvere til konkurrence og bidrager til at opretholde præstationer. Analyserne, der fx angår "livssfærer" uden for sportens verden, fremragende sportspræstationers "væsen"⁴⁹⁾ og betingelser for sportslig karriere, gennemføres som mere eller mindre uigenemskuelige miks af informanthensigende deskription, *ad hoc*-relatering til teoretisk og anden litteratur samt hyppig anvendelse af illustrative citater. De informantbaserede beskrivelser er konsekvent eksplorative, eftersom informanternes ytringer intetsteds søges overskredet generaliserende.⁵⁰⁾ Med hensyn til *ad hoc*-teorirelateringer henvises - undertiden uden begrundelse - fx til Berger & Luckmann, Norman K. Denzin, Wright Mills og Daniel Chambliss.⁵¹⁾

Analyseresultaterne danner afsæt for formulering af syv teser, der findes i afhandlingens afsluttende kapitel.⁵²⁾ En strategi til "kontrol" eller "validering" af teser kan selvsagt ikke

(fortsat) indrømmes i en diskret placeret fodnote: "Kerne kategorien fastslog jeg ved hjælp af de induktive principper til ret hurtigt at være "optimal præstation", hvorefter jeg måtte reflektere over min induktive bestræbelse, idet studiet rent faktisk var (deduktivt) tilrettelagt efter at skulle centrere sig om den sportslige præstation." (anf.skr.:269). Citatet er bemærkelsesværdigt, fordi det illustrerer et ofte forekommende analytisk problem: uoverensstemmelser mellem erklærede analysestrategier og deres implementering.

- 48) I en kommentar bifaldes denne formulering (august 2001). Analysestrategien er i øvrigt uden refleksioner om matricer/diagrammer, der anses som anvendelige i *grounded theory*-sammenhæng.
- 49) "Konklusionen er, at bestemte små gøremål kan få store konsekvenser. Nøglen til det excellente er en fastholdelse af de ordinære." (anf.skr.:188).
- 50) Følgende eksempler er typiske: "eksempelvis har en af de interviewede...", "en anden af de interviewede...", "en af udøverne siger...", "flere af udøverne har mulighed for..." etc.
- 51) Som ét eksempel på ikke-motiveret teorirelatering citeres: "I en fortolkning af elitesportsudøveres hverdagsvirkelighed, hvor sportslivet skal kombineres med familie- og arbejds- eller uddannelsesliv, vil jeg anvende (min kursivering, h. o.) de nævnte livssfærer som empiriske kategorier for forskellige virkeligheder i Berger og Luckmanns forstand." (anf.skr.:134). (Daniel Chambliss er navnlig kendt for studier af amerikanske svømmere).
- 52) 1. tese: Den excellente præstation er ordinær med forbehold: Den excellente præstations handlinger "... er først og fremmest karakteriseret ved omhyggelighed, præcision og konsistens (forts....)

være obligatorisk. Derimod hjemler selv nok så uforpligtende eksplorative analyser, hvilket afhandlingens *ikke* er, ikke et fravalg af en i det mindste tentativ strategi til kritisk vurdering af analysers empiriske "grundethed". I afhandlingens konkrete kontekst er det dunkelt, om andre metodologiske valg - fx fravalg af teoretisk og anden "forforståelse", konkurrerende kriterier for selektion af informanter, yderligere informanter, en anderledes interviewopfattelse og/eller en mere stringent analysestrategi - ville have frembragt kontrasterende eksplorative analyseresultater. Måder, hvorpå dunkelheden kunne reduceres, ville være refleksioner om potentielle *bias*-former, *feedback* fra informanter samt teoretisk eller anden triangulering. Konsekvent gennemførte videnskabsteoretiske refleksioner ville have samme virkning. Afhandlingen indeholder ganske vist enkelte overvejelser herom, fx afvisning af Spradley's position som forskeren, der - som en slags "pennefører" - "opdager" kulturbærerens virkelighed. Det epistemologiske grundlag, der kunne udfoldes yderligere, bunder altså *ikke* i ".. en forestilling om, at forskeren kan fralægge sig sin forforståelse og på en blank skærm modtage og neutralt lagre uselekterede inputs fra den anden kulturs informanter." (anf.skr.: 249). Med det bebudede "fænomenologiske perspektiv" *in mente* ville citatet samtidig kunne problematiseres.

Den samlede metodologiske vurdering af afhandlingen er derfor, at den kunne have fremrykket procedural eksplicitet yderligere, så læserens kiggen forskeren "over skulderen" i højere grad blev en mulighed. Det gælder især sammenhængen mellem analysestrategi og dennes faktiske implementering. Kendskab til den i litteraturlisten oplyste kvalitative metodelitteratur - en halv snes titler - afspejles gentagne gange i afhandlingen, dog uden at forskerens særlige miks af Spradley'sk og *grounded theory*-tilgang problematiseres, fx i relation til det erklærede "fænomenologiske perspektiv". Hertil kommer, at afhandlingens indre sammenhæng - tematisk, metodologisk og analytisk konsistens - i nogen grad lader sig anfægte, herunder tendensen til "to afhandlinger i én".

2.5. Konstruktion af køn

En disputats forsvaret ved Oslo Universitet og offentliggjort af Museum Tusulanums Forlag (Københavns Universitet) har kulturel konstruktion af køn som overordnet motive-ret tema (Søndergaard, 1996). "Hvad er køn egentlig for noget? Er det noget, der er i os eller uden for os eller imellem os?" er spørgsmål, der inviterer læseren på en over 400 sider lang "opdagelsesrejse" om køn som kulturelt fænomen blandt universitetsstude-

(fortsat) samt stadige valg på rette tidspunkt af måden, handlingerne mest optimalt skal udføres på." (anf.skr.:220). 2. tese: Elite er udelukkelse af det sociale, ".. hvor udøveren er sin egen ekspert .." (anf.skr.: 221). 3. tese: Sport er investering og leg: Sportspræstationens udøver kan ses ".. i et bredt spektrum fra *homo oeconomicus* til *homo ludens*." (anf.skr.:226). 4. tese: Den sportslige karriere er amfibisk: Selveksperten foretager ".. kvalitative spring og dyk i karrieren på baggrund af handlinger, der ikke entydigt kan formålsbestemmes og i øvrigt heller ikke kan betragtes isoleret indenfor sportssfærens mål og midler." (anf.skr.:231). 5. tese: Forståelsen af "elitesportsmodre" er et indtog i det private: "Karrieren er ikke kun formet af individuelle valg, men af valgenes aktualitet, af kulturen, hvilken også omfatter privatsfæren." (anf.skr.:233). 6. tese: Skuet forvirrer og omdefinierer kønsordenen: "Hvad det vil sige at være elitesportskvinde er ikke (længere) rituel bestemt ved en social overgang fra det at være kvinde til det at blive mand." (anf.skr.:236). 7. tese: Det excellente sætter en parentes om kønnet: "Elitesportsmoderen behøver ikke nødvendigvis at føle sig forfulgt af common sense forestillinger om, at hun ikke er en "rigtig" kvinde." (anf.skr.:237).

rende: "Det var det moderne velfærdssamfund med idealerne om ligestilling mellem kønnene og fjernelse af den gamle kønsdominans - det var kønnet i det samfund, jeg var interesseret i at udforske. Hvis køn ikke længere var eller burde være forskel og dominans, hvad var køn så blevet til? Hvilke dynamikker bevægede kønnet - sådan som de ville kunne studeres mellem konkrete kulturelle aktører?" (anf.skr.:65). Forskeren giver afkald på "objektive" beskrivelser af "objektive" virkeligheder og afstår derfor fra at følge et hypotetisk-deduktivt spor med verifikation/falsifikation. Derimod tilbydes en "vinkling på social virkelighed i bevægelse", som fører til formulering af markant åbne stikordsproblemstillinger, dvs. komponentielle "snit" mellem: tegnet på kroppen, begærets retning, positionen i det seksuelle møde, færdighedsrepertoiret, virksomhedstilknytningen, den fysiske selvfremførelse og selvet. Det pointeres, at "snittene", der disponerer afhandlingen, kunne være andre: "Der findes .. ikke nogen korrekte snit. Det er ikke muligt at forestille sig korrekte snit med den videnskabelighedsopfattelse, teksten her bygger på." (anf.skr.:25).

Den åbne tematiske tilgangs implikation er ikke, at forforståelse henvises til en parentes. Trods inspiration fra etnometodologi og *grounded theory* - som disse er videreudviklet i dele af norsk udviklingspsykologi og kønsforskning - præsenteres allerede i første kapitel en narrativ analysemodel (se nedenfor), hvis "teoretiske vinkling" først og fremmest hidrører fra Judith Butler, der anskuer ".. køn som en fantasmatiske størrelse, en fiktion. Hun ser køn som en kollektiv fantasi, der skaber og regulerer kønnets heteroseksuelle kohærens." (anf.skr.:22). Forskeren indskriver sig hermed i dekonstruktivistisk feministisk teori, hvor køn konstrueres som kohærens mellem biologisk køn, socialt køn og begærsretning. Uden nævneværdig problematisering heraf - det kunne fx være i lyset af *grounded theory*-inspirationen - uddybes undersøgelsens "teoretiske perspektiver" i det følgende kapitel. Selv om afhandlingens forfatter ikke er ukritisk over for *grounded theory*'s "ateoretiske" tilgang, er referencen til Strauss og Corbin modsætningsfyldt. Uddybbende refleksioner herom kunne have bidraget til at præcisere forholdet mellem teori og empiri.

De tydeliggjorte (meta)teoretiske antagelser hidrører navnlig fra sociokulturel psykologisk og socialkonstruktionistisk tænkning samt fra poststrukturalisme, fx Michel Foucault.⁵³⁾ Med reference til James Wertsch og under overskriften "sociokulturelt perspektiv" er menneske og kultur gensidigt konstituerende.⁵⁴⁾ En anden overskrift er "det post-traditionelle", hvor Giddens bifaldes, når han understreger individets "relative frisættelse" fra institutioner og individets søgen efter en position blandt mulige positioner i en given kultur. Yderligere en overskrift er "social konstruktion og subjektiv positionering", under hvilken der peges på sprog som alment medierende træk ved gensidig processering: "Den måde, verden forstås på, udgør .. et socialt produkt. Den udgør en mulig repræsentation af virkeligheden, netop ikke en kopi eller en gentagelse af den." (anf.skr.:36). Med fokus på "diskurs, materialitet og dekonstruktion" gøres der på gældende, at det materielle, substantielle og diskursive synes at glide ind over hinanden. I forlængelse heraf og med reference til Butler anskues køn som *performance*: "Køn er noget, vi alle

53) Trods en omhyggelig og loyal fremstilling argumenterer forskeren ikke for fravalg af andre potentielt relevante teoretiske perspektiver, fx Frankfurterskolens kritiske teori.

54) "Det interessante, som vi skal have med fra den sociokulturelle tænkning, er primært det indre individsamfundsperspektiv herunder pointeringen af kulturens og samfundets status som en almen eksistensbetingelse for menneskearten." (anf.skr.:32).

gør som kulturelle gentagelser og citater.” (anf.skr.:43).⁵⁵⁾ Afsluttende pointeres, at “kultur” - fx i modsætning til “samfund” - ikke er en empirisk kategori, men en analytisk implikation: “Kultur kommer til at ligge som en kode i både handlinger og diskurs, og forskeren vil kunne fremanalysere kultur som kode gennem såvel observationer af handlinger som lytten ind i diskurser.” (anf.skr.:44). Derfor bæres kønnet “.. indforstået i de kulturelle aktørers kroppe, i måderne kroppene bevæges på, opleves på, behandles på, ligesom det bæres i de indforståede rutiner og handlemønstre, som disse kroppe investeres i.” (anf.skr.:46).

Der kan således ikke ankes over fravær af eksplicitet med hensyn til teoretisk forforståelse, men i relation til (kvasi)problemstillingerne - de komponentielle “snit” - havde andre forhåndsantagelser været mulige. Undersøgelsen kunne fx være gennemført som et genuint *grounded theory*-projekt med åben kodning, aksekodning og selektiv kodning.⁵⁶⁾ Hertil kommer, at fremstillingen er flertydig, når det handler om relationen mellem empiri og teori. Med teoretisk forforståelse *in mente* hidrører undersøgelsens systematik fra “.. et skæringspunkt mellem materialet og den valgte teori.” (anf.skr.:12). De komponentielle “snits” senere analytiske udfoldelse sigter derfor mod teorirelatering, dog uden angivelse af kriterier herfor. Dette afspejles i analyserne, hvor forskerens ærinde i lange passager er overvejende deskriptivt-fortællende med teorirelatering *ad hoc*.

Med tema, problemstillinger og “teoretiske vinklinger” *in mente* sættes der fokus på valg af metodologisk design: “Der må vælges fremgangsmåder for fokusering af undersøgelsesfelt, af indsamling af datamateriale, af analyse og af fremstilling, så de korresponderer med de metateoretiske perspektiver, der arbejdes ud fra.” (anf.skr.:52). Perspektiverne går forud for og bidrager til at bestemme valg af fremgangsmåde. Men de redskaber, der vælges, skal desuden være relevante i forhold til det kulturelle fænomen, der tilsigtes undersøgt. Da forskeren ønsker at “.. lytte til de aktører, der lever, bearbejder og bevæger de relevante handle og meningssammenhænge.” (anf.skr.:12), fravælges et kvantitativt undersøgelsesdesign, og der argumenteres for et kvalitativt interview- og analysedesign.⁵⁷⁾ Eftersom designet er afledt af metateoretisk perspektiv, er designets redskaber hverken “neutrale” eller “universelle”. Sigtet med det udviklede design er en høj grad af tematisk fleksibilitet: “En god forsker forskanser sig ikke. Vedkommende løser ikke bestemte punkter fast, for eksempel metode eller teori, for så at begrænse bevægeligheden til andre. Hun eller han tillader over tid alle størrelser at bevæge sig - dog i grundlæggende respekt for det metodologiske ideal: at der må eksistere en indre konsistens niveauerne imellem.” (anf.skr.:53).⁵⁸⁾

Med hensyn til kriterier for selektion af informanter argumenteres for at opnå adgang til køn i én af flere “moderne udgaver”, hvor ligestilling ses som et ideal. Da academia øn-

55) Med denne tendentielt fastlåste teoretiske position synes afhandlingen at udsætte sig selv for risici for selvopfyldende profetier. Kritikere af den vurdering kunne hertil fremføre en potentiel modsigelse - en slags *double-bind* - mellem på den ene side at fordre eksplicitering af teoretiske forhåndsantagelser og på den anden side at betegne sådanne som “fastlåste teoretiske positioner”.

56) Med henvisning til Butlers forståelse af køn betvivler Søndergaard (august 2001), at de dekonstruerende analyser kunne gennemføres med afsæt i en *grounded theory*-tilgang.

57) Argumentationen kunne være mere fyldestgørende, idet fremstillingen er uden komparative refleksioner angående potentielt relevante *kvalitative* design.

58) Selv om designet har en høj grad af tematisk fleksibilitet, kan det problematiseres, om forskeren tillader grundlæggende “teoretiske vinklinger” at bevæge sig.

sker egalitært køn, udpeges universitetskulturen som "case". Det drejer sig om 29 studerende i alderen 20-30 år. Derimod efterlader fremstillingen ubesvarede spørgsmål, hvad kriterier for selektion af og antal informanter angår. Det fremhæves, at selektionen blev gennemført "pragmatisk", fx via etablering af kontakt med universitetslærere og gennem en notits i et studenterblad, hvilket førte til udvælgelse af såvel mandlige som kvindelige studerende fra humaniora og samfundsvidenskab.⁵⁹⁾ Om i alt 11 gruppeinterview påpeges: "Hovedsagen var, at indsamlingen skulle fungere, således at datamaterialet kom til at rumme tilstrækkelig mange stemmer, både mandlige og kvindelige, ... til at jeg ville få et nuanceret og komplekst materiale at arbejde analytisk med." (anf.skr.:67). Yderligere 10 interview blev gennemført individuelt. Her blev selektionen et kompromis mellem et hensyn til *saturation* - informativ "mætning" - og et ikke for uoverskueligt datamateriale. Trods enkelte ansatser til beskrivelse af selektionen forbliver det dunkelt, hvorfor forskeren netop interviewede disse 29 studerende. Anken er mere end en formalitet, da dele af afhandlingen sigter mod generaliserende overskridelse af informanterne.

Trods en erklæret narrativ tilgang undlader forskeren at indskrive sig i en specifik - fx fra metodelitteraturen kendt - opfattelse af kvalitative interview, fx en narrativ (se: Olsen, 2002b, kap. 4). Den ved gennemførelsen af i alt 21 interview af 2-3 timers varighed valgte interviewmåde beskrives i forholdsvis vage vendinger, fx som "nysgerrig", "naiv" og med overlæg "famlende". Forskeren gør opmærksom på at være inspireret af klinisk-psykologiske interviewredskaber, fx en søgende og udforskende interviewform, nedtoning af normativitet, samarbejde på informantens vilkår og opmærksomhed over for informantens tilstand.⁶⁰⁾ Nogle informanter blev som nævnt interviewet individuelt, de fleste dog i gruppeinterview. Det valgte miks af individuelle interview og gruppeinterview motiveres gennem omhyggelige refleksioner om fordele og ulemper ved de to interviewformer.⁶¹⁾ Det peges fx på, at gruppeinterview er særligt egnede til at synliggøre processer, hvor betydninger forhandles, mens individuelle interview gør det muligt at gå længere ind i udforskning af særlige erfaringer og temaer.

Det tydeliggøres ikke, hvorvidt én eller flere interviewguides blev udarbejdet og efterfølgende bragt i anvendelse, men der peges på, at interviewene - uden at dette i øvrigt begrundes - blev forhåndstematiseret. Det gælder i al fald de 11 gruppeinterview, hvor fokus fx var på studietid versus anden tid, studievalg, arbejdsformer, relationer på faget, konkurrence og ambitioner, venskaber og kæresteforhold, faglighed og flirt samt tanker om fremtiden, mens de 10 individuelle interview blev gennemført mere åbent som "livsformsinterview", der blev indledt med en detaljeret beskrivelse af en dag i nærmeste fortid: "Det viste informanten, at det faktisk var konkret levet liv, jeg var interesseret i at høre om. Og det gav mig som interviewer adgang til en række overskrifter på sekvenser og situationer, som jeg kunne tage udgangspunkt i under interviewet." (anf.skr.:73). Derud-

59) Mens det er indlysende, at en undersøgelse om konstruktion af køn bør omfatte både mandlige og kvindelige informanter, er fravalget fx af naturvidenskab mindre oplagt og kan have påvirket undersøgelsens resultater. Da problematikken ikke strejfes, er det ikke muligt at vurdere *hvordan*.

60) Spørgsmålet om tematisk relevante og tilstrækkelige interviewkvalifikationer belyses ikke direkte, men eftersom afhandlingens forfatter er psykolog (tillige klinisk psykolog), bør det formodes, at hun har tilstrækkelige kvalifikationer.

61) Refleksionerne er dog uden referencer til metodelitteratur om de to interviewformer.

over rettede de individuelle interview sig mod de samme temaer som i gruppeinterviewene, men med bedre muligheder for uddybende spørgsmål og svar.

Da forskeren anskuer enhver form for interaktion - også kvalitative interview - som “.. forhandlende brydning af kulturelle aktørers udtryk og intentionaliteter, ..” (anf.skr.:70), afstår hun fra at opstille egentlige kriterier for kvalitetsvurdering af de gennemførte interview, om end problematikken strejfes: “Det lykkedes mig ikke i lige høj grad at formidle det legitime i en undersøgende kommunikationsform til alle informanter, men det lykkedes i de fleste tilfælde.” (anf.skr.:71). Den overvejende positive - dog ikke kriterielt baserede - interviewvurdering kunne dog være mere underbygget. Der formuleres heller ikke - uden at dette begrundes - kriterier for transskription, men nævnes blot, at samtlige interview blev udskrevet i “fuld ordlyd” med et samlet omfang på ca. 1.000 sider. Tale-sprog menes stort set bevaret i “oprindelig form”, men uden kriterier for, om dette er muligt. Det er en - om end ikke afgørende - mangel ved afhandlingen, at der ikke reflekteres over transformation af levende tale til død tekst. Med henvisning til Kvale diskuteres derimod udskrift *in extenso* versus partiel udskrift, og der argumenteres for førstnævnte.

Afhandlingens analysestrategi kommer fra et “skæringspunkt” mellem 1.000 siders interviewudskrift og “teoretiske vinklinger”. Allerede i afhandlingens første kapitel præsenteres et overbliksskabende “landkort”, dvs. en analysemodel. Én inspiration til udarbejdelse heraf er de kvalitative interview, der ifølge forskeren giver vink om, at køn konstrueres med “lang snor”.⁶²⁾ En anden inspiration - den teoretiske - hidrører som nævnt primært fra Judith Butler. Analysemodellens grundlæggende begreber, hvis relative åbenhed motiveres med en fordring om loyalitet over for “virkelighedens kaos”, beskrives således: “.. kønskonstruktionens komposition, som bestående af *komponenter*, hvis konkrete realisering tilknyttes kønnet betydning, og *koblinger* mellem komponenter, som fremviser individuelle og kollektive udtryk for køn.” (anf.skr.:25).⁶³⁾ Modellen, i forlængelse af hvilken de syv komponentielle “snit” præsenteres, elaboreres i kapitlet om “fremgangsmåde”. Der peges på, at det mest overordnede analytiske perspektiv føres tilbage til det metateoretiske grundlag. Med dette grundlag *in mente* blev analyserne påbegyndt ved besvarelse af en serie af *analytiske* spørgsmål: Hvordan oplever de studerende deres betingelser? Hvordan oplever de studerende sig selv som aktører inden for disse betingelser? Hvordan oplever de studerende deres medaktører? Hvad kan heraf udledes om den *kode* - det lokale betydningssystem - som kulturen tilbyder den enkelte studerende at orientere sig ved hjælp af?⁶⁴⁾

Den tydeliggjorte og motiverede - i forskerens selvforståelse narrative - analysestrategi rejser spørgsmålet om konceptualiserings- og kodeprocedurer.⁶⁵⁾ Med reference til Je-

62) Det tilføjes, at køn ser ud til at give aktører - dvs. universitetsstuderende - mulighed til en vis grad at “jonglere” med personlige udtryk for køn.

63) Koblingerne omtales undertiden som *henvisningssammenhænge*, som *tråde* eller som *trådsystemer*.

64) Det pointeres, at analytiske spørgsmål er markant forskellige fra konkrete, hverdagsnære interviewspørgsmål: “Jeg har .. ikke haft de konkretiserede analytiske spørgsmål i baghovedet, mens jeg udviklede interviewspørgsmålene. De konkrete analytiske spørgsmål er udviklet efter dataindsamlingen.” (anf.skr.:79).

65) Bemærk, at kulturelle “koder” - lokale betydningssystemer - ikke har kodning, som den fx kendes fra Strauss & Corbin (1990) eller Miles & Huberman (1994) som implikation.

rome Bruner og Donald E. Polkinghorne reflekteres over paradigmatisk versus narrativ erkendelse, hvoraf den første, der uden begrundelse menes beslægtet med kvantitativ forskning, retter sig mod klassificering af sociale fænomener i relation til begreber og kategorier. Narrativ erkendelse, derimod, har til formål at forstå gennem beskrivelser af betydninger og meningssammenhænge: "Intentionen er .. ikke primært at adskille kulturelle fænomener, men at finde tråde og sammenhænge de kulturelt kontekstualiserede fænomener imellem. De tråde må der fortællinger, som fremviser konkrete menneskers omfattende og konkret levede erfaringer og forståelsesformer, til at ekspliciteres." (anf.skr.:55). Ikke overraskende bifalder forskeren sidstnævnte tilgang. Beskrivelserne bør tilbyde systematisk kundskab på tre niveauer: Ét niveau er "konkrete tilstandsbilleder", der er tæt knyttet til fortællinger om levede liv. Et andet niveau er beskrivelser - konkrete koder for menneskelig handlen - placeret i "omfattende betydningssammenhænge" sigtende mod mere overordnet analyse: "Koderne manifesterer sig i noget, man kunne kalde for kulturens vindretninger." (anf.skr.:60). Et tredje niveau, der først tilgodeses i det afsluttende kapitel, er metakoder, dvs. mere abstrakte lag af koder.

Med en detaljeret og motiveret - men ikke nødvendigvis fuldt ud implementeret (se nedenfor) - analysestrategi er det overraskende, at forskeren ved analyseprocessens begyndelse forsøger at skabe overblik over 1.000 siders interviewudskrift ved brug af *Textbase Alpha*. Når en "paradigmatisk" analysestrategi, der sigter mod konceptualiserende kategoridannelse, fravælges, forekommer det nemlig nærliggende også at give afkald på kodeprocedurer. Det var da også, hvad forskeren snart måtte gøre: "Jeg forlod ret hurtigt *Textbase Alpha* og arbejdede i stedet med interviewene i deres helhed." (anf.skr.:76). Som begrundelse herfor anføres, at kodning i sagens natur dekontekstualiserer, mens en narrativ analysestrategi fordrer det modsatte: "Hovedprincippet i analysen er den stadige kontekstualisering, herunder kontekstualiseringen de langsgående og tværgående analyser imellem." (anf.skr.:80).⁶⁶⁾

Muliggør en narrativ analysestrategi generaliserende overskridelse af informanternes udsagn? Også om dette spørgsmål, der besvares overvejende bekræftende, er forskeren eksplisit. Godt nok kan konkrete beskrivelser af 29 universitetsstuderende ikke generaliseres til alle universitetsstuderende, hvilket heller ikke er formålet, hvorimod det "konkrete kodeniveau" (se ovenfor) menes generaliserbart til dansk akademisk kultur, måske endda til skandinavisk.⁶⁷⁾ Påstanden forekommer dog tvivlsom: Forskeren har udelukkende interviewet akademia-kulturens midlertidige gæster: studerende og kun gæster inden for humaniora og samfundsvidenskab. Ikke mindst til de metakoder, der udvikles i afhandlingens afsluttende kapitel, kan der knyttes særlige generaliseringspåstande, hævder forskeren: "Generaliseringspåstanden er .. knyttet til spørgsmålet om, hvorvidt beskrivelsen af disse metakoder vil kunne udgøre et konstruktivt redskab for andre, om beskrivelsen vil kunne give mening i og skabe interessante forståelser af fænomener

66) "De analytiske spørgsmål bevæger sig inden for interviewmaterialet i to dimensioner. De kan gå "på tværs" af historier og undersøge en tematik indenfor materialets fulde omfang. Eller de kan gå "på langs" inden for en enkelt beretning og undersøge tematikken, som den går igen i forhold til en persons beretninger om forskellige typer af begivenheder og i forhold til forskellige relevante arenaer i vedkommendes hverdagsliv." (anf.skr.:80).

67) "Konkrete koders" generaliserbarhed genfremføres i det afsluttende kapitel: "Når det gælder generaliserbarhed af kundskaben på dette niveau, så er der tale om generalisering til processer og koder, og ikke til personer." (anf.skr.:413).

inden for andre delkulturer og andre kulturelle kontekster.” (anf.skr.:63).⁶⁸⁾ Mens fremstillingen er rimeligt præcis, om end som antydning ikke uproblematisk, hvad generaliseringsmuligheder angår, gælder det samme ikke teoretiske aspekters analytiske placering. Det nævnes, at ét fundament for de gennemførte analyser er “teoretisk bearbejdende tekster”, men tydeliggøres ikke, hvordan deskriptiv og teoretisk analyse tilsigtes at interagere. I den senere analytiske praksis inddrages teori overvejende *ad hoc* på måder, der efterlader et indtryk af teorirelatering efter for godt befindende.⁶⁹⁾

Således “klædt analytisk på” følger mere end 300 siders “narrative” analyser. De omfattende analyser, hvis substans blot antydes her, påbegyndes med fortællinger fra to “kvindeligt mærkede” studerendes verden, hvorved feltet åbnes for den første komponent, dvs. tegnet på kroppen: “Som begreb er tegnet på kroppen et redskab til at tale om køn i anerkendelse af dets almene eksistens .., men uden at blive fanget ind i de udbredte almengørelser af kulturelt specifikke kønsudtryk.” (anf.skr.:90).⁷⁰⁾ Allerede de to første fortællinger anskueliggør, at betydninger brydes, når fokus er på køn. Til forståelse heraf teorirelateres fortællingerne *ad hoc*, fx med reference til Bourdieu: “Kroppen bliver .. en måde at bekræfte sin position på i det sociale rum, blandt andet gennem afstanden mellem den faktiske og den socialt legitime krop.” (anf.skr.:92).⁷¹⁾ Efter andre fortællinger, der handler om at “se godt ud”, udpeges to koder, der menes afgørende for opretholdelse af kønsordenen: Forskelligheder mellem de to køns kroppe må dyrkes og kvindekroppens mindre *shape* fremføres som sådan. Sammenfattende pointeres, at kroppens tegnfunktion er meget kraftfuld: “Men det kollektive aspekt af funktionen skjuler sig. Kønnets tilsynekomst fremstår som en individuel proces, affødt af noget de kønnede kroppe iboende, noget der ser ud til at folde sig ud ved egen kraft. De løbende tilgængelses-, formnings- og vedligeholdelsesprocesser, der ligger bag udtrykkets større eller mindre formfuldendtheden, fortabes således i fremvisningen af “hendes kvindelighed” og “hans mandlighed”.” (anf.skr.:103).

Analysemodellens næste komponent er det seksuelle begærs retning: “I koblingen mellem de to komponenter, tegnet på kroppen og retningen på begæret, møder vi en af de stramme kønskoder.” (anf.skr.:107). Der peges på en række relativt vagt empirisk grundede principper for kodens “vedligeholdelse”, hvoraf det vigtigste er kulturel indforståethed. Den valgte analytiske tilgang fremrykker konkrete fortællinger om processer, der holder retningskoden på plads. Nogle fortællinger perspektiveres ved teorirelatering *ad hoc*, fx med henvisning til Foucault, mens andre forbliver rent deskriptive.⁷²⁾ Sammen med en anden kode - positionen i det seksuelle møde - udgør retningskoden et kompo-

68) Eller med andre ord: “Den optik (...), som her ligger fremarbejdet og præsenteret, vil kunne fungere meningsskabende i relation til andre sammenhænge også.” (anf.skr.:63).

69) Hvad anvendelse af matricer/diagrammer angår, berøres problematikken ikke, men er næppe påtrængende ved gennemførelse af narrative analyser.

70) “Tegnbegrebet er lånt fra semiotikken. I tegnbegrebet indgår idéen om et fænomen, der repræsenteres ved stedfortrædende tegn, som aflæses af interpretanter, der tolker eller aflæser, at de med tegnet “møder” fænomenet.” (anf.skr.:90).

71) I en kommentar bestrider Søndergaard, at teorirelateringen skulle være *ad hoc* (august 2001).

72) Ét eksempel på *ad hoc*-teorirelatering angår Tore, der er uden entydig begærsretning: “Foucault ville formentlig have talt om dette som et eksempel på, hvordan en modmagt, en moddiskurs, kan lukke sig om sig selv og udøve definitionsmagt på samme måde som hoveddiskursen - hvordan modmagten på den måde kan blive centrum for parallelle magtudøvelser.” (anf.skr.:113).

nentielt felt, der derpå analyseres: "Umiddelbart fungerer begærskomponenten som den helt overordnede opdeler af individer i forhold til konventionel og ukonventionel kønsidentitet. Til gengæld er positionskomponenten betydningsmæssigt gennemgribende, når det gælder koderne for handlinger og positioner *på tværs* af begge komponenter." (anf.skr.:133). Med refleksioner om seksualitetens betydningsmæssige placering og dens historiske rødder i vestlig kultur *in mente* sættes der over adskillige sider fokus på koder for iscenesættelse af heteroseksuel lidenskab. Som tidligere indebærer den analytiske tilgang talrige fortællinger *in concreto*, fx om maskulin positionering, mens teoretiske fortolkninger undertiden bidrager til overskridelse af aktørers udsagn.

I tre omfattende kapitler - omtrent 200 sider - sættes der fokus på virksomheds- og færdighedskomponenterne. Idet der argumenteres for sondringen mellem virksomhed og færdighed/kompetence⁷³⁾, åbnes der op for interaktion komponenterne imellem, når først "generationsmæssigt reproduktiv og udviklingsstøttende virksomhed" og derpå "professionelt rettet virksomhed og kompetence" - dvs. studievirksomhed - er analytiske ærinder. Om det første bemærkes: "*Hun*, der *har* børn, taler næsten ikke om dem i interviewgruppen. *Han*, der *ikke* har børn, taler næsten ikke om dem. *Hun*, der *ikke* har børn, taler vældig meget om dem. Og *han*, der *har* børn, taler også om dem. Hvordan i alverden skal man nu forstå det?" (anf.skr.:218). Spørgsmålet forfølges over mange siders beskrivelser af, hvad aktørerne siger og gør, og uden nævneværdig teorirelatering udpeges betingelseskoder for ydelse af omsorg og støtte til næste generation: "Koderne inden for dette felt løfter .. i særlig grad den komponentinterne sammenhæng frem som en kønnet orienteringsbetingelse. Sammenblandingen af det seksuelt-romantiske projekt og den generationsmæssigt reproduktive og udviklingsstøttende virksomhed viser, hvordan et formelt set komponent-eksternt aspekt kan påvirke (...) valg af samarbejdspartner, kriterier for evaluering af arbejdsenhedens vellykkethed, evne til personlig bekræftelse og dermed kriterier for enhedens fortsatte beståen eller eventuelle opløsning." (anf.skr.:263).⁷⁴⁾

Kapitlet om professionelt rettet virksomhed og kompetence er afhandlingens største - over 100 sider - og består af to dele. Mens der i første del empirinært sættes fokus på, "... hvordan de studerendes jongleringer og balanceakter inden for koderne for legitime forbindelser og adskillelser distinktionspunkterne imellem [fx blød, hård, social og faglig; h. o.] knytter an til kropsmærker." (anf.skr.:267), forbindes i anden del fungerende kulturelle koder analytisk med historisk stivnede akademia-strukturer. Ved atter at delagtiggøre læseren i fortællinger fremhæves - fx under overskrifter som "distinktionen mellem blød og hård", "det socialt medierende" og "det sociale" - eksempler på kønnets betydning inden for akademisk virksomhed, fx "det sociale": "Det er *netop* det kvindeligt konnoterede form for socialitet - hvad enten den bæres af individer med mandligt eller kvindeligt kropstegn - der omtales som det sociale, når det sociale omtales som modstillet

73) "Pointen i adskillelsen mellem virksomhed og kompetence kan ses i forlængelse af det lag-på-lag-fænomen, som også blev fremhævet, da det gjaldt det seksuelle begærs retnings- og kompositionskomponent - nemlig det fænomen, at der nok kunne eksisterer en overordnet del af handlinger i noget, der opfattedes som tilknyttet kropstegn, altså noget såkaldt feminint henholdsvis maskulint, men at denne opdeling dernæst ville kunne kompenseres, uddybes eller på anden vis suppleres gennem den kønnede realisering af næste komponent." (anf.skr.:203).

74) I en kommentar bestrider Søndergaard, at dette og andre citater skulle være uden nævneværdig teorirelatering. De kunne ikke være skrevet uden teoretiske begreber/perspektiver (august 2001).

det faglige. Den udgør det sociale, som kædes sammen med blød, lav prestige, følelser, subjektivitet etc.” (anf.skr.:335). Den slags gennem hverdagsdialog skabte kulturelle koder er dog ikke de eneste. De kan hæmmes eller fremmes af stivnede akademia-koder. Kulturelle hverdagskoder og strukturkoder interagerer på måder, der “kønner” akademisk virksomhed: “Individer med mandligt kropstegn har umiddelbar adgang til at identificere sig med matricen [den mandlige matrix, h. o.]⁷⁵⁾ og gøre den til deres. Individer med kvindeligt kropstegn har også mulighed for at gøre det eller for at gøre det med dele af den, men de må i så fald forholde sig til den usammenhæng, deres omgivelser i varierende grad og afhængigt af de kvindeligt mærkede individers strategier og blandingsforslag vil fornemme og spejle dem som personificeringer af.” (anf.skr.:361).⁷⁶⁾

De to sidste “snit” - selv og fysisk selvfremførelse - analyseres i ét og samme kapitel, hvor fokus - komponentielt tværgående og uden kendelig teorirelatering, men med adskillige fortællinger om konkret levede liv - er på typer af processer om studerendes måder at orientere og forholde sig på: “Her slås altså to fluer med ét smæk: Fokus på generelle procestyper primært via fokus på de to sidste komponenter.” (anf.skr.:376). Der indledes med rene kategorier: den “rigtige” kvinde og den “rigtige” mand, der fungerer som orienteringsgrundlag: “I kulturen og blandt de studerende ligger der et billede af den rigtige kvinde og den rigtige mand, som fungerer som den fiktion, de aktuelle orienteringer foregår op imod.” (anf.skr.:380). Aktuelle orienteringer er “blandingsprojekter”, fx mandlige galanterier: “Når man skal forstå de studerendes muligheder for at orientere sig og forhandle positionsbetingelser og dermed også forstå deres muligheder for at foretage selvkonstruktion, så må man medtænke *både* den dynamik, der ligger mellem det legende og det seriøst mente forhandlingsudspil, sådan som for eksempel historierne om galanterierne viste det, og den dynamik der ligger mellem selv og overfalde - som legen og det seriøse kan bringes i bevægelse imellem.” (anf.skr.:388f). Citatets pointe anskueliggøres i en længere fortælling om en kvindelig studerende, hvis ændringsbetingelser inkluderer en række tvetydigheder mellem alvor og spil, selv og overflade. Til “forhandlingsudspil” hører også påklædning, der tildeles afsluttende opmærksomhed, og som - medmindre man er fagligt suveræn - udgør et særligt problem for kvindelige studerende.⁷⁷⁾

I det afsluttende blot 12 sider lange kapitel konkluderes, at køn er stabilt, men ændrer udtryk: “Køn er .. i og uden for os, men først og fremmest og altid mellem os.” (anf.skr.:412). Med de empiriske analyser og - ikke mindst - den teoretiske forforståelse *in mente* er konklusionen ikke overraskende. Mere frapperende er de konkrete koders transfor-

75) Forskeren anvender begrebet mandlig og kvindelig *matrix* til at betegne “.. forholdemåder, handletyper, interaktionsformer etc., der kulturelt er koblet til henholdsvis kvindeligt og mandligt kropstegn.” (anf.skr.:349).

76) Forskeren pointerer, at spillet mellem mandlig/kvindelig matrix og struktur kan mødes på forskellig måde af forskellige aktører. Blandt mandligt kropsmærkede nævnes fire mulige “aktørpositioner”, fx forstærkelse af inkluderingspotentialer og modarbejdelse af kønnede matricer. Et tilsvarende antal positioner nævnes blandt kvindeligt kropsmærkede, fx opgivelse (anf.skr.:362ff).

77) “Blandt interviewmaterialets studerende slår arten af modsætning næsten eksklusivt ned som et problem for kvindeligt kropsmærkede, fordi det er henvisningssammenhængen mellem kvindeligt kropstegn og de seksuelle position- og retningskomponenter, der står i modsætning til den type virksomheds- og færdighedsrealisering, som de kvindeligt kropsmærkede individer ellers i vid udstrækning har vundet legitimitet for overtagelse af.” (anf.skr.:397).

mation til en metakode, hvis empiriske grundethed lader ganske meget tilbage at ønske.⁷⁸⁾ Kønnets metakode specificeres gennem tre såkaldte "hovedordener", hvoraf den første beskrives som flydende og kontekstualiseret forvaltning af kønskonnoteringer, dvs. øget fleksibilitet i kønnede betydningstilskrivninger i posttraditionelle samfund. Den anden er passende balanceringer og hensyn til passende kompensationer af ikke-konventionelle træk ved det samlede kønsudtryk, mens den tredje orden er kendskab til og respekt for henvisningssammenhænge, der ikke direkte i enhver konnotationssammenhæng involverer kropstegn. Det er imidlertid uklart, hvorledes de abstrakte koder hænger sammen med og er afledt af de foregående overvejende empiriske analyser, ligesom det uden begrundelse pointeres: "De abstrakte koder .. fungerer ikke reflekterede, de fungerer som det inkorporerede, kulturens aktører ikke kan få øje på, men som de forholder sig til i overensstemmelse med i deres forståelse af sig selv og andre, i deres gyldiggørende og ugyldiggørende reaktioner på varierende måder at gøre køn på." (anf.skr.:419). Den enkeltes fornemmelse af kønnet sammenhæng - og dermed af at "være sig selv" og at være en "hel person" - menes derfor at forudsætte håndtering af metakoden for køn.

Det blev tidligere antydnet, at den i afhandlingens begyndelse ekspliciterede og motiverede analysestrategi ikke er fuldt ud implementeret. En vurdering heraf afhænger af det udleverede "landkorts" nøjagtighedsgrad. Når "landkort" og analytisk "opdagelsesrejse" sammenholdes, er det undertiden vanskeligt at se éntydige sammenhænge, hvilket beror på, at "landkortet" viser sig for uskarpt til at kunne læses i forhold til "rejsen". Det fastholdes ganske vist konsekvent, at konstruktion af køn består af komponenter og koblinger disse imellem, ligesom analyserne - som stillet i udsigt - er karakteriseret ved et betydeligt antal "konkrete tilstandsbilleder" suppleret med konkrete koder om studerendes konstruktion af køn. "Skæringspunkterne" mellem empirisk analyse og "teoretiske vinklinger" er derimod diffuse og har ofte karakter af *ad hoc*-teori-relateret. På dette punkt er "landkortet" uskarpt og en sammenligning med "rejsen" derfor ikke mulig.

I modsætning til andre i dette kapitel granskede undersøgelser, tydeliggør og motiverer forskeren en strategi til kontrol af resultaternes kvalitet. Der formuleres kvalitetskriterier, fx en fordring om intern konsistens metodologiske niveauer imellem. Et andet krav er, at den metodologiske tilgang skal korrespondere med metateoretiske perspektiver. Metoden skal desuden godtgøres at være hensigtsmæssig i forhold til det undersøgte fænomen: "Med et socio-kulturelt og social konstruktionistisk udgangspunkt bliver den narrative erkendemåde hensigtsmæssig til generering af den type resultater, der anses for interessante og nyskabende inden for det metateoretiske perspektiv, som omfatter denne fond af teori." (anf.skr.:61). Ydermere bør de narrative beskrivelser respektere forskning som "intersubjektivt projekt" via et rimeligt "oversættelsesarbejde" fra fænomen til læser og samtidig skabe et kvalificeret rum for videnskabelig dialog. Det kræves også, at koder fremanalyseres i form af "overgribende betydningssammenhænge". Endelig nævnes generaliserbarhed (ydre validitet) som kvalitetskriterium. Problemet er imidlertid, at kvalitetskriterierne er uden systematisk implementering. Kun det sidste kriterium anvendes ved en summarisk *ex post*-vurdering og -præcisering af informantoverskridende generaliseringer. Andre kvalitetskriterier - fx fremanalysering af "overgribende betydnings-

78) En metakode er en ".. overordnet kode, der skaber orden ved at forme nogle mere omfattende rammer, som rummer og lægger præmisser for de mange forhandlingsbestræbelser, aktuelle aktører retter mod de konkrete koder." (anf.skr.:416).

sammenhænge” - anvendes i nogen grad i analysekapitlerne, mens atter andre overlades til læserens fri afbenyttelse. Det gælder fx kravet om konsistens metodologiske niveauer imellem samt om et rimeligt “oversættelsesarbejde”. Afhandlingen er uden en samlet vurdering af, om den honorerer de fastlagte kvalitetskriterier.

Hvad kvalitetskriterier fra kvalitativ metodelitteratur angår, er ét ofte nævnt kriterium, at analyseresultater skal kunne sandsynliggøres at have empirisk grundlag. Når kriteriet anvendes på afhandlingen, er denne - gennem mangfoldige fortællinger - karakteriseret ved empirisk frodighed. Det gælder ikke mindst “tilstandsbillederne”, hvorimod de konkrete koder - herunder også fravalg af evt. “konkurrerende” koder - undertiden kunne være mere empirisk underbyggede. Til de mindst empirisk sandsynliggjorte koder hører den udviklede metakode. Én årsag hertil kan være, at “teoretiske vinklinger” har fungeret som en form for - ganske vist eksplicit *bias* - med risiko for “selvopfyldende profetier”. Når dele af kvalitativ metodelitteratur sigtende mod forebyggelse af *bias* efterlyser refleksionser om immanente forudsætninger, kunne forfatteren tænkes afvisende. Spørgsmålet er imidlertid, om der bag de ret diffuse refleksionser og anvisninger om teori/empiri-relationen ikke desto mindre findes udtalte analytiske ledetråde herfor. Forfatteren formodes ligeledes at være afvisende over for en anbefaling vedr. teoretisk eller anden form for triangulering. Det ville imidlertid have påført afhandlingen et yderligere løft, hvis problematikken i det mindste var strejft.⁷⁹⁾

Mens de fleste andre danske kvalitative forskere undlader at reflektere ontologisk og epistemologisk, gælder det - som allerede antydnet - ikke afhandlingens forfatter. Både ved “opdagelsesrejsens” begyndelse såvel som senere hen gøres der refleksionser, som alt i alt synes konsistente med undersøgelsens tema, dens kvasiproblemstillinger, metodologiske design og analyse. Det er allerede nævnt, at forskningsresultaterne ikke ansues som “objektive” beskrivelser af en “objektiv” virkelighed, men blot en særlig vinkling på et hjørne af den sociale virkelighed. Som indskrivende sig i socialkonstruktivistisk tænkning kan forskeren ikke se sociale og kulturelle fænomener som givne størrelser, der afventer nærmere udforskning: “Et dekonstruerende greb kan ikke være korrekt eller foretages på nogen korrekt måde, eftersom det netop intenderer at dekonstruere den konstruktion, der vil påberåbe sig status som korrekt eller naturlig eller egentlig eller udtrykkende det objektive, det sande, det rigtige.” (anf.skr.:26).

Den samlede metodologiske vurdering af afhandlingen er derfor, at den - trods fascinerende “tilstandsbilleder” og udvikling af tankevækkende koder for konstruktion af post-traditionelt køn - kunne have tildelt procedural eksplicitet yderligere forrang, så læseren efter i timevis at have kæmpet med teksten ikke stod tilbage med adskillige ubesvarede spørgsmål. Det gælder fx forholdet mellem teori og empiri, den tvetydige sammenhæng mellem “landkort” og “opdagelsesrejse” samt manglende implementering af kvalitetskriterierne. På den anden side er afhandlingen kendetegnet ved en i dansk sammenhæng usædvanlig indsigt i kvalitative interview- og analysemetoder, hvilket også fremgår af

79) Søndergaard ville hertil kunne fremføre, at triangulering indskriver sig i en specifik analytisk diskurs: den realistiske. Langt fra alle de metodeforfattere, som bifalder triangulering, er imidlertid “realister”. I afhandlingen afstår forskeren desuden fra at reflektere over metodelitteraturens anbefaling af *feedback* fra informanter. Én saglig begrundelse herfor kunne være, at Søndergaard tydeligvis ikke bifalder, at mennesker er karakteriseret ved dekontekstualiserede og stabile indre tilstande, hvis “korrekthed” lader sig kontrollere ved *feedback*.

den i analyserne afspejlede litteraturliste, der indeholder en halv snes referencer til relevant - navnlig fremmedsproget - metodelitteratur. Med hensyn til afhandlingens indre tematiske, metodologiske, analytiske og videnskabsteoretiske konsistens nærmer den sig det forbilledlige og vil fx med fordel kunne anvendes i kvalitativ metodeundervisning på højere læreanstalter. Endelig kunne en oversigt over afhandlingens hovedresultater have bidraget til at fremme tilegnelsen af disse.

2.6. Tamiler i Vestjylland

En undersøgelse gennemført af en forsker ved Sydjysk Universitetscenter⁸⁰⁾ har tamilske flygtnings forhold i tre kommuner i Ringkøbing Amt som overordnet tema (Tilia, 1996). Temaet, der begrundes ved forskerens egne erfaringer - ikke mindst undervisningserfaring - med tamilske flygtninge, efterfølges af relativt åbne problemstillinger: "Med undersøgelsen ønskede jeg først og fremmest at få svar på, hvordan det egentlig var gået tamilerne: Blev de boende? Fik de arbejde? Hvilken tilværelse havde de formået at skabe sig? - Samtidig var det hensigten at indsamle materiale, der kunne belyse karakteren og forløbet af den proces, som de tamilske flygtninge havde været igennem, og som de fortsat befinder sig i." (anf.skr.:11). Problemstillingerne, der er overvejende deskriptive og hverken sigter mod teorirelatering eller -generering, er altså karakteriseret ved en forholdsvis lav grad af forhåndspræcision, der i øvrigt ikke motiveres.⁸¹⁾

Forskerens egne erfaringer med tamilske flygtninge og deres samspil med lokale omgivelser virker som én type af forforståelse. Erfaringsbaseret forforståelse spiller en fremtrædende rolle, hvilket følgende citat anskueliggør: "Mine iagttagelser af de tamilske flygtninge harmonerede dårligt både med det billede af "problematisk" fremmede, som dele af medierne og visse politiske kredse i fællesskab tegner - og med den almindeligvis noget ensidige forestilling om, hvad integrationsprocessen er." (anf.skr.:11). Hertil kommer referencer til temarelevante undersøgelser, fx om migranternes integration i den offentlige sfære versus integration i den private, forskelle mellem flygtninge og indvandrere etc. Alt i alt er undersøgelsens ikke-motiverede forforståelse et miks af personlige erfaringer, andres forskningsresultater og *common sense*. Grundet problemstillingernes åbenhed er en vurdering af evt. inkonsistens disse og undersøgelsens forforståelse imellem vanskelig.

Efter afsluttet tematisering afstår forskeren fra refleksioner om potentielt anvendelige metodologiske design.⁸²⁾ Det tilsyneladende på forhånd valgte kvalitative interviewdesigns grad af fleksibilitet - fx i relation til undersøgelsens relativt åbne problemstillinger - beskrives heller ikke. Derimod er der gennemsigtige kriterier vedr. selektion af og antal

80) Centeret er nu en del af Syddansk Universitet.

81) Længere fremme i det indledende kapitel formuleres problemstillingerne på en lidt anden måde: "Den foreliggende undersøgelse har fra start haft som formål at kortlægge den tamilske flygtningegrupes relationer til det omgivende samfund, - bosætningsmønstre, forløbet og indholdet af den såkaldte integrationsperiode og de senere uddannelses- og arbejdsforløb. Hovedvægten har ligget på forholdet til arbejdsmarkedet og de faktorer, der øver indflydelse herpå, herunder også de eventuelle effekter af tre kommuners politik på området." (anf.skr.:16).

82) Med problemstillingerne *in mente* kunne undersøgelsen fx være gennemført som feltarbejde - måske endda som spørgeskemaundersøgelse.

informanter. Antallet af interviewede tamiler - i alt 85 - svarer stort set til alle potentielt relevante informanter i de tre kommuner, hvorfor projektet - med problemstillingernes geografiske afgrænsning *in mente* - tendentielt er en populationsundersøgelse. Derudover blev der gennemført interview med 17 danskere, fx sagsbehandlere og lærere.⁸³⁾ Forskeren henviser ikke til dansk eller anden metodelitteratur om kvalitativ interviewing og indskriver sig ikke i en specifik interviewopfattelse, men informerer i forholdsvis vage vendinger om, at datamaterialet “.. er indhentet gennem semi-strukturerede interviews, og der har været lagt vægt på at give plads for den interviewedes egen fremstilling og vægtning af de berørte problemområder.” (anf. skr.:19).⁸⁴⁾ Eventuelle overvejelser om interviewkvalifikationers tematiske relevans og tilstrækkelighed er fraværende. Forskeren er heller ikke talende, hvad refleksioner om interviewkvalitet, interviews analytiske anvendelighed og evt. transskriptionskriterier angår.⁸⁵⁾

Efter elaborering af projektets forforståelse i et efterfølgende kapitel⁸⁶⁾ og under inddragelse af mange referencer til relevante forskningsresultater overgår forskeren til at “fremlægge undersøgelsens resultater”, hvor tilknytning til arbejdsmarkedet - barrierer, kommunale beskæftigelsesstrategier og evt. kommunal “klientgørelse” af tamiler - tildeles forrang. Fremlæggelsen er uden afsæt i en analysestrategi, og evt. kode-, konceptualiserings- og/eller generaliseringsprocedurer er ubeskrevne.⁸⁷⁾ Analysestrategiens manglende transparens vanskeliggør en kritisk vurdering af analyser og konklusioner, der overskrider informanterne. Den valgte fremstillingsform efterlader dog indtrykket af, at analysernes grundlag ikke kun er de 102 interview, men konglomerater af interviewoplysninger, empirisk/erfaringsbaseret forforståelse og *common sense*. Det konkluderes fx, at de vestjyske tamiler ikke har været underlagt “klientgørelse” med heraf følgende ansvarsforflygtigelse, initiativløshed og afhængighed, hvilket bl.a. beror på, “.. at det liv, som leves, ikke har sit tyngdepunkt i mødet med det danske samfund, men i det liv som man skaber sig inden for sin egen kreds, blandt sine landsmænd.” (anf.skr.:127). Forskeren tildeler altså privatsfæren en afgørende rolle i integrationsprocessen, men peger samtidig på, at den offentlige sfære - arbejdsliv, daginstitutioner, skoler etc. - er “.. en assimilatorisk kraft, der virker ved at presse hverdagslivet ind i en bestemt form..” (anf.skr.:127). Tamilernes deltagelse i disse sfærer har bevirket, at de - ikke mindst på arbejdsmarkedsområdet - “.. har nået en grad af beherskelse, der ligger tæt på danskernes..” (anf.skr.:128). Derimod har formelle integrationsprogrammer og professionelle behandleres påvirkninger begrænset effekt: “Integrationsprocessen lader sig ikke i særlig stor udstrækning iscenesætte og kontrollere af modtagersamfundet..” (anf.skr.:131).

83) Mens antallet af interviewede tamiler begrundes, gælder det samme ikke antallet af interviewede danskere. Der argumenteres heller ikke for valg af enkeltinterview.

84) Den åbenbart anvendte interviewguide findes ikke som bilag.

85) Det fremgår ikke, om interview er optaget på bånd, eller om analyserne kun baseres på notater.

86) Kapitlet “Fremmede i Danmark” (kapitel 2) sætter fokus på historiske udviklingslinjer, fremmede i Danmark på tidspunktet for undersøgelsens gennemførelse samt på den offentlige debat om de fremmede. Der argumenteres også for, at “diskursen om de fremmede” er medvirkende til at bestemme den virkelighed, som flygtninge lever i.

87) Fremstillingen er uden relatering til metodelitteraturens vekslende analysestrategier. Der er fx ikke refleksioner *pro et contra* om anvendelse af matricer/diagrammer til afdækning af konceptuelle sammenhænge. Derimod er dele af de kvalitative interview gennemført med en så høj grad af strukturering, at svar undertiden præsenteres tabellarisk.

Med forbehold for det kursiverede ords videnskabsteoretiske implikationer er disse og andre konklusioner *muligvis* "sande", men fraværet af analysestrategi samt den *ad hoc*-prægede fremstillingsform bevirker, at læsere tildeles begrænsede muligheder for at "kigge forskeren over skulderen". Hertil bidrager også fraværet af en *ex post*-strategi til kontrol eller validering af konklusioner, hvis kvalitative datagrundlag kunne være sandsynliggjort i langt højere grad. Det nævnes ganske vist, at der er ".. foretaget mange genhenvendelser til allerede interviewede med henblik på yderligere information eller korrektion af data." (anf.skr.:19), dog uden at korrektioners beskaffenhed oplyses. Rapporten indeholder heller ikke refleksioner om mulig forebyggelse af analytisk *bias* - den kunne fx hidrøre fra forskerens stærke personlige involvering i feltet - eller om evt. analytisk eller anden triangulering til sikring af analyseresultaternes kvalitet. Også videnskabsteoretiske refleksioner, der muligvis kunne bidrage til at problematisere konklusionernes "sandhedsværdi", er fraværende.

Den samlede metodologiske vurdering af rapporten er derfor, at den på afgørende punkter undlader at formulere og implementere motiverede procedurer, og at graden af fremstillingsmæssig konsistens vanskeligt lader sig vurdere. Desuden er der - en omfattende litteraturliste til trods - hverken referencer til dansk eller fremmedsproget kvalitativ metodelitteratur, hvilket underbygger indtrykket af, at forskeren i højere grad sætter fokus på analyseresultater *per se* end på udvikling af gennemskuelige og begrundede metodologiske procedurer.

KAPITEL 3

Akademiske og andre private forlag

Mens de seks foregående undersøgelser er formelt videnskabelige, eftersom de er offentliggjort i det videnskabelige samfunds regi, opfylder de to næste kvalitative interviewundersøgelser ikke denne betingelse. Den første undersøgelse sætter fokus på folketingsmedlemmers hverdagsliv og den anden på bistandsklienters.

3.1. Folketingsmedlemmers politiske kultur og livsverden

En undersøgelse gennemført af en forsker ved Institut for Statskundskab (Århus Universitet) har folketingsmedlemmers politiske kultur og livsverden som motiveret tema (Jensen, 1993).¹⁾ Temaet begrundes fx ved, at danske politikeres hverdag og arbejdssituation er mangelfuldt beskrevet og dårligt forstået. I forlængelse af videnskabsteoretiske og teoretiske refleksioner præciseres undersøgelsens tema ved formulering af fem problemstillinger, hvoraf den mest generelle er “.. at bidrage til at forklare processen, gennem hvilken politik bliver til i folketinget via en øget forståelse af parlamentarikernes adfærd.” (anf.skr.:97). Den teoretiske problemstilling efterfølges af to eksplorative - én om folketingsmedlemmers politiske kultur og én om deres selvforståelser, erfaringsverdener og praktiske fornuft. Den fjerde problemstilling antager hypotesens form. Forskeren ønsker “.. at teste en hypotese om, at phronesis er en væsentlig bestanddel af dansk parlamentarisk praksis, og at der blandt politiske praktikere - ved siden af en instrumentel opfattelse - eksisterer en phronesis-forståelse af politik.” (anf. skr.:100). Endelig har den femte problemstilling et mere normativt sigte, nemlig at tilvejebringe viden, der kan være vejledende for bestemte praksisformer.

Undersøgelsens problemstillinger udgør således et miks af teoretiske, eksplorative, hypotetiske og normative formuleringer med et tilsyneladende konsistent afsæt i detaljerede videnskabsteoretiske og teoretiske refleksioner. Til trods for at de videnskabsteoretiske og teoretiske refleksioner omfatter cirka 70 sider, argumenteres der ikke for det særlige konglomerat af teoretiske, eksplorative, hypotetiske og normative problemstillinger. Det problematiseres heller ikke, om eksplorative problemstillinger matcher eksplicit teoretisk forforståelse. De indledende refleksioners facit er en metateoretisk analytisk ramme, der bidrager til at motivere undersøgelsens teoretiske forforståelse. Analyserammen, der sætter samfundsvidenskabens formål, genstand og metode i fokus, og som

1) Om end offentliggjort på et privat forlag gør Torben K. Jensen opmærksom på, at bogen “.. rettelig bør karakteriseres som en ph.d.-afhandling, da bogen med få ændringer er en udgivelse af min ph.d.-afhandling.” (oktober 2001).

tildeler livsverden, selvforståelse, mening og betydning forrang, udarbejdes navnlig med reference til Taylors sondring mellem natur- og samfundsvidenskab, Gadamer'ske filosofiske hermeneutik og Schütz' fænomenologiske livsverdensanalyser.²⁾ Med henvisning til Gadamer peger forskeren på fordømmes uundværlighed, "... fordi gensidig forståelse hviler på fordømme." (anf.skr.:33).

Med afsæt i analyserammen ekspliciterer forskeren sin teoretiske forforståelse, der kombinerer livsverdensteori og politisk kulturteori i form af en særlig tilgang til analyser af et udsnit af livsverdenen, *in casu* politisk kultur: "Livsverdens-approachen fastholder erfaringen som et afgørende udgangspunkt for analysen af politisk kultur." (anf.skr.:67). Et andet element i den teoretiske forforståelse er Aristoteles' *phronesis*-begreb, der forstås som "... praktisk visdom, der sætter indehaveren i stand til at udøve kvalificerede skøn." (anf.skr.:100). Ved at genintroducere det i nyere samfundsforskning stort set ukendte *phronesis*-begreb³⁾ ønsker forskeren at pege på et muligt alternativ til en instrumentel *public choice*-forståelse af politisk kultur.

Efter afsluttet tematisering redegøres der for aspekter af det valgte metodologiske design, mens andre lades ufortalt. Om end deltagerobservation nævnes *en passant*, men afvises af "praktiske" grunde, er fremstillingen uden komparative refleksioner om potentielt relevante design. Allerede indledningsvis peges der på et kvalitativt interviewdesign: "Så valg af det kvalitative forskningsinterview til indsamling af data ligger lige for." (anf.skr.:107f). Ikke mindst grundet den metateoretiske analyseramme og teoretisk forforståelse er designet karakteriseret ved en relativt høj grad af forhåndsstrukturering. Med hensyn til selektion af informanter - atten folketingsmedlemmer - peges der på fire udvalgskriterier, hvoraf kun ét motiveres, ligesom der heller ikke argumenteres for antallet af informanter.⁴⁾ Bortset fra enkelte almene bemærkninger om kvalitative interviews beskaffenhed - fx om kontekstualitet og fortællingers forrang - indskriver forskeren sig ikke i en specifik interviewopfattelse.⁵⁾ Der reflekteres heller ikke over gruppeinterviews evt. anvendelighed, tilstrækkeligheden af egne interviewkvalifikationer eller kriterier for interviewtransskription. Til gengæld redegøres der minutøst for interviewguide, interviewgennemførelse og notetagning.⁶⁾

Forud for analysefasen rejses spørgsmålet om de atten *in extenso* udskrevne enkeltinterviews analytiske anvendelighed, og der formuleres en tentativ analysestrategi, som har et overvejende teorirelaterende og generaliserende sigte, dvs. generalisering til folketingsmedlemmer. Politikerne har ikke, mener forskeren, "forskønnet" den politiske

-
- 2) Der argumenteres ikke for tilvalget af Taylor, Gadamer og Schütz eller for det heraf følgende fravalg af andre potentielt relevante tilgange.
 - 3) Se dog tilsvarende begrebsanvendelse i: Flyvbjerg (1991). Flyvbjerg sonder mellem episteme, *techne* og *phronesis* og fremrykker samfundsvidenskabernes *phronetiske* rolle.
 - 4) De fire selektionskriterier er: Erfaring med folketingsarbejde, partifordeling, partistørrelse og køn, hvoraf kun det første kriterium begrundes.
 - 5) Kvalitative interview fremhæves at foregå i en kontekst, hvor "... fortællinger, eksempler og beskrivelser ofte er mere sigende og informative om interviewpersonens erfaringer, typifikationer, rationaler og måder at strukturere verden på end synspunkter og holdninger." (anf.skr.:115).
 - 6) Med undersøgelsens overvejende deduktive tilgang *in mente* synes en interviewguide velbegrundet og er i øvrigt vedlagt som bilag.

praksis, men peger samtidig på den tilsikrede anonymitet samt egen teoretisk for- forståelse som mulige årsager til problemer: "Mit perspektiv har været, at der er andre elementer i praktisk politik, at der kan gives et empirisk belæg for disse, og at det er vigtigt at fremhæve disse ligeledes fundamentale sider af praktisk politik." (anf. skr.:130).⁷⁾ Disse forbehold til trods udgør 526 sider det empiriske grundlag for en analyse, hvis bagvedliggende - ikke fuldt ud transparente og ikke-motiverede - strategi fremhæves at omfatte grundige gennemlæsninger, kodning og kategorisering, identifikation af eksempler og fortællinger, teorirelatering samt case-beskrivelser under vedvarende empirisk komparation og med anvendelse af memoer.⁸⁾ Det nævnes, at kodestrategien er inspireret af *grounded theory*, hvilket er overraskende med undersøgelsens teoretiske forståelse samt *ex ante* operationalisering - bl.a. af begrebet politisk kultur - *in mente*.

Forskningsresultaterne præsenteres i fire kapitler, hvor sammenhængen mellem analyseresultater og de fem nævnte problemstillinger er tvetydig. Indledningsvis sættes der fokus på folketingsmedlemmers tidsanvendelse og aktivitetsformer.⁹⁾ Uforudsigelighed og mangfoldighed udpeges som to lige fremherskende træk, men samtidig skitseres, hvorledes folketingsmedlemmers tid i almindelighed anvendes. I det følgende kapitel karakteriseres folketingsmedlemmer ved anvendelse af en typologi, hvis afsæt er strategier til erhvervelse af "saglig" og politisk information samt til indflydelse og magt. Ved kombination af tre "rene" strategier - *in casu* folketingsmedlemmers satsning på netværk, medier og saglighed - identificeres yderligere former for politisk stil.

De i alt otte typer af politikere, som identificeres på grundlag af informanternes egne udsagn om, hvordan de praktisk håndterer politik, betegnes som "entreprenøren", "sælgeren", "eksperten", "folkeoplyseren", "forhandleren", "ideologen", "magtpolitikeren" og "jokeren".¹⁰⁾ Derpå beskrives en række uformelle regler og *rules of the game* blandt folketingsmedlemmer. Aspekter af politisk arbejde - fx tillid, korridorforhandlinger, tavs viden, saglighed etc. - identificeres og fremanalyseres. Afsluttende fremlægges teoretiske konklusioner og fortolkninger, hvoraf den mest centrale er: ".. den danske parlamentariske kultur er domineret af en phronesis-forståelse af politik." (anf.skr.:279). Den indledningsvis opstillede hypotese er hermed underbygget empirisk, mener forskeren. Implikationen af phronesis-forståelse er fx tilstedeværelse af fundamental tillid, professionalitet, "omfattende rationalitet" og almen accept af kompromisser.

Til trods for en detaljeret teoretisk forforståelse, på forhånd præciserede problemstillinger og en relativt transparent analysestrategi er det vanskeligt at "kigge forskeren over skulderen" under selve analyseprocessen. Årsagerne hertil er flere. For det første er sammenhængen mellem problemstillinger og empirisk analyse tvetydig, hvilket bevirker,

7) Her synes forskeren utilsigtet at antyde muligheden for, at de atten interview er gennemført og analyseret som tendentielt "selvopfyldende profetier".

8) Der argumenteres ikke for analytisk anvendelse af matricer/diagrammer, der dog udvikles i begrænset omfang.

9) Navnlig her er sammenhængen mellem analyse og problemstillinger tvetydig.

10) "Entreprenøren": netværk; "sælgeren": medier; "eksperten": saglighed; "folkeoplyseren": medier og saglighed; "forhandleren": netværk og saglighed; "ideologen": netværk og medier; "magtpolitikeren": netværk, medier og saglighed; "jokeren": ingen/anden strategi.

at læseren undertiden taber "den røde tråd".¹¹⁾ For det andet lader også sammenhængen mellem videnskabsteoretisk/teoretisk forforståelse og analyse en del tilbage at ønske. Når forskeren fx ønsker at teste en hypotese om, at "... phronesis er en væsentlig bestanddel af dansk parlamentarisk praksis..." (anf.skr.:100), og derpå konkluderer, at "... den danske parlamentariske kultur er domineret af en phronesis-forståelse af politik." (anf.skr.:279), er der uoverensstemmelse mellem hypotese og testresultat, hvilket bringer læseren et indtryk af analytisk "selvopfyldende profeti". Hertil bidrager også en mangelfuld strategi til validering eller kontrol af analyseresultater.

Til "verificering" af resultaterne - *in casu* reliabilitet og validitet¹²⁾ - peger forskeren fx på, at transskriptionen af interview er kontrolleret stikprøvevis, at også kodningsarbejdet - "teknisk" gennemført af studentermedhjælpere ved brug af *Textbase Alpha* - er kontrolleret *ad hoc* og fundet "fuldt tilfredsstillende", og at case-sammenfatninger, der har fungeret som analytiske "hjørneste", er fremsendt til informanterne med henblik på test af "reliabilitet".¹³⁾ Ikke desto mindre er analyseprocessen uden en transparent og kohærent strategi til sandsynliggørelse af forskningsresultaters empiriske grundlag. Der er fx ingen refleksioner om *biasskabende* forudsætninger eller triangulering. Dette er særligt overraskende i betragtning af, at forskerens omfattende litteraturliste indeholder adskillige referencer til såvel dansk som fremmedsproget metodelitteratur.

Den samlede metodologiske vurdering af undersøgelsen er derfor, at den ikke er karakteriseret ved tilstrækkeligt transparente procedurer, og at den tilsyneladende fremstillingsmæssige konsistens kan skyldes en analytisk tendens til "verificering" - snarere end til tilstræbt falsifikation. Forskeren fremhæver, at forskning "... altid er biased, fordi forskeren aldrig kan andet end at forske med udgangspunkt i sin egen horisont." (anf.skr.:44). Det må imidlertid være en betingelse, at empiri altid kan virke som potentielle falsifikatorer, hvilket forskeren ikke fuldt ud overbeviser læseren om. Som *spotlight* kan teorirelatering hjælpe forskere til at "se" det hidtil ikke set, men bør ikke fungere som tvangstrøje.

3.2. Kvindeliv som bistandsklient

En undersøgelse udført for Randers Kommune som led i et forsøgsprojekt har kvindelige bistandsklienters oplevelse af deres tilværelse, ressourcer og den hjælp, de får af kommunen, som motiveret overordnet tema (Sørensen, 1991).¹⁴⁾ Det forbliver til gengæld uden argumentation, at temaet ikke efterfølges af egentlige problemstillinger, ligesom heller ikke fraværet af teoretisk, empirisk eller anden eksplicit forforståelse begrun-

11) De problemstillinger, der formuleres s. 97ff, kunne være mere styrende for analysen.

12) Relevansen af begreberne reliabilitet og validitet i kvalitativ forskningssammenhæng tages for givet og anvendes uden argumentation. Ifølge forskeren handler reliabilitet om "... i de forskellige procedurer at fastholde konteksten." (anf.skr.:123), mens validitet "... vedrører fortolkninger, der ofte rækker ud over respondentens umiddelbare selvforståelse." (anf.skr.:125).

13) Ikke mindst i forhold til eliteinformanter - folketingsmedlemmer - kan det betvivles, at fremsendelse af case-sammenfatninger fungerer som "reliabilitetstest".

14) Motivationen var kommunens ønske om - med udgangspunkt i en belysning af temaet - at få svar på spørgsmålet om, hvordan bistandsklienter bringes til at forsørge sig selv.

des. Alene det åbne deskriptive tema, der hverken sigter mod generalisering, teorirelatering eller -generering, fungerer som ledetråd for valg af metodologisk design. Til trods for flere potentielt relevante designs peger forskeren prompte på kvalitativ interview- og analysemetode med en ikke nærmere specificeret grad af designfleksibilitet.¹⁵⁾

Ved selektion af i alt 18 kvindelige informanter er det ifølge forskeren holdt *in mente*, at informanterne skulle repræsentere “..forskellige typiske livssituationer..” (anf.skr.:10). Hermed menes vekslende aldersgrupper, kvinder med og uden børn samt samlivssituationer. Hvorfor en undersøgelse med et deskriptivt tema, fordrer den slags selektionskriterier, begrundes ikke. Det samme gælder antallet af informanter. Læsere informeres heller ikke om en evt. særlig bagvedliggende interviewopfattelse eller om overvejelser angående de påtænkte interviews grad af forhåndsstrukturering. Det konstateres blot, at der er “.. anvendt dybdegående, kvalitative interview med en gennemsnitlig varighed på 1½ time.” (anf.skr.:8), og nævnes derpå *en passant*, at forskeren har udarbejdet og anvendt en såkaldt “spørgeliste”.¹⁶⁾ Endvidere oplyses, at 15 interview er optaget på bånd, hvorimod tavsheden er talende med hensyn til transskription af interview og kriterier herfor. Dog nævnes, at de kvalitative interview ikke er udskrevet *in extenso*.

Der er ingen overvejelser om interviews anvendelighed forud for påbegyndelsen af de deskriptive analyser, men adskillige interviewkritiske forbehold i selve analysefasen. Den analytiske ledetråd er en summarisk strategi uden relatering til dansk eller fremmedsproget metodelitteratur: “Analysen af interviewene er foregået over to faser. Først blev interviewene skrevet delvist ud og analyseret og fortolket enkeltvist, hvorefter der blev foretaget tværgående matriksanalyse. Matriksanalyser indebærer, at hvert interview registreres i “kartotekskort”. “Kartotekskortet”, som også fungerede som spørgeliste ved interviewene, bestod af 9 temaer med tilsammen 46 emnefeltter, som er blevet udfyldt for hver interviewet person.” (anf.skr.:10). Der er ingen konkretiserende beskrivelse af, hvorledes “matriksanalyser” gennemføres, men forskeren begrundes den valgte strategi ved, at matriksanalyser “.. giver mulighed for at finde frem til mønstre af ligheder og forskelligheder mellem de interviewede personer.” (anf.skr.:10f). Med analysestrategiens manglende transparens *in mente* er det tvetydigt, om dens implementering implicerer kode- og konceptualiseringsprocedurer, hvorimod det fremgår, at strategien ikke sigter mod generalisering.¹⁷⁾ Alene de 18 kvindelige bistandsklienter sættes således i analytisk fokus.

Med sparsom empirisk sandsynliggørelse fører analysen frem til tre typer af bistandsklienter, der uden begrundelse udledes ved at sætte fokus på, om kvinderne har udfoldet “.. aktive bestræbelser for at tilpasse omstændighederne omkring klienttilværelse på en sådan måde, at denne tilværelse bliver så positiv og lidt problemfyldt som muligt.”

15) I en kommentar beklager Torben Berg Sørensen valget: “Det drejer sig om en lille konsulentopgave, jeg lavede for Randers Kommune, og som er skrevet som sådan. Publikum var socialarbejderne i kommunen, ikke forskere. Efterfølgende supplerede jeg så rapporten med det afsluttende afsnit “Vurdering”, som er tænkt som en perspektivering til et lidt bredere publikum.” (september, 2001).

16) Fremstillingen er også uden refleksioner om enkelt- versus (fokus)gruppeinterview, men det fremgår, at kvalitative interview er gennemført som enkeltinterview, heraf ét som telefoninterview. Der er heller ikke overvejelser om interviewkvalifikationer.

17) Forskeren reflekterer ikke over evt. anvendelse af matricer/diagrammer.

(anf.skr.:11), fx ved af skaffe sig ekstraindkomster, reducere deres leveomkostninger eller etablere og vedligeholde sociale netværk. Kvinder, der har udfoldet sådanne bestræbelser, kaldes *de tilpassende*, mens de to øvrige typer er *svingdørsklienter* og *utilpassede*. Hverken svingdørsklienterne eller de utilpassede forsøger at forbedre deres tilværelse. Hvor de første, der gennemgående har haft en "almindelig" opvækst, ønsker at komme videre og få et arbejde eller gennemføre en uddannelse, oplever de utilpassede klienttilværelsen som et frustrerende vilkår, de ikke kan frigøre sig fra: "Problemet for disse kvinder er formentlig deres *forudsætningsløshed*. De mangler de sociale erfaringer og "kvalifikationer", der skal til for at være rustet til tilværelsen som bistandsklient." (anf.skr.:15).

De tre klienttyper er et gennemgående træk ved den fortsatte deskriptive analyse, der konsekvent og med usædvanligt mange eksemplificerende tekstsegmenter fastholder det ikke-generaliserende sigte, dvs. begrænses til de 18 kvinder. Forskeren peger fx på, at arten og omfanget af kvindernes personlige usikkerhed og tilbageholdenhed er forskellig blandt tilpassende, utilpassede og svingdørsklienter.¹⁸⁾ Samme sondring anvendes i de følgende afsnit, hvori der sættes fokus på kvindernes muligheder for selvforsørgelse og på deres tilfredshed eller det modsatte med den hjælp, de modtager fra kommunen. Den konsekvent deskriptive analysestrategi understøttes af, at opmærksomheden ofte rettes mod enkeltinformanter, hvis ytringer hyppigt citeres.

Som hovedresultater peges der - udover sondringen mellem tilpassende, utilpassede og svingdørsklienter - på, at de tilpassende kvinder er ".. ansvarlige og almindeligt ressourcestærke", og at det for dem ofte er ".. det mest ansvarlige at undgå at blive selvforsørgende a.h.t. deres egen og børnenes livskvalitet." (anf.skr.:83). Efter afsluttet deskriptiv analyse rejser spørgsmålet om resultaternes generaliserbarhed til andre kommuner: ".. mange forhold taler for, at resultaterne i det mindste delvist kan generaliseres i den forstand, at det er overvejende sandsynligt, at de tre typer af kvindelige bistandsklienter .. også vil kunne genfindes i andre kommuner, men størrelsesforholdet kan være anderledes, og der vil i andre kommuner kunne forekomme typer, der ikke er skildret i undersøgelsen." (anf.skr.:84). Ved inddragelse af resultater fra andre undersøgelser - dvs. "efterforståelse" som alternativ til forforståelse - findes både analogier og diskrepanser. Til de første hører, at mange kvindelige bistandsklienter affinder sig med længevarende ledighed. Men i ingen andre undersøgelser ".. ses kvinderne som blot almindeligt ressourcestærke eller som aktive, rationelle og ansvarlige i relation til de vilkår, de har." (anf.skr.:93f). Forskeren forklarer navnlig diskrepansen med henvisning til den valgte "interaktionistiske" sociologiske tilgang.

Den konsekvent gennemførte sondring mellem beskrivelse og informantoverskridende generalisering taler til undersøgelsens fordel. Men selv om *ex post*-relateringen til andre forskningsresultater muligvis er en triangulerende bestræbelse, er undersøgelsen uden en eksplicit strategi til kontrol eller validering såvel af deskriptive som af generaliserende analyseresultater.¹⁹⁾ Med hensyn til de deskriptive analyseresultater gælder fx, at kate-

18) Her er interviewkritiske bemærkninger, fx med hensyn til usikkerhed blandt de tilpassende: "Ud over at søge at virke mere sikre i interviewsituationen, end i hvert fald nogle af dem var, kan det naturligvis heller ikke udelukkes, at kvinderne har tilbageholdt oplysninger, som kunne have modsagt det dominerende indtryk af ressourcer og ansvarsbevidsthed." (anf.skr.:31).

19) Rapporten er fx uden refleksioner om evt. *biasskabende* forudsætninger og om *feedback* (forts....)

gorierne *tilpassende, tilpassede* og *svingdørsklienter* er mangelfuldt empirisk "grundet". Hertil kommer, at den hævdede forekomst af "almindeligt ressourcestærke" bistandsklienter fx kunne skyldes måden, hvorpå forskeren har interviewet, analyseret og fortolket.²⁰⁾ Det pointeres, at undersøgelsen er udført som konsulentarbejde: "Alt andet lige taler det imod at fæste lid til de resultater, der er i opposition til andre undersøgelser." (anf.skr.:94). Det er imidlertid netop, hvad forskeren gør. Af de nævnte grunde er det derfor også problematisk, om resultaterne blot "delvist" lader sig generalisere.

Den samlede metodologiske vurdering af undersøgelsen er derfor, at den - trods en konsekvent sondring mellem deskription og generalisering samt tankevækkende iagttagelser om kvindelige bistandsklienter - ikke er gennemført med tilstrækkeligt transparente og begrundede procedurer, der tildeler læsere mulighed for at "kigge forskeren over skulderen". Undersøgelsens metodologiske flertydighed underbygges desuden af, at litteraturlisten er uden henvisninger til kvalitativ metodelitteratur.²¹⁾ Som ovenfor antydnet lader også den fremstillingsmæssige konsistens en del tilbage at ønske.

(fortsat) fra informanter. Bortset fra enkelte bemærkninger angående "interaktionistisk" sociologi er rapporten også uden videnskabsteoretiske refleksioner.

- 20) I den deskriptive fase tages der gentagne forbehold over for informanternes udsagn, dog uden at observationerne holdes analytisk *in mente*, når forskeren formidler undersøgelsens hovedresultater.
- 21) I en kommentar begrundes de manglende litteraturreferencer ved målgruppen: socialarbejdere (september, 2001). Det forekommer dog uforståeligt, hvorfor en litteraturliste skulle forhindre socialarbejdere i at tilegne sig rapportens resultater.

KAPITEL 4

Sektorforskningsinstitutter

De følgende fem undersøgelser er gennemført i regi af sektorforskningsinstitutter. Tre undersøgelser er offentliggjort af Socialforskningsinstituttet og har medarbejderrekruttering, anbringelse af børn samt forældreskab som overordnede temaer. Den fjerde undersøgelse er offentliggjort af Dansk Sygehus Institut (DSI) og sætter fokus på sundhedsoplysende kampagner, mens den sidste, hvis tema er køn og omsorgsarbejde, hidrører fra Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut (AKF).

4.1. Medarbejderrekruttering

En undersøgelse gennemført af en forsker ved Socialforskningsinstituttet har rekruttering af medarbejdere til virksomheder som overordnet sparsomt motiveret tema: "Formålet med denne undersøgelse er at belyse nogle af de virksomhedsinterne processer og eksterne forhold, der bidrager til, at jobåbninger kan være mere eller mindre åbne og lukkede for forskellige grupper af arbejdssøgende." (Csonka, 1995:23).¹⁾ Forskeren ønsker at undersøge, hvordan virksomheders adfærd bidrager til, at nogle arbejdssøgende har vanskeligere end andre ved at opnå tilknytning til arbejdsmarkedet. Tematiseringen udmøntes i tre forholdsvis åbne problemstillinger - "centrale temaer" formuleret som spørgsmål - om virksomheders tilpasningsstrategier til vekslende afsætningsbetingelser samt intern og ekstern medarbejderrekruttering. Det præciseres, men begrundes ikke, at problemstillingerne er eksplorative og "hypotesesøgende".

Med eksplorativ tematisering *in mente* har undersøgelsen ikke et "virksomhedsoverskridende" generaliserende sigte: "Der er ikke tale om en repræsentativ undersøgelse, der har generel udsagnskraft." (anf.skr.:27). Svarende hertil er problemstillingerne uden eksplicit teoretisk eller anden forforståelse, men det nævnes, at hypotesegenereringen - udover kvalitative interview - også har tidligere teoretiske og andre undersøgelsesresultater som afsæt.²⁾ Navnlig med en åben tematisering kunne komparative refleksioner angående potentielt relevante undersøgelsesdesign med motiverede grader af fleksibilitet være ønskelige. Fremstillingen efterlader imidlertid indtrykket af et design valgt *ex ante*, nemlig kvalitative interview gennemført på 21 private virksomheder.

-
- 1) Jobåbninger defineres som ledige job med adgang for ansøgere fra det eksterne arbejdsmarked.
 - 2) Med eksplorative problemstillinger og fravær af teoretisk eller anden forforståelse er der "konsistens" mellem tema/problemstillinger og forforståelse. Resultater fra andre undersøgelser inddrages *ad hoc* i rapportens analysedel.

Beskrivelsen af det valgte design er mangelfuld og indeholder hverken kriterier for selection af eller antal informanter, hvorimod læseren informeres om kriterier for valg af virksomheder.³⁾ Uden at indskrive sig i en specifik opfattelse af kvalitative interview og uden overvejelser om betimeligheden af en interviewguide i relation til åbne, eksplorative problemstillinger konstaterer forskeren: "Til interviewene var udarbejdet en interviewguide med en række temaer, der skulle belyses i løbet af interviewet." (anf.skr.:28). Om de gennemførte interview oplyses, at de var "løst strukturerede", og at andre temaer end de i guiden indeholdte kunne inddrages.⁴⁾

Uden refleksioner om interviews analytiske anvendelighed, om transskription og evt. kriterier herfor eller om potentielt relevante analysestrategier overgår forskeren til fremlæggelse af analyseresultater, hvormed vurdering af den implicite strategis implementering umuliggøres.⁵⁾ Om den første problemstilling - virksomheders tilpasningsstrategier - peger forskeren på to fleksibilitetsformer i personaleanvendelsen: funktionel og numerisk fleksibilitet, der begge kan antage forskellige former.⁶⁾ Der drages relativt vidtgående - endog tendentielt kvantitative - konklusioner, fx: "I virksomheder, der i vidt omfang benytter numerisk fleksibilitet, opstår hyppige jobåbninger, men de pågældende job er ustabile. I virksomheder, der overvejende benytter funktionel fleksibilitet, opstår jobåbninger sjældnere, men der er tale om mere varige job." (anf.skr.:13). Angående intern rekruttering - den anden problemstilling - peger forskeren fx på kønssegregering som ét væsentligt træk: "... byttehandlen for mandlige kernegrupper vedkommende omfatter tilbud om høj løn, kvalificeret jobindhold, karrieremuligheder og tryghed i ansættelsen mod medarbejdernes engagement og kreativitet. Kvindelige kernegrupper byttehandel omfatter tilbud om familievenlig arbejdstilrettelæggelse og tryghed i ansættelsen mod medarbejdernes accept af lav løn, monotont arbejde og "dead end"-job." (anf.skr.:76).

Endelig drages der også tendentielt virksomhedsoverskridende konklusioner, hvad eksternt rekruttering angår. Der peges fx på, at måden, hvorpå timelønnede og funktionærer rekrutteres, er forskellig. Med hensyn til timelønnede er konklusionen relativt vidtgående mht. AF-rekruttering. Arbejdsformidlingen anvendes først, når andre muligheder - fx sociale netværk - er udtømt.⁷⁾ Forklaringen er, at virksomheder minimerer omkostninger ved rekruttering. Der peges desuden på, at familieliv tillægges "helt forskellig betydning"

-
- 3) Det samlede antal informanter oplyses ikke. Blandt kriterier for valg af virksomheder nævnes - udover nyansættelser "inden for de seneste år" - virksomhedsstørrelse, geografisk spredning og branche. Der peges på, at de udvalgte virksomheder ikke var "tilfældige", men "forholdsvis velkonsoliderede, succesfulde" (anf.skr.:29).
 - 4) Følgende guidetemaer oplyses: Virksomheden, personale, allokering, tilpasningsstrategier og rekrutteringsprocesser. En kritisk vurdering af interviewguiden vanskeliggøres af, at den ikke er vedlagt som bilag. Fremstillingen er desuden uden overvejelser om valg af enkelt- versus (fokus)gruppeinterview. Tilsvarende gælder interviewkvalifikationers tilstrækkelighed.
 - 5) Fremstillingen er uden referencer til dansk eller fremmedsproget litteratur om kvalitative analysestrategier. Der er fx ikke refleksioner om evt. kode- og konceptualiseringsprocedurer. Det samme gælder matricer/diagrammer, der ikke anvendes. For så vidt som generalisering fravælges, har dét aspekt derimod en transparent placering.
 - 6) Funktionel fleksibilitet er fx tilpasning via omrokeringer, arbejdsintensitet og efteruddannelse, mens numerisk fleksibilitet er tilpasning via ansættelser og afskedigelser.
 - 7) Én årsag hertil kunne være måden, hvorpå de 21 virksomheder, hvor interview er gennemført, er udvalgt, hvilket forskeren dog undlader at reflektere over.

for mandlige ift. til kvindelige ansøgere. Disse såvel som andre formuleringer anskueliggør, at analyserne ikke er eksplorative, men miks af beskrivelse, illustrative tekstsegmenter, relatering til andres forskningsresultater samt tendentielle generaliseringer. Afsluttende genåbner forskeren dog undersøgelsesfeltet og genererer ti hypoteser om jobåbningers beskaffenhed, arbejdsudbud og kønssegregerings betydning med henblik på senere afprøvning, men uden overvejelser om, hvordan hypoteserne evt. kunne testes.

Det analytiske miks af beskrivelse og tendentiell generalisering efterfølges ikke af en strategi til kontrol eller validering af analyseresultater, hvis empiriske grundlag desuden er mangelfuldt dokumenteret.⁸⁾ Hertil kommer, at analyserne er uden videnskabsteoretiske refleksioner. I en undersøgelse, der stiller læseren "... velbegrundede sandsynligheder frem for veldokumenterede sandheder." (anf.skr.:27) i udsigt, kunne den slags refleksioner have bidraget til forståelse og problematisering af analyseresultaternes beskaffenhed. En samlet vurdering af undersøgelsen er derfor, at den på afgørende punkter ikke honorerer anbefalingen vedr. transparente og motiverede metodologiske procedurer, og at også den indre konsistens lader en del tilbage at ønske.⁹⁾ Det sidste gælder ikke mindst modsigelsen mellem en "eksplorativ" tilgang og generaliserende konklusioner.

4.2. Anbringelse af børn

En undersøgelse gennemført af en forsker ved Socialforskningsinstituttet har anbringelser af børn uden for hjemmet som motiveret overordnet tema: "Undersøgelsens formål er at foretage en kvalitativ analyse af, hvordan bistandslovens ændrede regler (...) vedrørende foranstaltninger for børn og unge fungerer i praksis, herunder en analyse af, om foranstaltningerne fører til et resultat, der kan betegnes som positivt for de børn, foranstaltningerne iværksættes for." (Christensen, 1998:27).¹⁰⁾ Temaet finder navnlig sin grundelse ved et idéoplæg fra Socialministeriet med baggrund i ændringer i bistandsloven fra begyndelsen af 1993 samt i en tidligere af Socialforskningsinstituttet gennemført spørgeskemaundersøgelse om anbringelse af børn.

Af temaet udledes fire forholdsvis åbne problemstillinger - såkaldte "hovedtemaer" - om forløbet af kommunale anbringelsesprocesser, procedurer for valg af foranstaltning (anbringelsessted), "positive" henholdsvis "negative" effekter af iværksatte foranstaltninger¹¹⁾ samt evalueringer af processerne, herunder især udarbejdelse og anvendelse af handleplaner. Problemstillingerne beskrives detaljeret, men der argumenteres ikke for temaets udmøntning i netop disse problemstillinger eller for deres relative åbenhed. Det tydeliggøres heller ikke, om problemstillingerne fx bør "læses" som eksplorative, deskrip-

8) Fremstillingen indeholder heller ikke refleksioner om immanente forudsætninger, *feedback* fra informanter eller triangulering.

9) Vurderingen underbygges af, at litteraturlisten er uden referencer til kvalitativ metodelitteratur.

10) I en kommentar bemærker Else Christensen: "Der er ikke mange sten, der ikke er vendt, men det er jo den risiko, man løber, når man udgiver noget." (november 2001).

11) "I projektets univers vil det være relevant at præcisere begrebet effekt til at bestå i en målbar eller synlig forandring, der kan operationaliseres i form af kriterier for, hvornår et udfald må betegnes som positivt eller negativt." (anf.skr.:28).

tive eller generaliserende. Eftersom det tilkendegives, at kvalitative undersøgelser *aldrig* muliggør generalisering, synes sigtet overvejende deskriptivt.¹²⁾ Forskeren fremhæver dog samtidig, at undersøgelsen har teoretisk forankring, nemlig i “.. psykologisk tankegang og teori, primært udviklingspsykologi.” (anf.skr.:10). Den teoretiske forforståelses beskaffenhed forbliver imidlertid ubeskrevet, ligesom den heller ikke motiveres.¹³⁾ Fremstillingen tillader derfor ikke en vurdering af evt. konsistens mellem tema/problemstillinger og teoretisk forforståelse.

Allerede af det overordnede tema fremgår, at forskeren - ved i denne at inkludere termen “kvalitativ analyse” - på forhånd har taget stilling til valg af metodologisk design. Følgelig er fremstillingen uden komparative refleksioner om potentielt relevante design. Det konstateres blot: “Undersøgelsen blev tilrettelagt som en kvalitativ interviewundersøgelse.” (anf.skr.:29).¹⁴⁾ Da kun nogle designaspekter beskrives, mens andre er “talende tavshed”, er en samlet vurdering af graden af tematisk designfleksibilitet ikke mulig. Med hensyn til selektion af informanter blev fem kommuner af forskellig størrelse og med tilsigtet geografisk spredning udvalgt.¹⁵⁾ De fem kommuner varetog derpå selv udvælgelsen af såkaldte “cases” - 23 anbragte børn i alderen 6-16 år - med afsæt i af forskeren opstillede kriterier, fx typisk/atypisk sagsforløb og god/dårlig sagsbehandling.¹⁶⁾ Der blev gennemført 85 interview med 105 anbragte børn, forældremyndighedsindehavere, plejeforældre, sagsbehandlere og ansatte på anbringelsesstedet.¹⁷⁾ Til trods for en detaljeret redegørelse for selektion af informanter forbliver det i nogen grad uigennemskueligt, hvorledes informanterne er udvalgt. Det kan fx betvivles, om alle kommuner har efterlevet de relativt diffuse selektionskriterier. Hertil kommer, at der ikke argumenteres for antallet af udvalgte børn og dermed heller ikke for det samlede antal informanter.

Forskeren beskriver interviewprocessen med henvisning til Kvaales livsverdensinterview (1997), men indskriver sig i øvrigt ikke entydigt i en af de tidligere nævnte eller andre interviewopfattelser: “Interviewene er gennemført efter gængs brug af det kvalitative forskningsinterview, med den specielle mulighed det giver at have en psykologisk tera-

-
- 12) “Da det er en kvalitativ undersøgelse, er der naturligvis ikke tale om resultater, der er repræsentative for alle anbragte børn *eller om resultater, der kan generaliseres.*” (anf.skr.:10; min kursivering, h. o.). En rent deskriptiv “læsning” af problemstillingerne vanskeliggøres af, at forskeren uforklaret sonderer mellem beskrivelse og analyse, fx i følgende citat: “Processen i kommunerne er at give en *beskrivelse* (og efterfølgende *analyse*) af det formelle forløb i de undersøgte børnesager (anf.skr.:27; min kursivering, h. o.).
 - 13) Det samme gælder evt. empirisk forforståelse. Rapporten er uden en oversigt over tematisk relevante forskningstendenser.
 - 14) Selv med et på forhånd givet valg af et kvalitativt design kunne forskeren reflektere over alternative design af den type, fx feltarbejde, observation, tekstanalyse og kvalitative interview.
 - 15) Som yderligere et kriterium nævnes, at kommunerne skulle have interesse for at deltage i undersøgelsen: “Der er tale om kommuner, som i den periode, undersøgelsen har stået på, har arbejdet aktivt med form og indhold i arbejdet med anbringelse af børn.” (anf. skr.:30). Måske ville undersøgelsen havde ført til andre resultater, hvis mindre aktive kommuner var blevet udvalgt?
 - 16) “Kommunerne blev .. ikke bedt om at finde hverken typiske eller idealtypisk sagsforløb. Faktisk blev de bedt om at være modige nok til også at vælge sagsforløb, som de godt vidste, ville blive kritiseret.” (anf.skr.:31).
 - 17) Heraf kan udledes, at enkelte interview er gennemført som gruppeinterview. Men i øvrigt er rapporten uden refleksioner om enkelt- versus (fokus)gruppeinterviews analytiske anvendelighed.

peutisk baggrund.” (anf.skr.:36).¹⁸⁾ Forskeren, der i alle tilfælde har virket som interviewer, berører ikke spørgsmålet om egne interviewkvalifikationer, men er kendt som erfaren interviewer.¹⁹⁾ Det fremhæves, at intervieweren har tilskyndet informanterne til at reflektere over det sagte, at stilhed er anvendt som interviewmetode, og at det af informanterne sagte er søgt parafraseret med henblik på forskerens kontrol af egen forståelse. Hertil kommer en stram interviewstyring, der understøttes af, hvad forskeren - usædvanligt i sammenhængen - benævner “semistrukturerede spørgeskemaer”.²⁰⁾ Den høje grad af dialogisk forhåndsstrukturering begrundes fx med, at interviewene måtte begrænses til det aftalte, så informanterne ikke følte sig “bondefanget”.

Uden at reflektere over behovet for kritisk interviewvurdering og uden omtale af evt. kriterier for transskription - bortset fra en bemærkning om, at kun “karakteristiske” dele af interviewene er udskrevet - redegør forskeren summarisk for “retningslinjer for analysen” uden relatering til metodelitteratur. Analysestrategien påpeges at være teoretisk forankret, dog uden tydeliggørelse af forankringens beskaffenhed: “For samtlige spørgsmål og temaer i rapportens analyser er der opstillet et skema (eller en matrix) over svarene fra hver enkelt interviewperson. Med udgangspunkt i dette er svarene derefter ordnet i kategorier, fx ud fra om børnene er tilfredse eller utilfredse med det sted, hvor de er anbragt.” (anf.skr.:37). Hvor det ifølge forskeren har været muligt, fører kategoriseringer til dannelse af typologier med karakteristiske beskrivelser af fællestræk for børn i en bestemt kategori. Det analytiske ærinde er altså konceptualiserende, men vejen fra levende dialogisk tale via stivnet tekst (delvis transskription af interview) til kodning og konceptualisering tydeliggøres ikke, ligesom fremstillingen er uden ledetråde for, hvorledes empiri lader sig “forankre” teoretisk.²¹⁾ Når en analysestrategi hverken er gennemsigtig eller motiveret, vanskeliggøres en vurdering af strategiens implementering.

I rapportens første analysekapitel, der omhandler anbringelsesformål, barnets stillingtagen, forældreinddragelse, anbringelsessted og opfølgning, spørger forskeren, om resultatet af de 23 anbringelser er “positive”. Dette besvares bekræftende i halvdelen af tilfældene. Kriteriet herfor er, at alle interviewede - børn, forældre, sagsbehandlere og anbringelsessteder - peger på positive effekter.²²⁾ Derpå rettes opmærksomheden mod socialforvaltningernes matchningsprocedurer ved valg af anbringelsessted, samarbejde mellem anbringelsessted og sagsbehandler og på forudgående undersøgelsesarbejde. Det viser sig fx, at sagsbehandlerne tildeler kendskab til eller erfaring med anbringelsesstedet forrang i forhold til kendskab til barnet. Hermed bliver anbringelsesstedets faglige

18) Termen “gængs brug” antyder et problematisk forhold til metodelitteraturens vekslende opfattelser af kvalitative interviewstrategier (se: Olsen, 2002b, kap. 4).

19) Se litteraturlisten over danske undersøgelser baseret på kvalitative interview.

20) Det drejer sig om fire “spørgeskemaer” - interviewguides - rettede sig mod henholdsvis sagsbehandlere, forældre, børn og plejeforældre/ansatte på døgninstitutioner. En vurdering af “spørgeskemaerne” vanskeliggøres af, at de ikke findes som bilag.

21) Fremstillingen indeholder heller ikke overvejelser om evt. anvendelse af matricer eller diagrammer, hvoraf ingen findes i rapporten.

22) I fire tilfælde er anbringelsesresultatet overvejende “positivt”, i yderligere fire potentielt “negativt” og i tre entydigt “negativt”. Der redegøres detaljeret for under hvilke betingelser, et resultat anses som “positivt” eller “negativt”, men betingelserne er uden argumentation. Det spørgsmål kunne rejses, om et anbringelsesresultat er “positivt”, fordi flere parter er enige herom.

og menneskelige kvaliteter afgørende for "matchning". Hvad de anbragte børns forældre angår, er størstedelen utilfredse med socialforvaltningen.

I det afsluttende kapitel sondres mellem "hurtige" og "sivende" anbringelser. Mens de første er karakteriseret ved, at "... der ikke er nogen optakt til anbringelsen i den anbringende socialforvaltnings regi." (anf.skr.:140), ventes der ved "sivende" anbringelser ofte længe - undertiden meget længe - før barnet anbringes uden for hjemmet: "Det er mit indtryk ..., at sagsbehandlerne har det bedst og føler sig mest kompetente ved hurtige anbringelser." (anf.skr.:141). I sådanne tilfælde er der nemlig mindre plads til sagsbehandleres tvivl. Der peges desuden på handleplaners fordele: "Handleplanen er medvirkende til at tydeliggøre, hvad der sker og dermed medvirkende til at forbedre selve processen i anbringelsesforløbet." (anf.skr.:164).

Som antydnet er analyserne overvejende deskriptive og overskrider kun sjældent undersøgelsens 23 "cases". Det gælder fx sondringen mellem "positive" og "negative" anbringelseeffekter, der kun retter sig mod de 23 "cases". Enkelte analyseresultater - fx vedr. med handleplaner forbundne fordele - har dog et generaliserende sigte, hvilket er overraskende med forskerens kategoriske afvisning af mulighederne for kvalitativ generalisering *in mente*. Hertil kommer, at teoretiske refleksioner kun inddrages *ad hoc*, og at forholdet mellem empiri og teoretisk forankring er diffust. De empiriske analyser synes uden systematiske ledetråde for relatering til udviklingspsykologi og anden psykologisk teori. Der ledes også forgæves efter en strategi til kontrol/validering af analyseresultater, hvorfor resultaternes empiriske "grundethed" i sidste instans bliver et spørgsmål om tiltro til forfatterens forskningsmæssige kompetence og erfaring.

Af fremstillingen ekskluderes desuden refleksioner om evt. *biasskabende* forudsætninger, *feedback* fra informanter samt om undersøgelsens videnskabsteoretiske grundlag og implikationer.²³⁾ Den samlede metodologiske vurdering af undersøgelsen er, at de implementerede procedurer er mangelfuldt dokumenteret, og at rapportens konsistens vanskeligt lader sig vurdere. Vurderingen underbygges af, at der i en omfattende litteraturliste blot henvises til to kvalitative metodebøger (Jensen, 1991; Kvale, 1996).

4.3. Forældreskab i 1990'erne

En undersøgelse gennemført af en forsker ved Socialforskningsinstituttet har forældreskabets udformning i 1990'erne i småbørnsfamilier, hvor begge forældre har erhvervsarbejde, som motiveret tema (Hestbæk, 1995). Temaet, der begrundes med henvisning til afgørende ændringer i familiedannelse og kvinders tilknytning til arbejdsmarkedet samt til den offentlige debat om forældreskab og forælderoller, udmøntes i tre relativt åbne problemstillinger om dagligdagens strukturering under hensyn til begge forældres erhvervsarbejde, forældreskabsidealer samt fælles forældrestrategier for "det gode liv" med børn og arbejde som gældende vilkår.²⁴⁾ Forskeren antager, at forældre har veksellende opfattelser af "det gode hverdagsliv", og introducerer højrupske og andre livs-

23) Det nævnes, at kommunerne fik tilbud om tilbagemeldinger med foreløbige analyseresultater samt drøftelse heraf. Tre kommuner tog imod et tilbud, der ikke var *feedback* fra informanter.

24) Der argumenteres ikke for problemstillingernes relative åbenhed.

formsbegreber som redskab til at belyse, hvordan det er at være forældre med småbørn. Med reference til Giddens m.fl. antages endvidere, at samfundsmæssige modernitetstræk sætter sig igennem på måder, der er livsformsspecifikke. For så vidt som forskeren har eksplicit teoretisk forforståelse, synes tematiseringen deduktiv, men på den anden side er problemstillingerne "eksplorative" (anf.skr.:229).²⁵⁾ Der argumenteres ikke for den rolle, som teorirelatering - en særlig form for *spotlight* - tildeles.²⁶⁾

Fremstillingen er uden komparative refleksioner om potentielt relevante metodologiske design: "Valg af metode skal altid korrespondere med de problemstillinger, der skal belyses.", pointerer forskeren og er med henvisning til Kvale (i: Broch, 1981) af den opfattelse, ".. at den mest hensigtsmæssige metode er det kvalitative forskningsinterview (..)" (anf.skr.:32f). Tilvalget motiveres ved, at forskeren tildeles mulighed for at "komme tæt på" de sociale fænomener, der skal undersøges, hvorimod der ikke argumenteres for fravalg af alternative design med analoge muligheder. Der er heller ingen overvejelser om designets fleksibilitet, men derimod om selektion af informanter. Med reference til den eksplicite teoretiske forforståelse er informanterne udvalgt "strategisk" efter livsform, ".. sådan at i al fald den selvstændige livsform samt lønarbejder- og karrierelivsformen er repræsenteret i udvalget." (anf.skr.:33).²⁷⁾ Antaget livsformsbegrebets relevans er kriterierne for selektion af informanter derfor også relevante. Derimod er fremstillingen uden tydelig begrundelse for antallet af informanter, nemlig 32 mødre og fædre, der tilsammen danner 16 forældrepar - primært forældre, der tilhører den karrierebundne livsform, den selvstændige livsform og lønarbejderlivsformen. Der peges samtidig på, at antallet muligvis burde være større til opnåelse af ".. større mangfoldighed inden for de livsformer, som de 32 deltagere er eksempler på (..)" (anf.skr.:230).

Forskeren afstår fra at reflektere over forskellige opfattelser af kvalitative interview og advokerer ikke for én specifik opfattelse, fx en fænomenologisk.²⁸⁾ Omtalen af kvalitative interview i bestemt form - *det kvalitative forskningsinterview* - efterlader læseren med et indtryk af, at vekslende typer af kvalitative interview er af samme beskaffenhed. Det problematiseres heller ikke, om den anvendte interviewguide - et såkaldt "spørgeskema" indeholdende cirka 125 spørgsmål, som alle informanter har besvaret - er velegnet til at bringe forskeren "tæt på" tematisk relevante sociale fænomener.²⁹⁾ Derimod beskrives og begrundes valget af enkeltinterview: "Ægtefællerne er interviewet hver for sig, dels fordi det har været et ønske at belyse den enkelte interviewperson og hans/hendes livs-

25) Forskeren afstår fra at begrunde det særlige miks af deduktiv og eksplorativ tilgang. Da problemstillingerne ikke forudsætter begreberne livsform og modernitet, ville komparative refleksioner om potentielt anvendelige teorirelateringer være ønskelige.

26) "Begrebet livsformer bruges ... til at udskille de interviewede forældre i grupper, der forventes at have forskellig ideologi og praksis i deres forældreskab." (anf.skr.:35). Undersøgelsens modernitetsforståelse ".. udgør de briller, igennem hvilken interviewdataene forstås og fortolkes .." (anf.skr.:55).

27) Dette er muligt ved, at de udvalgte forældre tidligere havde deltaget i en af Socialforskningsinstituttet gennemført livsformsundersøgelse.

28) Der er heller ingen oplysninger om egne interviewkvalifikations tilstrækkelighed.

29) En vurdering af interviewguiden, der kaldes et "spørgeskema", og guidens sammenhæng med tema og problemstillinger vanskeliggøres af, at den ikke er vedlagt. Desuden er rapporten uden beskrivelse af selve interviewprocessen og problemer, som forskeren evt. blev konfronteret med.

form for sig selv, dels fordi vi på forhånd havde en formodning om, at de kunne påvirke hinandens synspunkter ..” (anf.skr.:231).³⁰⁾

De gennemførte interview er uden egentlig efterkritik. Som ét forbehold nævnes dog usikkerhed om, hvorvidt informanterne nødvendigvis agerer som beskrevet af dem selv: “Det styrker dog reliabiliteten .. at begge parter i forældreparret hver for sig er blevet interviewet om de samme emner..” (anf.skr.:232). Der informeres ikke om, hvordan “data-triangulering” er gennemført, og om den - hvis gennemført - fører til analyseresultater, der er mere empirisk “grundede” end ellers. Tilsvarende gælder - bortset fra en oplysning *en passant* om delvis udskrift - kriterier for transskription af interview.³¹⁾

Forskerens omfattende analyser i en rapport, hvis samlede omfang er omkring 250 sider, gennemføres med kun lidt forpligtende analysestrategiske ledetråde. Det nævnes, at analysernes afsæt er kvalitativ empiri med teoretisk forforståelse som analyseramme: “Analysen er sket på baggrund af interviewdataene med livsforms-, traditions- og modernitetsbegreberne som teoretisk referenceramme. Det er den vinkel, interviewspørgsmålene er formuleret, og dataene forstås ud fra.” (anf.skr.:232). Erkendelsessigtet er åbenbart ikke - ved fx at afprøve forforståelsens bærekraft - at problematisere analyserammen, der tværtimod påpeges at styre “fortolkningsprocessen” og dermed udelukker et “uendeligt antal måder”, hvorpå analyserne i øvrigt kunne gennemføres. At tage analyserammen ubetinget *ad notam* legitimerer imidlertid ikke forskerens manglende eksplicitet angående analytiske procedurer, herunder navnlig kodeprocedurer.³²⁾

Med fokus på enkeltinformanter analyseres forældreskabet først separat i den karrierebundne livsform, den selvstændige livsform og lønarbejderlivsformen og dernæst i fire livsformskombinationer. De livsformsseparate analysers ledetråd er tolv såkaldte “dimensioner”, fx dagpasning, fritid, familiepolitik og børneopdragelse, mens analysen af livsformskombinationerne sætter fokus på forældres forhandling og uenighed samt på fælles strategier for sammenhænge mellem forældreskab og arbejdsliv. Det tydeliggøres imidlertid ikke, hvordan kodningen - fx i form af en evt. startkodeliste - er gennemført med hensyn til disse “dimensioner” og begreber. Det henstår også i det uvisse, om analyserne har et eksplorativt eller generaliserende sigte. Kvalitative undersøgelser umuliggør “statistisk repræsentative” generaliseringer, pointerer forskeren, men de belyste livsformstræk “.. *antages* (min kursivering, h. o.) at være typiske for bestemte befolkningsgrupper i Danmark.” (anf.skr.:33). Begrundelsen for, at det efter forskerens opfattelse – om end med forbehold - er tilbørligt at drage slutninger om handlings- og holdningsmønstre i forskellige livsformer, er selektionen af informanter.³³⁾

30) Undersøgelser viser, påpeges det, at informanter svarer forskelligt, alt efter om de interviewes alene eller sammen med andre, dog uden at konkrete eksempler på undersøgelser nævnes.

31) “Båndene er efter gennemlytning blevet udskrevet selektivt. Dele af det enkelte interview er blevet sammenfattet, andre dele af interviewet er blevet udskrevet ordret.” (anf.skr.:231). Som påpeget af Olsen (2002b) er termen *ordret udskrift* problematisk.

32) Forskeren afstår også fra refleksioner om anvendelse af grafiske anskueliggørelser.

33) Som ét forbehold nævnes: “Man kan .. have en formodning om, at de deltagende forældrepar i deres egen oplevelse bedre magter at forene forældreskab og erhvervsarbejde end gennemsnittet af forældrepar.” (anf.skr.:234).

Trods tendentielle generaliseringer gennemføres analyserne som et konglomerat af teoretisk forforståelse og deskription. Hvad forforståelsen angår, tjener livsformsbegrebet især til kategoriel disponering af analyserne, mens sondringen mellem modernitets- og traditionsorienteret handlen anvendes til at afdække handleformernes forekomst i forskellige livsformer. Såvel inden for hver livsform som i livsformskombinationerne er det altovervejende analytiske sigte deskriptivt. Med hyppig påberåbelse af navngivne enkeltpersoner suppleret med illustrative tekstsegmenter sættes der konsekvent fokus på de interviewede forældre, hvis udsagn ikke generaliseres. Om den karrierebundne livsform hedder det fx: “Disse (min kursivering, h. o.) karrierebundne har gennemgående en ganske modernitetspræget ideologi, og de lægger afstand til mange holdninger fra deres egen barndom.” (anf.skr.:104). Tilsvarende interviewfokuserede formuleringer findes overalt i analysekapitlerne, fx: “De interviewede kvinder med lønarbejderlivsformen ønsker at opretholde en stabil kontakt til arbejdsmarkedet.” (anf.skr.:160).

Ikke desto mindre udmunder de deskriptive analyser i informantoverskridende generaliseringer. Med risiko for cirkelslutninger, men uden refleksioner herom, påpeger forskeren, at livsforms- og modernitetsperspektivet bidrager til en mere nuanceret forståelse af, hvordan forældre tænker og handler, hvorefter hun konkluderer: “Undersøgelsen har sandsynliggjort, at værdier og handlemønstre i forældreskabet varierer med livsformen og med den måde, modernitetens træk indoptages på. Disse værdier og handlemønstre er ikke statiske, men ændres tilsyneladende kun langsomt i retning af mere moderne forældreroller.” (anf.skr.:221). Som undersøgelsen er designet, er det ikke overraskende, at livsform er afgørende for, hvordan småbørnsforældre håndterer og forholder sig til forældreskab. Ved nærmere granskning er undersøgelsen ikke “eksplorativ”, men et ubestemmeligt miks af teoretisk forforståelse, deskription og generalisering.

Selv om de deskriptive analyser synes empirisk – om end selektivt - underbyggede, efterfølges hverken deskription eller generaliseringer af en strategi til kontrol eller validering af analyseresultater.³⁴⁾ Navnlig en mere gennemskuelig sandsynliggørelse af informantoverskridende analyseresultater ville være ønskelig, herunder refleksioner om den teoretiske forforståelse som potentiel - om end eksplicit - *bias*, hvis implikation kunne være generaliseringer som “selvopfyldende profetier”. Endelig kunne videnskabsteoretiske refleksioner have ydet væsentlige bidrag til perspektivering og problematisering af undersøgelsens miks af forforståelse, deskription og generalisering. Den samlede metodologiske vurdering af undersøgelsen er derfor, at ikke alle procedurer er lige transparente. Det gælder navnlig udskrifts- og kodeprocedurer. Gennemsigtighedens fravær kan fx skyldes, at forskeren afstår fra at relatere det metodologiske design til kvalitativ metodelitteratur.³⁵⁾ Hertil kommer, at fremstillingen kunne være mere konsistent, fx hvad håndhævelse af undersøgelsens erklærede eksplorative sigte angår.

34) Forskeren informerer ikke om evt. *feedback* fra informanter. “Datatriangulering” nævnes *en passant* i forbindelse med interviewingen af forældrepar, men ikke hvordan trianguleringen evt. måtte være gennemført (se ovenfor). I en undersøgelse som den foreliggende, hvor teoretisk forforståelse spiller en afgørende - måske tendentielt “selvopfyldende” - rolle, ville teoretisk triangulering være ønskelig til perspektivering og problematisering af forforståelsens analytiske bærekraft.

35) I litteraturlisten nævnes dog enkelte danske kvalitative metodebøger.

4.4. Sundhedsoplysende kampagner

En undersøgelse gennemført af en forsker ved Dansk Sygehus Institut (DSI) sætter motiveret fokus på sundhedsoplysende kampagner. Temaet, der navnlig begrundes ved, at sundhedsoplysende kampagner almindeligvis ikke udsættes for videnskabelig evaluering, udmøntes i to overlappende problemstillinger, hvis vidde ikke motiveres. Den ene er "... at belyse sundhedsoplysende kampagners berettigelse og anvendelsesmuligheder som led i forebyggelsen af livsstilssygdomme." (Jacobsen, 1996:26), mens den anden sigter mod forståelse af, hvorfor mennesker undlader at handle i overensstemmelse med kampagners sundhedsbudskaber.³⁶⁾ Forskeren inddrager såvel et afsender- som modtagerperspektiv: "Set fra et afsenderperspektiv er det hensigten med al form for sundhedsoplysning at øge målgruppens viden, ændre målgruppens holdning samt få målgruppen til at ændre livsstil i mere sund retning." (anf.skr.:25). I et modtagerperspektiv handler livet ikke nødvendigvis om opnåelse af sundhed: "Modtagerperspektivet drejer sig .. om at forstå skellet mellem viden, holdning og adfærd i et hverdagskulturelt perspektiv." (anf.skr.:25). Afsenderperspektivet belyses - uden begrundelse for relevansen af den valgte "case" - med udgangspunkt i en alkoholkampagne gennemført i 1991, mens det hverdagskulturelle modtagerperspektiv begrænses til fem 30-50 årige, som kampagnen rettede sig imod.

Ifølge forskeren er hverdagskultur udtryk for symbolske og konkrete håndteringer af hverdagslivets betingelser: "At "noget" er symbolsk refererer til, at "noget" har en betydning, som først og fremmest kommunikerer gennem sproget, men også i det, der i hverdagslivsforskningen kaldes kropslig fremtræden. Hermed menes ikke kun mimik, gestus og ritualer, men også tøjvalg, boligindretning, valg af musik, bøger, film mv. Der er tale om mønstre af handlinger og betydninger, som dels giver hverdagslivet mening, dels gør grupper af mennesker forskellige fra hinanden." (anf.skr.:23). Med et på forhånd fastlagt "hverdagskulturelt" perspektiv, der ikke problematiseres, bliver det højrupske begreb *livsform* ét af flere mulige redskaber til at differentiere mellem forskellige befolkningsgruppers hverdagskulturer. Livsformsbegrebet er netop, hvad forskeren - uden at reflektere over potentielt konkurrerende begrebers relevans - tydeliggør som teoretisk forforståelse.³⁷⁾ Livsformer - *in casu* den karrierebundne livsform, den selvstændige livsform, lønarbejderlivsformen og husmorlivsformen - anskues som weberske "teoretiske idealtyper".³⁸⁾ Følgelig er der for så vidt konsistens mellem problemstillinger og forforståelse, men med manglende argumentation for sidstnævnte. Den detaljeret refererede, men ikke elaborerede teoretiske forforståelse bevirker, at de to problemstillinger relateres hertil. Det tydeliggøres dog ikke, om problemstillingerne bør "læses" som overvejende deskriptive eller som generaliserende.

36) Rapporten oplyses at være baseret på resultaterne af en ph.d.-uddannelse på DSI.

37) Udover livsformsteori baseres undersøgelsen også på sprogteoretisk forforståelse.

38) "I den karrierebundne livsform bruges stor energi på udfordringerne i jobbet, arbejde er målet, og fritid er et middel."; "I den selvstændige livsform opleves tiden ikke som opdelt i arbejde og fritid, tiden opleves som et "dagsværk", hvor alle aktiviteter er en del af helheden. Arbejde og fritid eksisterer ikke"; "I lønarbejderlivsformen værnes der om fritiden, fritid er målet, og arbejde er et middel. Der er en opsplitning mellem arbejde og fritid ..."; "I husmorlivsformen henter man sit væsentligste indhold i tilværelsen sammen med familien." (anf.skr.:34).

Herefter ville komparative refleksioner om potentielt relevante metodologiske design være ønskelige. Forskeren afstår imidlertid herfra og indskrænker sig til en problematisk antagelse om kvalitative interviews temaspesifikke forrang i forhold til spørgeskema-baserede interview: "Erfaringsmæssigt er den kvalitative interviewmetode bedst egnet til at få oplysninger frem om grundlæggende livsspørgsmål som fx holdninger, værdier og adfærd i forbindelse med sundhed, fordi der i dialogen mellem interviewer og interviewperson formuleres viden/erkendelse, som ikke ville komme frem ved en standardiseret spørgeteknik, hvor der principielt ikke er tale om dialog." (anf.skr.:39). Med kvalitativ interview- og analysemetode således valgt beskrives visse designaspekter, mens andre lades ufortalt (se nedenfor). Det samlede designs grad af fleksibilitet lader sig derfor vanskeligt vurdere. Samtidig efterlader fremstillingen nogen usikkerhed om problemstillingerne, da de reformuleres ved beskrivelsen af interviewdesignet.³⁹⁾

Trods en detaljeret beskrivelse af informantsselektion - to kampagneagenter og 40 modtagerinformanter - bringes læsere i vildrede om processen fra formulering af selektionskriterier til de fem modtagerinformanter, som rapporten baseres på. Givet en på forhånd valgt kampagne synes selektionen af kampagneagenter uproblematisk, mens selektionen af modtagerinformanter er mindre gennemskuelig. Det oplyses, at potentielle modtagerinformanter blev lokaliseret på grundlag af en tidligere gennemført spørgeskemaundersøgelse. I alt 224 potentielle informanter henvendte sig til forskeren, som derpå udvalgte 40 informanter på et livsformsteoretisk grundlag og under inddragelse af andre kriterier.⁴⁰⁾ Alle 40 modtagerinformanter blev interviewet, men rapporten baseres ikke desto mindre på blot fem informanter: "Foruden præsentation af afsenderperspektivet ved de interviewede kampagneagenter er der i relation til forskellige modtagerperspektiver blandt de 40 interviewpersoner udvalgt fire cases (...), som er typiske for hver af de fire livsformer - og en case (..), som dels har træk fra flere livsformer, dels repræsenterer et menneske, som i relation til livsstil og opfattelse af sundhedsoplysende kampagner ligger fjernest fra kampagnekonceptet." (anf.skr.:48). De fem "cases", der hævdes at "repræsentere" fire livsformer og ét livsformsmiks, analyseres såvel livsformsteoretisk som sproganalytisk. At analyserne via teorirelatering også har et generaliserende sigte, problematiserer antallet af modtagerinformanter. Der peges ganske vist på, at kun få informanter ofte er nok til at fremdrage "noget typisk", men hvorledes og under hvilke omstændigheder forbliver uklart.⁴¹⁾

Forskeren afstår fra at relatere sin opfattelse af kvalitative interview - dvs. "livsverdens-interview" - til andre tematisk relevante opfattelser: "Jeg har valgt at tage udgangspunkt i, hvad Steinar Kvale betegner som det kvalitative forskningsinterview, hvor formålet er

39) Interview med kampagneagenter (dvs. budskabsformidlere) og modtagere af kampagnebudskaber sætter fokus på: "1. om der er et skel mellem afsender og modtagere, som kan henføres til forskelle i opfattelser og betydninger af sundhed, livsstil og sundhedsoplysende kampagner, 2. om forskellige opfattelser og betydninger af sundhed, livsstil og sundhedsoplysende kampagner kan henføres til forskellige livsformer." (anf.skr.:41). Der sættes desuden fokus på interviewpersoners "sprogstil".

40) Vedr. andre kriterier: ".. et samtidigt ønske om ligelig kønsfordeling, erhvervs- og uddannelsesspredning, spredning på opgivet alkoholforbrug, spredning på de 11 kommuner i amtet og spredning i forhold til, om man havde hørt om alkoholkampagnen i amtet eller ej." (anf.skr.:42).

41) "Det er ikke antallet af interviewpersoner, der afgør gyldigheden af analyser baseret på kvalitativ interviewmetode, idet man hyppigt baserer sin undersøgelse på enkelte, udvalgte forskningstemaer og interviews med få personer, grupper eller familier." (anf.skr.:40).

at indhente kvalitative beskrivelser af den interviewedes livsverden i den hensigt at fortolke betydningen af de fænomener, som er beskrevet.” (anf.skr.:39f). Om den slags interview er specielt egnede til belysning af undersøgelsens problemstillinger, diskuteres ikke. Det samme gælder interviewenes grad af forhåndsstrukturering. Det tages åbenbart for givet, at “livsverdensinterview” forudsætter anvendelse af interviewguides: “Man opstiller og følger en interviewguide, der indeholder bestemte temaer (temafokuseret).” (anf.skr.:40).⁴²⁾ Fremstillingen ekskluderer også refleksioner om valg af enkeltinterview versus (fokus)gruppeinterview, men det oplyses, at ægtefæller i ni tilfælde er interviewet under ét. Læsere tilbydes til gengæld i en ret omfattende redegørelse for interviewenes forløb.⁴³⁾ Der peges fx på, at interviewene blevet styret af informanternes “forudsætninger” og “personlighed”, og at visse fortolkninger blev kontrolleret i interviewsituationen: “Hvis jeg var i tvivl om betydningen af det sagte, resumerede jeg overfor interviewpersonen for at få bekræftet min fortolkning.” (anf.skr.:46).

Dette til trods påbegyndes analyserne uden interviewkritiske efterrefleksioner, der evt. måtte føre til analytiske forbehold, og med vage kriterier for transskription *in extenso* af de gennemførte interview.⁴⁴⁾ Med reference bl.a. til Tesch (1990) pointerer forskeren fraværet af entydige metodologiske anvisninger vedr. kvalitative analyser og fortolkninger, men gennemfører afsender- og modtageranalyser uden en eksplicit analysestrategi. Det nævnes, at de udskrevne interview blev “.. læst igennem flere gange for at få et billede af såvel hver enkeltes historie som en fornemmelse af forskelle og ligheder på tværs i materialet.” (anf.skr.:45). I den indledende analysefase blev der endvidere gennemført “livsformsbestemmelse” af modtagerinformanter og kampagneagenter: “Der er i denne fase tale om en deduktiv fortolkningsstrategi.” (anf.skr.:45). Forskeren fremhæver en række vanskeligheder forbundet med at indplacere mennesker efter livsform, men informerer ikke om ledetråde for kvalitativ analyse af opfattelser/betydninger af sundhed, livsstil og sundhedsoplysende kampagner. Bortset fra indplaceringen efter livsform er fremstillingen fx uden overvejelser om evt. kode- og konceptualiseringsprocedurer, ligesom det også forbliver tvetydigt, om analyserne primært sigter mod beskrivelse eller generalisering.⁴⁵⁾

Afsenderperspektivet tager afsæt i en alkoholkampagne gennemført i begyndelsen af 1990'erne, mens modtagerperspektivet tydeliggøres med udgangspunkt i interview med fem “borgere”, som kampagnen rettede sig imod. Med kampagnemateriale og interview med to kampagneagenter som grundlag er rapportens første analysekapitel et miks af beskrivelse, analyse og fortolkning af førstnævnte perspektiv. Fremstillingen indledes

42) To interviewguides, der retter sig mod to kampagneagenter og 40 “borgere”, er vedlagt rapporten.

43) Forskeren undlader at informere om egne interviewforudsætninger.

44) Interviewene blev udskrevet “ordret” af fire sekretærer efter forskerens - i al fald i rapporten - relativt vage anvisninger: en vejledning vedr. markering af interviewafbrydelser, informantens selvfafbrydelser, afbrydelser og input fra andre familiemedlemmer, følelsesudbrud mv.

45) Forskeren afstår også fra at reflektere over analytisk anvendelse af matricer og diagrammer, hvoraf ingen findes. Fremstillingen indeholder til gengæld relativt omfattende sproganalytiske refleksioner (ca. 8 sider): “Mit formål med at inddrage sproganalyserne er - på baggrund af en simpel analysemodel af sprogkoder - at give et bud på de sproglige formuleringer i sundhedsbudskaber, der sikrer, at budskaberne rettes mod de rette personer på den rigtige måde.” (anf.skr.:52). De udskrevne interview samt kampagnematerialet analyseres stilistisk (dvs. talestil/skriftstil) og med hensyn til sprogbehandlingsniveau (dvs. formål) - interviewene tillige interaktionelt (dvs. dialog).

med en beskrivelse af kampagnen efterfulgt af skildringer - anskueliggjort med mange citater - af kampagneagenternes hverdagsliv, livsstil, sundhedsopfattelser og kampagneforventninger. Derpå analyseres kampagnematerialet - fx pressemeddelelser, foldere og tv-videospots - sprogstilistisk. Kapitlet afsluttes med mere eller mindre empirisk underbyggede "fortolkninger". Uden overskridelse af den valgte "case" konkluderes, at kampagnematerialet er overvejende videnssprog og handlingsregulerende på måder, der primært retter sig mod akademikere: "Analysen af kampagnematerialet kan bruges som en påmindelse om, at man som professionel formidler af sundhedsbudskaber kan komme sprogligt til kort over for målgrupper, hvis sprogstil er anderledes." (anf.skr.:93).

Med dette arbejds-papirs fokus på kvalitative interview og analyse heraf er rapportens følgende mere omfattende kapitel af større interesse. Der beskrives fem modtagerperspektiver: den karrierebundne livsform (Poul), den selvstændige livsform (Svend), lønarbejderlivsformen (Bente), husmorlivsformen (Lucette) og et livsformsmiks (Peter). Med hyppig citatanvendelse redegøres for hver informants baggrund, hverdagsliv, livsstilsvaner, sundhedsopfattelse og kampagneoplevelse. Desuden sættes der fokus på informanternes sprogbrug. Pouls sprog påpeges fx at være videnssprog: "Ved nærmere analyse af Pouls sproghandlinger ses det, at han primært udtrykker sig gennem neutrale tilkendegivelser i sin jeg-orientering (mener, synes, oplever mv.)." (anf.skr.:108). Den valgte fremstillingsmåde er overvejende beskrivende uden generaliserende bestræbelser. Om Pouls syn på kampagner hedder det fx: "Pligt til og ansvar for sund livsstil aflæses af Pouls opfattelse af sundhedsoplysende kampagner. Han er meget positiv over for de nuværende kampagneformer, som han både lægger mærke til og prøver at følge, ligesom han formoder, at andre gør det." (anf.skr.:110).

Den deskriptive fremstillingsmåde fortsætter mht. de fire øvrige informanter. Om Svends opfattelse af sundhedsoplysende kampagner hedder det fx: "Der skal ikke fortælles detaljer om, hvordan en given livsstil vil medføre en given sygdom, men der skal fortælles en historie, som Svend kan identificere sig med. Man skal i sit budskab sørge for, at Svend ikke anklages eller oplever formynderi, men at det blot er et spørgsmål om at udøve selvkontrol." (anf.skr.:126). Bente, derimod, tillægger hverken alkoholkampagnen eller andre kampagner nævneværdig betydning, mens Lucette fremhæves at være modtagelig for kampagner, hvis de vel at mærke formidler "fornuftsargumenter", der kan diskuteres i familiesammenhæng. Endelig har Peter, der er førtidspensionist, ikke haft interesse overhovedet i alkoholkampagnen og er i markant opposition til kampagnekonceptet: "Han ligger via sit erfaringsprog langt fra det videnssprog, som sundhedsvæsenet benytter i sine patientmaterialer (...), og som analysen af kampagnematerialet har vist." (anf.skr.:171).

Frem til dette punkt i modtageranalysen er informantfokuseret beskrivelse dominerende, men hen imod kapitlets slutning ændres fremstillingsmåden fra beskrivelse til generaliserende fortolkning, hvis evt. empiriske "grundethed" forbliver ufortalt. Det fremhæves, at sundhedsbegrebet kan analyseres på tre niveauer, som har afgørende betydning for sundhedsoplysende kampagners berettigelse og anvendelsesmuligheder: På det første niveau - det "samfundskulturelle" - går sundhedsbegrebet på tværs af livsformer. En helbredsorienteret sundhedsideologi hævdes baseret på fælles normer og værdier. På det "hverdagskulturelle" niveau menes sundhedsbegrebet derimod livsformsbestemt, hvorfor livsformsbegrebet kan anvendes til at sondre mellem menneskers opfattelse og

håndtering af kampagnebudskaber: "Afsenderperspektivet på sund livsstil er .. ikke i overensstemmelse med modtagerperspektivet i den selvstændige livsform, lønarbejderlivsformen og husmorlivsformen, men den er det i den karrierebundne livsform." (anf.skr.:177).⁴⁶⁾ Med hensyn til det tredje niveau - det "individuelle" - er der forskel på, hvilken betydning livsstilsfaktorer har i hverdagslivet, hvorfor livsformsbegrebet ikke kan bidrage til at forklare samspillet mellem livsstilsfaktorer på individniveau.

På grundlag af blot én "case" - en alkoholkampagne - og med termen "fortolkning" som apologi drages der således informantoverskridende konklusioner, hvilket også afspejles i rapportens afsluttende kapitel, hvor sundhedsoplysende kampagners berettigelse og anvendelsesmuligheder diskuteres: "Kampagner har i deres nuværende form kun berettigelse i forhold til mennesker med karrierebundne livsformstræk, og i deres nuværende form er de velegnede til at motivere disse mennesker til at ændre adfærd." (anf.skr.:192). Med vidtgående generaliseringer *in mente* bliver det et særligt udtalt problem, at forskeren ikke udvikler en strategi til kontrol eller validering af analyse- og fortolkningsresultater. Forskeren reflekterer ganske vist - fx med reference Schultz Jørgensen (1989) - over generalisering og gyldighed i kvalitative undersøgelser, men uden haraf afledte kvalitetssikrende procedurer.⁴⁷⁾ Derfor henstår analyseresultaternes empiriske grundlag – navnlig de generaliserende - i det uvisse. Desuden afstår forskeren fra at reflektere over mulige immanente forudsætninger såvel som over triangulerende kvalitetssikring, men nævner, at der blev opnået *feedback* fra informanterne med hensyn til "validering" af livsform. Endelig er afrapporteringen i alt væsentligt rensset for vidensteoretiske refleksioner.

Den samlede metodologiske vurdering af undersøgelsen er derfor, at den er afrapporteret uden tilstrækkeligt gennemskuelige procedurer, og at rapporten kunne være karakteriseret ved en højere grad af fremstillingsmæssig konsistens. Det første gælder fx den manglende problematisering af livsform som redskab til at differentiere mellem forskellige hverdagskulturer, fraværet af begrundelse for selektion af modtagerinformanter samt den mangelfulde analyse- og fortolkningsstrategi, der navnlig bliver problematisk, når enkeltinformanters ytringer overskrides generaliserende. Rapporten afspejler, at forskeren er bekendt med dele af kvalitativ metodelitteratur, men læsning og implementering af yderligere litteratur kunne have bidraget til øget transparens.⁴⁸⁾ Med hensyn til indre konsistens kunne mindre diffuse problemstillinger have skabt større sammenhæng mellem disse og det analytiske konglomerat af beskrivelse og fortolkende generalisering.⁴⁹⁾

46) Livsformsanalyser kan ikke kun anvendes til at sondre mellem folks opfattelse og håndtering af kampagnebudskaber: "Hvis man ønsker at fortsætte kampagnevirksomhed, kan der ... opstilles hypoteser om, hvorledes sundhedsoplysende kampagner vil blive modtaget, og hvordan fremtidige budskaber skal udformes i relation til livsformerne." (anf.skr.: 178). Forskeren formulerer derpå fire livsformsspecifikke "hypoteser".

47) Desuden er refleksionerne modsætningsfyldte. Det pointeres, at gyldighed og generalisering ikke kan overføres til det "naturalistiske paradigme", men dernæst, fremhæver forskeren, er det ".. Af størst betydning for en kvalitativ undersøgelses gyldighed (er), at den hviler på kontekstafhængighed med udgangspunkt i dagligdagens oplevelse og refleksion. "Generaliserbarheden" opnås gennem en begrebsmæssig forankring." (anf.skr.:39). Det er uklart, hvordan "generaliserbarhed" er mulig, når generalisering ikke er.

48) I litteraturlisten henvises til 5-6 metodologisk relevante titler.

49) I en kommentar (oktober 2001) til evalueringen gør Thune Jacobsen opmærksom på, at den indeholder "konkrete fejl", som forskeren dog afstår fra at påpege.

4.5. Kvinder, mænd og omsorgsarbejde

En undersøgelse gennemført af en forsker ved Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut (AKF) sætter fokus på omsorgsarbejde. Undersøgelsens motiverede overordnede tema er “.. at beskrive samarbejdet mellem omsorgsarbejdere og socialforvaltning og give en forståelse af de mekanismer, der påvirker dette samarbejde.” (Korremann, 1987:122).⁵⁰⁾ Temaet udmøntes i to forholdsvis åbne problemstillinger, hvis indhold begrundes med henvisning til “fingerpeg” hidrørende fra tidligere undersøgelser. Den første problemstilling er, hvordan samspillet mellem omsorgsarbejdere og socialforvaltning foregår, og hvordan det opleves af de to parter. Den anden sigter mod udvikling af en “teoriramme” til forståelse af forhold, der påvirker samspillet: “Undersøgelsen skulle .. ikke afprøve en allerede udviklet teori eller teste bestemte hypoteser.” (anf.skr.:123f). Mens den første problemstilling er deskriptiv, sigter den anden åbenbart mod generering af teori - uden at det dog defineres, hvad en “teoriramme” er.⁵¹⁾ Mens “fingerpegene” fungerer som - i nogen grad tydeliggjort - empirisk forforståelse, hvis overensstemmelse med tematiseringen er vanskelig at vurdere, er fravalget af teoretisk forforståelse uden begrundelse.

Forskeren afstår fra at reflektere over konkurrerende tematisk relevante design, men peger umiddelbart på et kvalitativt interviewdesign: “Da de oplysninger, der skulle fremskaffes, både skulle indeholde beskrivelser af samarbejdet og oplevelser af, hvordan samarbejdet fungerede, blev det valgt at indhente data ved hjælp af interviews.” (anf.skr.:125). Beskrivelsen af designets grad af tematisk fleksibilitet er til gengæld overvejende transparent (se fx nedenfor om interviewguide og -kritik). Der argumenteres for, hvorledes de involverede kommuner er udvalgt strategisk. De seks kommuner, hvis moderate antal dog ikke begrundes, skulle - fx ved forskellig størrelse, geografisk spredning og vekslende organisationsformer - sikre bredde i samarbejdsformer. Derimod er det mere usikkert, hvordan informanterne i de seks kommuner er udvalgt. Udvælgelsen af omsorgsarbejdere - fx hjemmehjælpere og hjemmesygeplejersker - blev nemlig overladt til kommunerne: “Udvælgelsen blev typisk foretaget af omsorgsarbejderne selv eller af mellemlidende - ikke af socialinspektører eller politikere.” (anf.skr.:128).⁵²⁾ Da forskeren - uden overbevisende begrundelse herfor - har givet afkald på selv at forestå udvælgelsen, beror forskningsresultaternes validitet/kvalitet i nogen grad på tillid til, at de involverede kommuner ikke har haft til hensigt at præge forskningsresultaterne, hvis empiriske grundlag er interview med 84 informanter - et antal, der i øvrigt ikke begrundes.

Om end der henvises til Kvaales livsverdensinterview, afstår forskeren fra at indskrive sig i en specifik interviewopfattelse, hvilket afspejles i litteraturlistens manglende henvisnin-

-
- 50) Temaet motiveres bl.a. ved tidligere forsknings utilstrækkelighed og ved omsorgsarbejdets afgørende rolle i det danske velfærdssamfund. Hovedtræk af den hidtidige forskning beskrives.
 - 51) Teoribegrebet og heraf afledte begreber, fx Korremanns begreb “teoriramme”, anvendes ofte i danske kvalitative interviewundersøgelser uden at begrebet defineres. Dette er problematisk, eftersom begrebet har stor betydningsvidde, fx *grand theory* versus Strauss & Corbins “substantiel teori” (se fx: Olsen, 2002b, kap. 5).
 - 52) Dette forhold kan forklare, at ingen af de udvalgte omsorgsarbejdere “.. var ekstremt positive eller ekstremt negative over for forvaltningen”, og at ingen var “meget nye i jobbet” (anf.skr.:129). Med hensyn til udvælgelse af mellemlidende og socialinspektører var denne givet i og med valget af kommuner. Blandt politikere besluttede forskeren sig for at interviewe socialudvalgsformænd.

ger til konkurrerende opfattelser.⁵³⁾ Rapporten indeholder til gengæld overvejelser om interviewenes grad af forhåndsstrukturering samt om valg af enkeltinterview versus gruppeinterview. Interviewguiden, der under interviewingen “.. måtte tilpasses i hver enkelt tilfælde.” (anf.skr.:133), begrundes med henvisning til, at interviewene skulle rettes mod allerede på forhånd fastlagte emner. I guiden sættes der fokus på “berøringsflader” mellem omsorgsarbejdere og socialforvaltning inden for otte “hovedområder”, fx kontakt, sagsbehandling og arbejdstilrettelæggelse.⁵⁴⁾ Der argumenteres også - dog uden referencer til kvalitativ metodelitteratur - for gruppeinterview som den mest anvendte interviewform i forbindelse med interview af omsorgsarbejderne.⁵⁵⁾

De båndoptagne interview, hvis forløb beskrives udførligt, giver anledning til begrundede overvejelser om “pålidelighed og gyldighed”, men uden argumentation for disse begrebers relevans. Forskeren pointerer, at “.. det kunne være vanskeligt at komme ned under overfladen ..”, men mener samtidig, “.. at der i langt de fleste tilfælde er blevet svaret åbent og ærligt på spørgsmålene.”. Dog viste socialudvalgsformændene sig vanskelige at interviewe, hvorved informationer “.. helt klart blev siet på visse punkter.” (anf.skr.:134). Der er desuden nuancerede refleksioner om anvendelse af ledende spørgsmål og heraf afledte forbehold.⁵⁶⁾ Det fremgår ikke, om de interviewkritiske overvejelser inddrages som analytiske reservationer. Hvad transskription af de i alt 48 interview angår, begrundes fravalget af udskrift *in extenso* pragmatisk, nemlig med henvisning til for stort tidsforbrug og analytisk uoverskuelighed. Forud for analysens påbegyndelse blev interviewene kondenseret og “irrelevante oplysninger” siet fra. De således reducerede interview blev - formodentlig sjældent forekommende i kvalitativ forskning - indtalt på bånd og påfølgende transskriberet! Forskeren gør opmærksom på det potentielt problematiske ved en sådan procedure. Risikomomentet er, “.. at noget af det, der på dette tidspunkt blev anset for så uvæsentligt, at det gled ud, i analysefasen vil vise sig at skulle have været med alligevel.” (anf.skr.:136).⁵⁷⁾

I kontrast til flere andre af de i dette arbejdspapir beskrevne undersøgelser udvikler og formidler forskeren over adskillige sider en overvejende transparent - om end vagt begrundet og ikke fuldt ud implementeret - analysestrategi, hvis indhold antydes i det følgende. Den erklærede bestræbelse er, “.. at forskeren formulerer sig så tydeligt som muligt omkring de argumenter, principper og forudsætninger, der har været anvendt ved fortolkningen, så en læser får mulighed for at efterprøve fortolkningen.” (anf.skr.:137f). Analysestrategien, der beskrives som vekselvirkende miks af dataanalyse og fortolkning, sigter mod afdækning af kategorier og kategorielle sammenhænge: “I dataanalysen bringes der orden i data, dvs. dataene kategoriseres i områder, eventuelt med en underopdeling, og organiseres i mønstre. I fortolkningen knyttes der en mening til dataana-

53) Der er heller ikke oplysninger om egne interviewkvalifikationers tilstrækkelighed.

54) Forskeren oplyser at have afprøvet interviewguiden i et gruppeinterview med ni deltagere. Interviewguiden blev revideret, og den endelige version er vedlagt.

55) Der blev i alt gennemført 48 interview (1-3 timers varighed), hvoraf 20 var gruppeinterview - typisk med deltagelse af tre informanter.

56) Et eksempel: “Et interview er altid ledende på den måde, at det leder interviewpersonens opmærksomhed hen på bestemte temaer, men det må ikke være ledende på den måde, at interviewpersonen ledes mod bestemte meninger om temaerne.” (anf.skr.:135).

57) Forbeholdet inddrages dog ikke i analysefasen.

lysen, dvs. mønstre og områdegrupperingerne forklares, og man ser efter sammenhænge mellem enhederne.” (anf.skr.:138). Én forudsætning herfor er talrige analytiske læsninger af de udskrevne interview(kondenseringer), og processen bringes først til ophør, når et “sammenhængende mønster” er dannet. Det er under generering af konceptuel kohærens, hvis bagvedliggende kodeprocedurer dog forbliver ubeskrevne, at forskeren bliver opmærksom på organisationsperspektivets utilstrækkelighed og opdager kønsdimensionens betydning. Netop denne dimension tildeles en afgørende rolle ved udviklingen af en “teoriramme” om omsorgsarbejde. Med henvisning til undersøgelsens anden problemstilling har analysestrategien derfor et tydeligt generaliserende sigte, men også et deskriptivt.⁵⁸⁾

Ved belysningen af den første problemstilling, hvor hjemmehjælpsarbejdet bruges som eksempel, implementeres analysestrategien konsekvent deskriptivt.⁵⁹⁾ Forskerens beskrivelser sigter i første omgang ikke mod overskridelse af de interviewede hjemmehjælpere, socialinspektører og socialudvalgsformænd. Der henvises til grupperne i bestemt form, fx: “Hjemmehjælperne opfatter således, at deres arbejde drejer sig om netop deres konkrete klient og dennes velbefindende.” (anf.skr.:15). Med anvendelse af mange eksemplificerende citater fremhæves, at hjemmehjælpsarbejdet anskues forskelligt af de tre parter. Hjemmehjælperne finder det “.. utilfredsstillende, at de ikke kan gøre arbejdet godt nok inden for de givne rammer ..” (anf.skr.:30), mens socialinspektørerne sætter fokus på det organisatoriske hierarki og socialudvalgsformændene på politiske beslutningers virkeliggørelse. Hjemmehjælperne bliver derfor en “stødpude” mellem klient og forvaltning, hvilket de gennemgående oplever som frustrerende.

Mens relationen mellem empiri og deskription er tendentielt transparent, gælder det samme ikke analyserne af den anden problemstilling. Der peges på, at det generaliserende teoretiske perspektiv - “teorirammen” - udvikles i et samspil mellem empiri og teori, dog uden at samspillet beskaffenhed tydeliggøres. Det teoretiske perspektiv sætter fokus på kønsdimensionens bidrag til forståelse af omsorgsarbejdets integration i socialforvaltningen: “Da lønnet omsorgsarbejde ligger tæt op ad det private omsorgsarbejde, kvinder udfører i familie og fællesskab, fører de deres værdier herfra med over i det lønnede omsorgsarbejde. Når omsorgsarbejdet med dets kvindeværdier skal udføres i en forvaltningsstruktur og lønarbejdsform domineret af mænds værdier, opstår der en række problemer. Disse problemer viser sig på to niveauer, dels i selve hjemmehjælpsarbejdet, dvs. hos den enkelte hjemmehjælper og mellem hjemmehjælperne indbyrdes, dels i relationerne mellem forvaltning og hjemmehjælperne.” (anf.skr.:77f). Samspillet mellem empiri og teori er især tvetydigt, fordi det førnævnte fravalg af teoretisk forståelse ikke håndhæves. Ved generering af “teorirammen” medinddrages nemlig allerede eksisterende køns- og organisationsteori. Det analytiske miks af teoretisk forståelse, generaliserende deskription og teoriudvikling bidrager ikke til tydeliggørelse af “teoriramens” grad af empirisk “grundethed”.

58) Rapporten er derimod uden overvejelser om fravalg af matricer/diagrammer. Konceptuel kohærens, der fører til generering af en “teoriramme”, kunne med analytisk og formidlingsmæssig fordel illustreres grafisk (se fx: Miles & Huberman, 1994).

59) Analytisk er deskription og teoridannelse flettet sammen, men adskilles fremstillingsmæssigt: “Empirisk beskrivelse og teoriudvikling er .. udviklet i et gensidigt samspil, men behandles her adskilt for at lette overskueligheden.” (anf.skr.:11).

Trods et omfattende metodekapitel udvikles hverken en strategi til kontrol eller validering af de deskriptive analyser eller af "teorirammen". Navnlig det teoretiske perspektiv fremstår som nævnt mangelfuldt empirisk underbygget. Forskeren afstår også fra at reflektere om forebyggelse af *bias*, *feedback* fra informanter og triangulering, fx teoretisk. Ét sted fremkommer forskeren med videnskabsteoretiske antydninger om dennes særlige perspektiv på de kvalitative interview: "Et perspektiv, der er udviklet gennem den kvalitative analyse, dvs. det er ikke vilkårligt, men det er heller ikke sandheden med stort s. Det er ét ud af flere perspektiver, der kan anlægges på det givne interviewmateriale." (anf.skr.:138). Mere udfoldede refleksioner - fx om, hvad "sandhed" er - kunne have bidraget til præcisering af resultaternes beskaffenhed.

Den samlede metodologiske vurdering af undersøgelsen er derfor, at den - trods omhyggeligt forskningsarbejde - ikke er karakteriseret ved tilstrækkeligt transparente procedurer. Navnlig i rapportens teoretiske del er selv erfarne læsere af kvalitativ forskning - som ellers stillet i udsigt - uden mulighed for at "efterprøve fortolkninger" (se ovenfor). Allerede i midten af 1980'erne, da undersøgelsen blev gennemført, fandtes ganske megen kvalitativ metodelitteratur, hvis inddragelse kunne have bidraget til yderligere transparens.⁶⁰⁾ Hertil kommer, at fremstillingen kunne være mere konsistent. Det gælder fx den kun delvist gennemførte håndhævelse af fravalget af teoretisk forforståelse samt den manglende analytiske inddragelse af interviewkritiske forbehold.

60) I en i øvrigt omfattende litteraturliste findes blot et par henvisninger til dansk kvalitativ metodelitteratur og ingen til fremmedsproget.

KAPITEL 5

Andre institutioner

De to sidste undersøgelser er offentliggjort af institutioner uden for det videnskabelige samfund. Den ene hidrører fra Center for Alternativ Samfundsanalyse (CASA) og sætter fokus på "holdninger" til praktiserende læger, mens den anden er offentliggjort af Ligestillingsrådet. Sidstnævnte undersøgelses tema er, hvorfor kvinders andel af lederposter fortsat er beskeden på det private og offentlige arbejdsmarked.

5.1. Mødet med praktiserende læger

Den af to CASA-forskere gennemførte undersøgelse har københavneres "holdninger" til alment praktiserende læger som motiveret tema (Henriksen & Malmgren, 1998).¹⁾ Temaets fokuspunkt er borgerens og den praktiserende læges "møde", der opfattes som en proces, hvori forventning, kommunikation og erfaring - før, under og efter - sammenkædes. Temaet efterfølges af fem relativt åbne problemstillinger - såkaldte "deltemaer" - om mødets baggrund og rammer, hverdagsliv og henvendelsesårsager, forventninger til lægen, mødet som proces samt kommunikation i det enkelte møde. Sammenhængen mellem tema og deltemaer er ikke umiddelbart indlysende og deltemaerne uden begrundelse.

Rapporten efterlader også tvivl om, hvorvidt forskerne har en for undersøgelsen til en vis grad bindende teoretisk eller anden forforståelse. Det pointeres, at informanternes udsagn "... er fortolket på deres *egne præmisser* og ikke ud fra en færdigudviklet teoretisk forståelsesramme." (anf.skr.:11). På den anden side redegøres der i et indledende teoretisk afsnit for begreber, som "... vi undervejs i undersøgelsesarbejdet har ladet os *inspire af* i forsøget på at forstå, hvad der er på spil, når lægmand og professionel mødes." (anf.skr.:11; mine kursivering, h. o.). Det gælder fx begreberne *sickness*, *illness* versus *disease*.²⁾ Med disse og andre formuleringer er det uklart, om problemstillingerne sigter

-
- 1) Undersøgelsens begrundelse er ikke et påpeget forskningsbehov, men et initiativ fra en styregruppe for udarbejdelse af en plan for almen praksis i Københavns Kommune.
 - 2) Det er til gengæld påfaldende, at der i en undersøgelse, som gør krav på at omhandle holdninger, ikke er refleksioner om holdningsbegrebets socialpsykologiske tvetydighed, fx generelle versus specifikke holdninger eller kognitive, affektive versus konative holdningskomponenter. Undersøgelsen er tilsyneladende gennemført uden afsæt i en specifik - i al fald ikke ekspliciteret - definition af begrebet holdning. Holdningsbegrebets relation til andre begreber - fx adfærd og erfaring - diskuteres heller ikke. Dette er en mangel i analysefasen, hvor forskerne i mindst ligeså høj grad sætter fokus på de to sidste begreber som på det første.

mod eksploration, deskription, generalisering og/eller teorirelatering: "Der er .. ikke tale om en repræsentativ undersøgelse i gængs forstand, men gennem analyser af forskellige borgeres udsagn peges der på sammenhænge og gives der forklaringer på borgernes holdninger." (anf.skr.:16).³⁾

Tematiseringen er uden refleksioner om potentielt relevante undersøgelsesdesign, ligesom det valgte designs grad af fleksibilitet ikke tydeliggøres. Ikke mindst i en undersøgelse med relativt åbne problemstillinger ville refleksioner om graden af designfleksibilitet være ønskelige. Forskerne argumenterer ganske vist for "kvalitativ metode", som i undersøgelsen uden videre er ensbetydende med kvalitativ interview- og analysemetode - dog i rapportens indledende kapitel med tvetydig henvisning til tema og problemstillinger: "En væsentlig årsag til, at denne holdningsundersøgelse er gennemført ved hjælp af kvalitative metoder er, at der allerede foreligger flere kvantitative holdningsundersøgelser, der belyser området." (anf.skr.:14f). Forskerne fremhæver endvidere, at en kvalitativ tilgang tilbyder mulighed for at uddybe viden fra kvantitative undersøgelser. I et bilag findes en uddybende diskussion om spørgeskemaundersøgelser fordele og ulemper, som bestyrker designets temarelatering: "Den kvantitative tilgang kan .. ikke bidrage med indsigt i dialogen/erfaringsudvekslingen, som sker mellem patient og læge, hvorfor en kvalitativ tilgang kan være givtig, når man som vi ønsker at udforske interaktionsrummet, hvor læge og patient mødes." (anf.skr.:141).

Der argumenteres for "strategisk udvælgelse" af informanter, men ikke for deres antal (i alt 82 borgere og læger).⁴⁾ Informanterne blev ".. nøje udvalgt ud fra en række kriterier, som vi på forhånd formodede ville have betydning for deres holdninger." (anf.skr.:16). Sigtet med strategisk udvælgelse var at opnå ".. så dækkende et billede som muligt .." (anf.skr.:143). Selektionskriterierne, der - hvad "borgerinformanter" angår - er demografiske, sociale og kulturelle (fx køn, erhvervs-mæssig beskæftigelse og etnisk tilhørsforhold), holdes imidlertid ikke op imod potentielt konkurrerende kriterier. Tilsvarende mangel på relevanskriterier gælder selektion af praktiserende læger, fx køn og praksisform. I et bilag problematiserer forskerne den "nøje udvælgelse" af informanter. De påpeger, at navnlig yngre, veluddannede kvinder har indvilget i at deltage, mens interessen har svigtet blandt midaldrende mænd, børnefamilier og ældre. Det har endvidere været særdeles vanskeligt at opnå kontakt med socialt dårligt stillede informanter: "Disse forhold betyder, at det billede af borgernes holdninger, som vi frembringer, i et vist mål kan være fordrejet." (anf.skr.:145). Hvad lægelige informanter angår, erkender forskerne at have været ude af stand til på "tilfredsstillende vis" at honorere selektionskriterierne. Alene derfor er det tvivlsomt, om undersøgelsen som tilsigtet giver et "dækkende billede" af holdningernes mangfoldighed.

Rapportens forfattere undlader at indskrive sig i en specifik opfattelse af kvalitative interview og informerer ikke om egne interviewkvalifikations tilstrækkelighed.⁵⁾ Til gengæld

3) Analyserne viser sig at være et miks af beskrivelse, eksemplifikationer og *ad hoc*-generaliseringer.

4) 31 enkeltinterview blev gennemført med borgere og 17 med læger. Yderligere 5 læger blev interviewet som "nøglepersoner". Desuden blev der gennemført 7 fokusgruppeinterview, nemlig 4 med borgere (11 deltagere) og 3 med læger (13 deltagere). Endelig blev der afholdt 2 såkaldte "dialogcirkler", hvori både borgere og læger deltog.

5) I et bilag findes enkelte bemærkninger om kvalitative interview, men uden relatering til metodelitteratur. Uden at det direkte fremgår, synes bemærkningerne inspireret af Kvaales (fortsætter...)

fremhæves en række fordele ved undersøgelsens særlige miks af enkelt- og fokus-gruppeinterview, dog uden henvisning til metodelitteratur herom: "I enkeltinterviewene har det været muligt at komme i dybden med den enkelte borgers og læges personlige oplevelser og holdninger. I fokusgrupperne blev der gennem dialog og udveksling af synspunkter i gruppen åbnet op for fælles vinkler på problemstillinger, begreber og temaer." (anf.skr.:17). På den anden side er rapporten uden gennemskuelig redegørelse for enkelt- og gruppeinterviews grad af forhåndsstrukturering. Det nævnes *en passant*, at de gennemførte enkeltinterview var "meget åbne", mens gruppeinterviewene var "mere styrede", nemlig med afsæt i et skriftligt tematisk oplæg.

Det er som nævnt problematisk, at den - efter forskernes opfattelse - i nogen grad forfejlede selektion af informanter kan bidrage til at frembringe et "fordrejet" holdningsbillede. Hertil kommer, at forskerne undlader at efterreflektere over de gennemførte interviews kvalitet. Det tages åbenbart for givet, at analyseresultaterne - og derfor også informanternes ytringer - har ".. en udsagns- og sandhedsværdi, idet de komplekse udsagn, vi producerer, synliggør en virkelighed, der ikke bliver mindre virkelig af, at den netop er udtryk for .. interviewpersoners personlige fremstillinger." (anf.skr.:142). Desuden er rapporten uden kriterier for transskription af interview: Det konstateres, at alle interview er optaget på bånd og "skrevet ordret ud". I lyset af refleksioner herom er termen *ordret udskrift* tvivlsom (se: Olsen, 2002b, afsnit 4.5.).

Analyserne påbegyndes uden afsæt i en på forhånd udviklet analysestrategi, der kunne have bidraget til mere stringente analyser. Hertil kommer en diskontinuerlig kapitel- og afsnitsorden samt en brudstykkeagtig afrapporteringsform med forholdsvis vag relatering til deltemaerne. Selve analyserne, der fremstår som konglomerater af overvejende deskription, *ad hoc*-generaliseringer og *common sense* suppleret med adskillige illustrative tekstsegmenter, men til gengæld uden tydelig relatering til teoretiske begreber, der har virket som "inspiration", afspejler fravær af specifikke kode- og konceptualiseringsprocedurer.⁶⁾ Fokus er ikke sjældent på enkeltinformanter, men undertiden med tendentielt analytisk overskridelse af disse. I et kapitel om lægens rolle peges der fx - i det mindste hvad københavnske "borgere" angår - på, at denne tages for givet og opfattes som en "samfundsmæssig selvfølgelighed" (anf.skr.:22). Denne såvel som adskillige andre generaliseringer underbygges dog ikke empirisk.

At generaliserende aspekter ikke tildeles en stringent og motiveret analytisk placering, viser sig også i andre kapitler. I et kapitel om lægelig behandling og undersøgelse hedder det, at der hos borgerne er ".. en grundlæggende forventning om, at lægen som udgangspunkt er fagligt kompetent. (..). Man sætter derfor sjældent spørgsmålstegn ved lægens medicinske faglighed." (anf.skr.:51). Også to kapitler om "mødet" og kommunikation mellem borger og læge er karakteriseret ved særlige miks af usædvanligt mange *ad hoc*-tekstsegmenter - af typen "en mand siger for eksempel" - kombineret med vagt underbyggede generaliseringer, fx: "Helt centralt i relationen mellem læge og patient er

(fortsat) "livsverdensinterview": "Centralt i den kvalitative undersøgelse står interview som en måde at fange menneskers oplevelser, intentioner og handlinger og disses betydning for den interviewede. Det kvalitative interview er kendetegnet ved at dreje sig om at indhente subjektive beskrivelser fra den interviewedes liv og hverdag, om forholdet til og mødet med lægen henholdsvis patienten." (anf.skr.:142).

6) Rapporten indeholder ingen overvejelser om anvendelse af matricer/diagrammer.

det forhold, at de kender hinanden igennem en lang årrække og fra mange forskellige begivenheder.” (anf.skr.:88). Yderligere et eksempel: “Når borgeren henvender sig til lægen, er det afgørende for “det gode møde”, at man oplever, at man bliver respekteret, og at ens sygdom tages alvorligt og for eksempel ikke “bagatelliseres”. ” (anf.skr.:101).

I rapportens afsluttende kapitel fremrykkes de generaliserende bestræbelser, der både er kvantitative og kvalitative. Hvad de første angår, peges der på “.. klare køns- og aldersforskelle” (anf.skr.:117) mht. til københavneres sygdomsopfattelser og mønstre. Det er overraskende, at forskerne uden reservationer generaliserer kvalitative data til kvantitative tendenser.⁷⁾ Kvalitativt identificeres og generaliseres forskellige typer af holdninger til praktiserende læger. Identifikationen af fem “idealtyper” - *in casu* rationelle, accepterende, medbestemmende, kritiske og “anden-kulturelle” holdninger - underbygges imidlertid ikke empirisk, hvorfor “idealtypenes” forekomst i sidste instans bliver et spørgsmål om tiltro til forskernes arbejde. Hertil bidrager også fraværet af en strategi til kontrol/validering af analyseresultater, der understøtter indtrykket af ubestemmelige grader af empirisk “grundethed”.⁸⁾

Den samlede metodologiske vurdering af undersøgelsen er derfor, at den på flere punkter er uden transparente og motiverede procedurer, hvilket understreges af ikke-relateret til kvalitativ metodelitteratur. I litteraturlisten henvises til en dansksproget artikel om gyldighedsproblemer i kvalitative interviewundersøgelser (Schultz Jørgensen, 1989). Referencen er overraskende, eftersom Schultz Jørgensen fordrer teorelatering som betingelse for kvalitative forskningsresultaters “gyldighed”, mens undersøgelsen - når der ses bort fra en summarisk præsentation af forskellige sygdomsbegreber - er uden teoretisk forforståelse. Endelig kunne formidlingsformen være mere befordrende for den fremstillingsmæssige konsistens. Rapporten er uden en tilstrækkelig synlig “rød tråd” fra tematisering over design og kvalitative interview til kvalitativ analyse.

5.2. Kvinder som ledere

En undersøgelse offentliggjort af Ligestillingsrådet sætter motiveret - med en antydning af reference til anden forskning⁹⁾ - fokus på årsager til, at kvinders andel af lederposter fortsat er beskeden såvel på det private som på det offentlige arbejdsmarked (Højgaard, 1990).¹⁰⁾ Temaet udmøntes i en begrundet problemstilling om oplevede barrierer og mu-

7) Eksemplet er ikke enestående. Kvalitative analyser, der - i modstrid med disses immanente epistemologi, hvis afgørelsen heraf overlades til størstedelen af metodelitteraturens forfattere - sætter fokus på sociale fænomeners udbredelse, fx i forskellige befolkningsgrupper, findes også i anden dansk kvalitativ interviewforskning. Det sker ved anvendelse af termer som fx “næsten ingen”, “de fleste”, “overvejende tendens” o.l. En interessant analytisk “kvantificering” af kvalitative interview findes fx i Kvaales undersøgelse om karakterer i gymnasiet (1980).

8) Rapporten er uden overvejelser om forebyggelse af evt. *bias*, *feedback* fra informanter, triangulering eller om videnskabsteoretiske forudsætninger og/eller implikationer.

9) “Der er store forskelle undersøgelserne imellem, undersøgelsestemaerne dækker et bredt felt, og der tegner sig ikke et tydeligt billede, der kan anskueliggøre, hvorfor der er så få kvindelige ledere.” (anf.skr.:11).

10) Om valget af rapporten bemærker Lis Højgaard, at den er en debatbog, der ikke honorerer gængse videnskabelige standarder (september 2001). Formelt videnskabelige undersøgelser er som nævnt tildelt forrang, hvilket ikke har udelukket udvælgelse af enkelte “ikke-videnskabelige”. (Fortsætter...)

ligheder for at kvinder, der *ikke* er ledere, kan avancere: "Når jeg ønsker at fokusere på kvinder, der ikke er ledere, skyldes det, at ovennævnte litteratur, som stort set henter sit materiale blandt kvindelige ledere viser, at det er meget vanskeligt for disse kvinder at beskrive, hvilke arbejdspladsspecifikke barrierer de har mødt i deres karriereløb." (anf.skr.:11). Uden i øvrigt at henvise til kulturteori uddybes problemstillingen med afsæt i termen "arbejdspladskultur", idet forskeren ønsker at sætte fokus på træk, ".. der systematisk favoriserer det ene køn frem for det andet med hensyn til avancement og udvælgelse til ledende stillinger." (anf.skr.:13).¹¹⁾

Problemstillingens relative åbenhed kombineret med antydning af forforståelse vanskeliggør en vurdering af konsistens mellem problemstilling og forforståelse. Det er fx uvist, om følgende citat virker som forskningspræmis: "Kvinderne er blevet integreret i arbejdslivet, men integrationen indeholder en videreførelse af dominans- og underordningsrelationer mellem kønnene hvad angår løn, indflydelse og ledelse." (anf.skr.:9). Desuden meddeler problemstillingen og måden, hvorpå den præsenteres, intet om erkendelses-sigte, fx eksplorativt, deskriptivt, generaliserende og/eller teori-relaterende. Meddelsomheden er også begrænset, hvad undersøgelsens metodologiske design angår. Eftersom fremstillingen er uden komparative refleksioner om potentielt relevante design, efterlades læseren med et indtryk af kvalitativ interview- og analysemetode givet på forhånd. Det valgte designs grad af tematisk fleksibilitet tydeliggøres heller ikke. Det gælder både kvalitative interview og efterfølgende analyser.

Med hensyn til kriterier for selektion af informanter informeres læseren om interview med i alt 41 kvinder om deres placering i "arbejdspladskulturer" på fire virksomheder: "Jeg har valgt denne indfaldsvinkel for at få belyst betydningen af såvel formelle som informelle holdninger og handlemåder." (anf.skr.:10). Antallet af virksomheder er uden begrundelse, men det pointeres, at de er udvalgt, så en belysning af forskelle mellem private og offentlige virksomheder samt forskelle i karrierevilkår blandt kvinder med og uden akademisk uddannelse blev muliggjort.¹²⁾ Uden at operationalisere kriteriet for selektion af informanter på hver af de fire virksomheder, oplyses dette at være "lederrekruiteringslaget". Der argumenteres heller ikke - fx med henvisning til problemstillingen - for antallet af informanter på hver virksomhed, hvorimod informanterne beskrives, fx med hensyn til alder, anciennitet og uddannelse. Efter fremstillingen at dømme er de 41 kvalitative interview gennemført uden overvejelser om kvalitative interviews beskaffenhed og potentialer. Indtrykket bestyrkes af, at litteraturlisten er uden referencer til metodelitteratur eller -artikler om planlægning og gennemførelse af kvalitative interview. Uden nærmere specifikation synes interviewene gennemført ved brug af interviewguide, idet "samtalerne", hvis varighed var 1-2 timer, tog afsæt i "en række temaer", som alle informanter skulle ytre sig om.¹³⁾

(fortsat) Begrundelsen er, at udelukkelse af alle "ikke-videnskabelige" undersøgelser ville føre til et misvisende billede af dansk kvalitativ interviewforskning. På den anden side kan det ikke afvises, at udvælgelse af "ikke-videnskabelige" undersøgelser indebærer risici for *overkill*.

- 11) Forskeren reducerer trækkerne til tre aspekter: Kønsspecifik kvalificering, kønsspecifik lederudvælgelse og arbejds-/familieliv.
- 12) Virksomhederne er: Finansministeriets administrations- og personaledepartement (11 informanter), Direktoratet for Toldvæsenet (10 informanter), NOVO (10 informanter) og FDB (10 informanter).
- 13) Forskeren afstår tillige fra at reflektere over valg af enkeltinterview versus (fokus)gruppeinterview, men interviewingen synes gennemført som enkeltinterview. Fremstillingen er ligeledes (forts....)

De kvalitative analyser, der navnlig sætter fokus på hver af de fire virksomheder og afsluttes med et tendentielt generaliserende kapitel om tværgående forskelle og ligheder, gennemføres uden eksplicite analysestrategiske refleksioner: "At det er kvindernes holdninger og udsagn, der udgør kernen i denne undersøgelse, har jeg ønsket at understrege ved at bygge bogen op over deres udtalelser." (anf.skr.:14). Det forbliver derfor en *black box*, hvordan forskeren har tilsigtet at gribe analyserne an, fx med hensyn til evt. tematisk kodning, konceptualisering og generalisering.¹⁴⁾ Når en analysestrategi er fraværende, er det selvsagt umuligt at vurdere ikke-strategiens "implementering", hvorimod selve analyserne af de fire virksomheder fremtræder som ikke-informantoverskridende beskrivelse og med *ad hoc*-anvendelse af mange citater.¹⁵⁾ Det beskrevne angår imidlertid sjældent kvindernes spatiotemporale adfærdsformer, dvs. konkrete handlinger i tid og rum, men diffuse miks af kvindernes "arbejdspladskulturelle" erfaringer, opfattelser, forklaringer, meninger, holdninger og kritiske bemærkninger. Om én af de fire virksomheder fremhæver forskeren fx, at det er kvindernes ".. klare *opfattelse*, at der er forskel på opgavefordelingen mellem kønnene, selvom de samtidig fremhæver, at holdningen *blandt medarbejderne* i huset helt klart er for ligestilling." (anf.skr.:19). Yderligere et par citater anskueliggør det analytiske miks, fx: "De interviewede kvinder har to sæt af *forklaringer* på kønsfordelingen af arbejdsopgaverne." (anf.skr.:22) og "Selvom der er stor forskel på opfattelsen af ledelsen i de forskellige kontorer, er det en gennemgående *kritik* af "husets" ledelse, at personaleledelsesfunktionen er så lavt prioriteret." (anf.skr.:35).¹⁶⁾

Efter en detaljeret-punktuel beskrivelse af kvindernes syn fx på lederegenskaber, ønsker om at blive ledere og samspillet mellem arbejde og familieliv "konkluderer" forskeren om den første virksomhed: "Vi står derfor tilbage med de to grupper af kvinders forskellige forklaringer på samme fænomen. Den ene gruppe, som mener, at det lille antal kvindelige ledere skyldes den mandlige dominans og dens identifikation af lederkvalifikationer med mændenes kvalifikationer, og den anden gruppe kvinder, som mener, det skyldes, at kvinderne ikke søger lederjobbene, hovedsagelig fordi de prioriterer andre dele af deres livs højere." (anf.skr.:78).¹⁷⁾ Herefter følger tilsvarende beskrivende konglomerater af de tre øvrige virksomheder, og der tegnes et broget billede af informanternes "holdninger, egenskaber, evner og livsfilosofier".

(fortsat) uden oplysninger om tematisk relevante interviewkvalifikationer. Tilsvarende gælder overvejelser om de gennemførte interviews informative anvendelighed. Der er dog enkelte interviewkritiske antydninger, fx: "Der knytter sig dog en vis usikkerhed til nogle af disse udsagn, fordi kvinderne ... er så lidt interesserede i kønsforskelle og disses betydning for deres arbejdsplads, at man godt kan forestille sig, at en del, måske mere subtile, men ikke mindre betydningsfulde detaljer, har undgået deres opmærksomhed." (anf.skr.:202). Endelig er der ingen kriterier for udskrift af interview, men det oplyses, at interviewene blev "skrevet ud" *in extenso* (1.400 sider).

- 14) Tilsvarende gælder overvejelser om matricer/diagrammer.
- 15) At kapitlerne ikke har generaliserende sigte afspejles også sprogligt, nemlig ved at informanterne ikke omtales i generaliseret flertal, men enkeltvis (fx: "en af kvinderne", "en anden kvinde" etc.), som flere/nogle af kvinderne eller blot som kvinderne.
- 16) Mine kursiveringer (h. o.).
- 17) Forskeren problematiserer ikke, om det er informanters opgave at "forklare". I megen kvalitativ metodelitteratur peges der på, at det er informanters opgave at beskrive, mens forklaring og fortolkning er forskningsmæssige gøremål.

De kvindelige og virksomhedsmæssige forskelle sammenfattes i et afsluttende kapitel, hvor generalisering fremrykkes. Kapitlet sigter mod at afdække årsager til, at få kvinder er "på toppen". Dimensionerne offentlig/privat virksomhed og akademisk/ikke-akademisk uddannelse "ser ikke ud til" at have nævneværdig betydning, hvilket fx også gælder medarbejderes kønsfordeling, arbejdsopgavers beskaffenhed og virksomheders holdninger til familie og børn. Derimod er mandlig arbejdspladskulturel dominans én vigtig årsag: "Når der ikke er flere kvindelige ledere, ser det ud til at skyldes en kombination af flere forhold, som lidt forenklet kan siges at omfatte den mandlige dominans i dens forskellige former, den kvindelige vægning og ubeslutsomhed og endelig ledelsernes manglende satsning på kvinder. Den relative underordning eksisterer stadig, men den er i forandring, muligvis under opbrud." (anf.skr.:218). Mandlig dominans er derfor ikke den eneste årsag til, at der er få kvinder "på toppen". En anden årsag er kvinders "utilpassesthed", der skyldes, at de ikke i tilstrækkeligt omfang bekræftes i være- og arbejdsmåde.¹⁸⁾

Hvor fængende de deskriptive analyser og det endelige virksomheds- og informantoverskridende analyseresultat end måtte blive "aflæst", er måden, hvorpå forskeren har bearbejdet 1.400 siders informantyringer, uigennemskuelig og konklusionens troværdighed derfor mangelfuld.¹⁹⁾ Hertil bidrager også fraværet af strategi til efterprøvning eller validering af konklusionen med sandsynliggørelse af analysernes empiriske grundlag.²⁰⁾ Den samlede metodologiske vurdering af rapporten er derfor, at den implementerer og formidler tvetydige procedurer. Dette afspejles også i litteraturlisten, der er uden referencer til kvalitativ metodelitteratur. Med hensyn til fremstillingsform er den for så vidt konsistent, nemlig fra beskrivende analyse af hver af de fire virksomheder til tendentielt generaliserende analyse, men med en "rød tråd", hvor læsere overlades til at gisne om bearbejdelse af det empiriske grundlag.

18) Lis Højgaard vil muligvis hævde, at hun ikke har gennemført generaliserende analyser, men udelukkende sammenfatter og sammenligner informanternes ytringer. Når dele af rapportens afsluttede kapitel ikke desto mindre kan læses generaliserende, skyldes det bl.a. den valgte sproglige fremstillingsform. Kvinder omtales flere steder - fx i citatet ovenfor - i *ubestemt flertal*, hvilket antyder generaliserende analyse.

19) I en kommentar erklærer Lis Højgaard sig enig i, at analyserne ikke er tilstrækkeligt gennemskuelige og med anfægtelig troværdighed (september 2001).

20) Fremstillingen er uden overvejelser om evt. *bias*, fx dominans- og underordningsrelationer som analytisk forudsætning (se ovenfor). Der er heller ikke refleksioner om *feedback*, triangulering - fx analytisk - eller om videnskabsteoretiske forudsætninger og/eller implikationer.

KAPITEL 6

Tværgående tendenser

Der er frembragt et omfattende, minutiøst, sammensat og til tider flimrende billede af femten danske kvalitative interviewundersøgelser. Det er derfor hensigtsmæssigt at kondensere billedet med afsæt i de analyse- og evalueringskriterier, der har virket som kriterielle ledetråde gennem hele arbejds papiret.¹⁾ Det er nævnt, at de tendenser, der afdækkes i det følgende, ikke på afgørende måde ville blive påvirket af analyse af yderligere undersøgelser. Som potentiel modifikation skal dog nævnes et indirekte selektionskriterium: Ved udvælgelse af undersøgelserne, der bl.a. skulle afspejle institutionelle og geografiske variationer, har bestræbelsen været, at variationerne ikke med overlæg skulle anskueliggøres ved "mest ringe" eksempler.²⁾ Det kan derfor ikke afvises, at tendenserne *overvurderer* danske kvalitative interviewundersøgelseres kvalitet, hvilket i givet fald er mindre problematisk end det omvendte.

6.1. Specifikke kvalitetskriterier

Med sondringen specifikke versus generelle analysekriterier *in mente* retter de første specifikke sig mod *tematisering*. Forskere bør som nævnt tydeliggøre undersøgelsers overordnede sigte, hvilket forfatterne til alle femten rapporter og afhandlinger – om end med vekslende præcision - gør. Derimod motiverer ikke alle det valgte temas samfundsvidenskabelige eller anden relevans, mens andre fremkommer med vage begrundelser, fx rekvirenters ønsker eller personlige motiver (Henriksen & Malmgren, 1998; Tilia, 1996). Diffuse eller fraværende begrundelser bidrager ikke til forståelse af, hvorfor undersøgelser er vigtige. Derimod er argumenter, der underbygger et behov for empirisk forskning eller henviser til teoretisk erkendelsesinteresse, mere overbevisende (se fx: Jensen, 1993; Fleischer, 2000; Søndergaard, 1996).

Af en undersøgelses overordnede sigte afledes og motiveres dernæst én eller flere problemstillinger, der præciseres indledningsvis eller i analysefasen. De foregående afsnit anskueliggør, at problemstillinger er vidt forskellige, herunder også ikke-eksisterende (Sørensen, 1991). Nogle problemstillinger er eksplorative, fx hypotesegenererende, mens andre er åbent-deskriptive eller narrative (se fx: Csonka,

-
- 1) Resten af arbejds papiret er stort set en gentagelse af kapitel 7 i *Kvalitative kvaler* (Olsen, 2002b).
 - 2) Ikke mindst forfattere til rapporter og udredninger offentliggjort i regi af "anden institution mv." - det gælder fx Center for Alternativ Samfundsanalyse (CASA) - er ofte meget tilbageholdne med at dokumentere valgte metodologiske procedurer, hvilket bl.a. skyldes, at rapporterne ofte er af beskedent sidemæssigt omfang og derfor kun levner lille plads til metodologisk dokumentation.

1995; Bømler, 1995; Søndergaard, 1996).³⁾ Atter andre formuleres som hypoteser, men uden heraf afledte falsifikationsbetingelser (se fx: Fleischer, 2000). Undersøgelser kan også indeholde konglomerater af problemstillinger, fx en hypotese kombineret med eksplorativ, teoretisk og "normative" problemstillinger (se fx: Jensen, 1993). Uanset problemstillingsarten gøres der ikke nævneværdige refleksioner om disses grad af tematisk afledthed, ligesom problemstillingsgrad af åbenhed subsidiært lukkethed sjældent motiveres. Når analyseprocessen tager afsæt i åbne problemstillinger, bør disse præciseres efterfølgende, hvilket også er en sjældenhed (Søndergaard, 1996).

Også tilvalg subsidiært fravalg af teoretisk og/eller anden forforståelse bør tydeliggøres og motiveres, herunder med henvisning til problemstillinger. Undersøgelserne peger på forforståelse af vekslende beskaffenhed, herunder også vaghed eller tavshed (Henriksen & Malmgren, 1998; Sørensen, 1991).⁴⁾ Når forforståelse tydeliggøres som teoretisk, er den fx kommunikationsteoretisk, socialkonstruktivistisk-feministisk, livsforms- eller modernitetsteoretisk (se fx: Fleischer, 2000; Søndergaard, 1996; Hestbæk, 1995). Forforståelse kan desuden være konceptuel uden eksplicit teorirelatering, empirisk eller erfaringsbaseret (se fx: Bild et al., 1993; Bømler, 1995; Tilia, 1996). Hvis de femten undersøgelser er typiske for danske kvalitative interviewundersøgelser, lader forskeres begrundelse for art af forforståelse meget tilbage at ønske. Der er fx en tendens til, at forskere, som minutløst og loyalt tydeliggør en undersøgelses teoretiske grundlag, afstår fra problematisering af selve grundlaget (se fx: Hestbæk, 1995; Jacobsen, 1996; Jensen, 1993). Det kunne fx gøres ved at argumentere for *fravalg* af potentielt relevant teori. Der er heller ikke altid tydelige sammenhænge mellem tema/problemstillinger og teoretisk eller anden forforståelse, fx fordi der ikke argumenteres for forforståelsens tematiske relevans, eller fordi fremstillingen er så tvetydig, at sammenhængen eller mangel på samme ikke lader sig vurdere (se fx: Pedersen, 1998; Højgaard, 1990).

Uddybende kommentarer til tema, problemstillinger og evt. teoretisk eller anden forforståelse bidrager til at tydeliggøre og argumentere for, om erkendelsessigtet er eksplorativt, deskriptivt, narrativt, generaliserende, teorirelaterende og/eller teorigenererende. Blandt de femten undersøgelser findes eksempler på hver af disse muligheder. Én undersøgelse er eksplorativ (Csonka, 1995), en anden rent beskrivende (Tilia, 1996). En tredje undersøgelse sigter mod narrativ i nogen grad generaliseret erkendelse (Søndergaard, 1996), en fjerde er generaliserende via teorirelatering (Fleischer, 2000), mens en femte er deskriptiv og samtidig sigter mod generering af en "teoriramme" (Korremann, 1987). Der argumenteres dog ikke nødvendigvis for bagvedliggende erkendelsessigte, ligesom erklæret sigte og forskningsproces ikke nødvendigvis korresponderer. I andre undersøgelser er erkendelsessigtet vagt og/eller modsætningsfyldt. Det er fx uklart, om en undersøgelse er eksplorativ, når informanternes udsagn samtidig teorirelateres, eller

-
- 3) Det er tvetydigt, hvorledes danske kvalitative forskere definerer problemstillinger af forskellig type. Eksempelvis undlader Hestbæk (1995) at tage stilling til, hvorvidt "eksplorativ" problemstillinger lader sig belyse ved *ex ante* teorirelatering. Også problemstillinger formuleret som hypoteser synes et vidt begreb, der åbenbart ikke forudsætter, at forskere bifalder det hypotetisk-deduktive spor.
 - 4) Eksempelvis pointerer Henriksen & Malmgren, at informanternes udsagn "... er fortolket på deres egne præmisser og ikke ud fra en færdigudviklet teoretisk forståelsesramme." (anf.skr.:11). På den anden side redegøres der for teoretiske begreber, som "... vi undervejs i undersøgelsesarbejdet har ladet os *inspirere af* i forsøget på at forstå, hvad der er på spil, når lægmand og professionel mødes." (anf.skr.:11; mine kursiveringer, h. o.).

problemstillinger kan være af så forskellig beskaffenhed, at erkendelsessigtet forbliver dunkelt (Hestbæk, 1995; Jensen, 1993). Sigtet kan også blive utydeligt, når et proklameret ikke-generaliserende sigte fører til generaliserende analyser (Christensen, 1998).

Tematisering og evt. teoretisk eller anden forforståelse hjælper til at sætte fokus på særlige sociale fænomener, hvormed andre udelukkes. Hermed fremmes et *metodologisk design*, hvis tilvirkning forudsætter temarelevante komparative metoderefleksioner under inddragelse af relevant metodelitteratur. Refleksionerne kan i første omgang angå sondringen mellem kvantitative og kvalitative metoder, herunder kombinationer af kvantitative og kvalitative tilgange. Antaget et motiveret valg af kvalitativ tilgang kan overvejelserne derpå rette sig imod tilvirkning af et kvalitativt design, fx kvalitative interview eller feltarbejde. Mens refleksioner om kvantitative versus kvalitative design kun findes i få undersøgelser (se fx: Fleischer, 2000; Henriksen & Malmgren, 1998; Søndergaard, 1996), er der ingen komparative overvejelser om potentielt relevante *kvalitative* design. Enkelte forskere argumenterer ganske vist for valg af kvalitative interview- og analysemetoder, men uden at drage sammenligninger mellem disse og andre mulige design (se fx: Hestbæk, 1995; Korremann, 1987). Den overvejende tendens er derfor summariske eller ingen refleksioner om og begrundelser for valg af design. I nogle undersøgelser synes kvalitative interview fx valgt på forhånd (se fx: Csonka, 1995; Højgaard, 1990), mens andre forskere bedyrer, at kvalitative interview "ligger lige for" eller er valgt i og med problemstillingen (se fx: Jensen, 1993; Pedersen, 1998).

Antaget et motiveret valg af et kvalitativt interview- og analysedesign og dermed fravalg af andre potentielt anvendelige, bør en undersøgelses samlede design tydeliggøres med en motiveret høj subsidært lav grad af fleksibilitet. For nogle af metodelitteraturens forfattere er designfleksibilitet ufravigelig, mens andre fordrer mere detaljeret forhåndsplanlægning. Blot i to undersøgelser er der udfoldede refleksioner herom. Jensen (1993) argumenterer fx for forhåndsstrukturering grundet teoretisk forforståelse, mens Søndergaard (1996) plæderer for en høj grad af fleksibilitet, der afspejles i afhandlingen.⁵⁾ De øvrige undersøgelser er karakteriseret ved vage eller fraværende overvejelser om designfleksibilitet. Bild et al. (1993) og Pedersen (1998) tangerer fx problematikken, men i de fleste tilfælde er tavsheden talende.

Et transparent design indeholder oplysninger om og kriterier for *tilvirkning og oparbejdelse af data*. Der fastlægges fx kriterier for antal og art af informanter. Begge dele kan være afgørende for senere analytiske - fx generaliserende - muligheder. I nogle undersøgelser er der tydelige og motiverede kriterier for selektion af informanter (se fx: Bild et al., 1993; Christensen, 1998; Hestbæk, 1995), mens andres kriterier nok er transparente, men uden argumentation (se fx: Fleischer, 2000; Jensen, 1993).⁶⁾ I de fleste tilfælde er selektionskriterierne imidlertid diffuse. Udvælgelse af informanter kan fx foregå "pragmatisk", rette sig mod kvinder i "typiske situationer" eller simpelthen overlades til andre, fx kommuner (Søndergaard, 1996; Sørensen, 1991; Korremann, 1987). Endelig findes der også rapporter uden informationer om, hvordan udvælgelsen af informanter er foregået (Bømler, 1995; Csonka, 1995). Med hensyn til kriterier for antallet af infor-

5) Det er dog tvivlsomt, om fleksibiliteten også inkluderer teoretisk fleksibilitet, dvs. villighed til empirisk baseret anfægtelse af egen teoretisk forforståelse.

6) Fleischer argumenterer fx ikke for fravalget af mandlige informanter.

manter er meddelsomheden endnu mindre. Ganske vist er blot to af de femten rapporter uden informationer om antallet (anf.skr.), men i alle andre tilfælde er talstørrelsen uden argumentation. Hestbæk (1995) tangerer dog problematikken.

Et andet aspekt af interviewforberedelsen er at lægge en tematisk relevant og motiveret interviewopfattelse til grund for den fortsatte forskningsproces. Heller ikke på dette område er meddelsomheden fremherskende. Blot i et par undersøgelser udfoldes motive-rede refleksioner med fokus på kvalitative interviews beskaffenhed. Med henvisning til Habermas og Luhmann udvikler Fleischer (2000) en særlig opfattelse af "interviewalliancen", mens Pedersen (1998) begrundes tilvalget af etnografisk tilgang. I de øvrige rapporter og afhandlinger er refleksionerne nødtørftige eller fraværende. Det er fx påfaldende, at Søndergaard (1996) i en narrativ afhandling ikke henviser til dele af den righoldige litteratur om narrativ interviewing. I andre rapporter omtales kvalitative interview som var de én og samme sociale interaktion (se fx: Hestbæk, 1995) eller som "fleksible", "åbne" og "løst strukturerede" (se fx: Bild et al., 1993; Bømler, 1995). Endelig afstår nogle forskere fra at tangere problematikken (Henriksen & Malmgren, 1998; Højgaard, 1990).

Et med valg af interviewopfattelse forbundet aspekt er at træffe motiveret afgørelse om interviews grad af forhåndsstrukturering, herunder om evt. udarbejdelse af en interviewguide. Enkelte af de femten rapporter og afhandlinger er uden overvejelser herom (Henriksen & Malmgren, 1998; Højgaard, 1990; Tilia, 1996), hvorimod de fleste forskere – om end i vekslende omfang - reflekterer over og undertiden motiverer udarbejdelse og anvendelse af en interviewguide, der dog sjældent vedlægges rapporten. Bild et al. (1993) begrundes fx en omfattende interviewguide med en fordring om sammenlignelighed informanter imellem, ligesom også Jensens (1993) interviewguide - med en deduktiv teori-relaterende tilgang *in mente* - synes velbegrundet. I andre tilfælde kunne et tilvalg af interviewguide problematiseres, fx når en proklameret etnografisk interviewopfattelse kombineres med et "interviewrationale" styret af teoretisk forforståelse, eller når eksplorative problemstillinger fører til udarbejdelse af en interviewguide (Pedersen, 1998; Csonka, 1995).

Yderligere en facet af interviewforberedelsen er valg af enkeltinterview og/eller (fokus)gruppeinterview. Valget er ikke uproblematisk, men bør begrundes *pro et contra*. I enkelte undersøgelser tydeliggøres motiverede valg, men uden nævneværdig relatering til den righoldige metodelitteratur herom. Ikke mindst i Søndergaards (1996) narrative afhandling findes omhyggelige overvejelser, der fører til en motiveret kombination af enkelt- og gruppeinterview. Bild et al. (1993) argumenterer for fravalg af interview med flere informanter af frygt for gruppepres, mens Henriksen & Malmgren (1998) påpeger fordele ved at kombinere enkelt- og gruppeinterview. De fleste undersøgelser er således uden overvejelser om denne problematik, idet det dog almindeligvis oplyses, om interview er gennemført som enkelt- eller gruppeinterview. Hvad enten interview gennemføres som enkelt- eller gruppeinterview henholdsvis med eller uden interviewguide, indeholder ingen af undersøgelserne oplysninger om relevante og tilstrækkelige interviewkvalifikationer. Måske har nogle forskere overvejet egen fokuseringskompetence, sproglig og kritisk interviewkompetence etc., men i så fald finder overvejelserne ikke vej til papiret.

Under eller efter gennemført interview tages der stilling til, om interview er af tilstrækkelig kvalitet til beføjelse at kunne anvendes som empirisk grundlag, eller et evt. fravalg af interviewkritik motiveres. Enkelte undersøgelser indeholder - uden at der dog argumenteres for interviewkritiks nødvendighed - generelle interviewbeskrivelser og vurderinger. Jensen (1993) diskuterer fx den analytiske anvendelighed af interview gennemført med folketingsmedlemmer, mens Korremann (1987) gør kritiske refleksioner om interviews *pålidelighed* og *gyldighed*, men uden at begrunde de kursiverede begrebers relevans og uden analytiske reservationer. Andre fremstillinger afstår fra overordnet interviewkritik, men indeholder til gengæld interviewkritik i analysefasen (Fleischer, 2000; Sørensen, 1991). De fleste undersøgelser er dog uden kendelige interviewkritiske bemærkninger eller motiveret fravalg heraf. Bømler (1995) konstaterer fx, at hun under interviewene "kom hele vejen rundt", mens Henriksen & Malmgren (1998) uden videre tager "sandhedsværdien" af informanternes udsagn for givet.

Før analysen påbegyndes, skal også spørgsmålet om transformation af levende tale til død tekst besvares. Motiverede kriterier for transskription tydeliggøres, eller der argumenteres for, at kriterier ikke er nødvendige. Først skal der tages stilling til udskrift *in extenso* subsidiært partiel udskrift. Uden at valget i øvrigt begrundes er otte undersøgelser baseret på udskrift *in extenso* og fire på udskrift af brudstykker. De tre øvrige er uden oplysninger om udskrift og dermed også om evt. kriterier herfor (Bømler, 1995; Csonka, 1995; Tilia, 1996). Hvad enten samtlige eller udvalgte ytringer transskriberes, kommer kriterier herfor på tale. Kun én forsker reflekterer over det meningsstab, der følger af, at levende tale nedfældes på papir (Fleischer, 2000). Væsentligere er det, at ingen af forskerne opstiller blot nogenlunde entydige udskriftskriterier. Der anvendes uforpligtende termer som "ordret udskrift", "udskrift i fuld ordlyd" o.l. (se fx: Pedersen, 1998; Søndergaard, 1996), eller også forbigås emnet i tavshed.

Når ét eller flere interview er gennemført og udskrevet *in extenso* eller partielt, kan *analysefasen* påbegyndes. Analyseprocessens progression tydeliggøres ved udarbejdelse af en motiveret og implementeret analysestrategi. Da ikke én rapport eller afhandling fuldt ud tydeliggør, motiverer og implementerer en samlet analysestrategi, nærmer ingen af undersøgelserne sig det forbilledlige desangående. Enkelte forskere formulerer ganske vist tendentielt transparente analysestrategier, men uden at disse motiveres og/eller fuldt ud implementeres. Det gælder fx Korremann (1987), hvis strategi er eksplicit, men uden begrundelse og kun delvist implementeret. Søndergaard (1996) formulerer en metateoretisk begrundet narrativ analysemodel, der ikke efterleves konsekvent. I andre tilfælde er analysestrategier af så ubestemmelig beskaffenhed, at vurdering af deres implementering vanskeliggøres (se fx: Christensen, 1998; Hestbæk, 1995; Jacobsen, 1996; Sørensen, 1991).⁷⁾ Manglende referencer til metodelitteratur bidrager til analytiske ledetrådes vaghed. Endelig er der undersøgelser, hvis forfattere uden begrundelse giver afkald på at formulere analysestrategier (Bild et al., 1993; Bømler, 1995; Csonka, 1995; Henriksen & Malmgren, 1998; Højgaard, 1990; Tilia, 1996). Når en strategi er fraværende, er det umuligt at vurdere dens "implementering".

7) Eksempelvis fremhæver Jacobsen en række vanskeligheder forbundet med indplacering af mennesker efter livsform, men informerer ikke om ledetråde for kvalitativ analyse af opfattelser/betydninger af sundhed, livsstil og sundhedsoplysende kampagner. Sørensen undlader fx at beskrive, hvorledes "matriksanalyser" gennemføres, men begrunder dem ved, at de "... giver mulighed for at finde frem til mønstre af ligheder og forskelligheder mellem de interviewede personer." (1991:10f).

En analysestrategi indeholder fx forskrifter for konceptualiserings- og kodeprocedurer eller argumenterer for eksklusion af den slags procedurer. Det sidste gør Søndergaard (1996), der grundet afhandlingens narrative erkendelsessigte fravælger dekontekstualiserende kodning. Andre undersøgelser sigter mod teoretisk konceptualisering med eller uden informationer om evt. kodeprocedurer. Pedersen (1998) udvikler fx en etnografisk og *grounded theory*-inspireret "kodeparadigme". Jensen (1993) er ligeledes inspireret af sidstnævnte tilgang. Pedersen reflekterer dog ikke over, om den udviklede konceptualiserings- og kodestrategi matcher eksplorative problemstillinger, ligesom Jensen undlader at diskutere *grounded theory*-inspirationens relevans, når konceptualisering er deduktiv og styret af teoretisk forforståelse. Også i andre tilfælde er det analytiske sigte konceptualiserende, men uden tydeliggjorte kodeprocedurer e.l. (Fleischer, 2000; Korremann, 1987). Korremanns analyser sigter mod "konceptuel kohærens", men rapporten informerer ikke om, hvordan begrebslige sammenhænge dannes. For de fleste undersøgelser gælder, at de er uden eller med intetsigende informationer om konceptualisering og kodning. Det er fx uklart, hvorledes Christensens (1998) "teoriforankrede" konceptualisering og Hestbæks (1995) "dimensionelle" kodning er gennemført.

Analysestrategien og/eller analyserne bidrager til tydeliggørelse af evt. generaliserende og/eller teoretiske aspekters placering, fx teori som *spotlight* eller teorigenerering, herunder også anvendelse af matricer/diagrammer.⁸⁾ Med hensyn til det første aspekt kan undersøgelserne opdeles i tre kategorier. I den første findes undersøgelser, der sigter mod teoretisk eller anden generalisering. Fleischer (2000) fokuserer deskriptivt på "unikke" selvmordsforsøg, men udvikler tillige en teoretisk model om selvmord som kommunikation. Også Korremanns (1987) analyser har et deskriptivt sigte, men under inddragelse af anden teori udvikles en "teoriramme". Forankret i teoretisk forforståelse har Jensens (1993) analyser generaliserende sigte, til folketingsmedlemmer i almindelighed. Endelig mener Søndergaard (1996) - i forlængelse af universitetsstuderendes talrige "fortællinger" at kunne generalisere heraf afledte "kulturelle koder".

I den anden gruppe, der eksemplificeres ved én undersøgelse, er det konsekvent implementerede sigte eksplorativt tesegenererende (Pedersen, 1998). Den tredje og dermed største gruppe er karakteriseret ved vage eller modsætningsfyldte refleksioner om generaliserende og/eller teoretiske aspekters analytiske placering. Det kan fx være uklart, i hvilket omfang og på hvilke måder analyser sigter mod beskrivelse subsidiært generalisering (se fx: Bømler, 1995; Jacobsen, 1996), eller generaliseringers begrundelser kan være mangelfulde. Bild et al.'s (1993) fremstilling er fx uden overbevisende argumenter for, at de LO-medlemstyper, der udpeges, skulle være "typiske" for LO-medlemmer i almindelighed. I andre tilfælde er afrapporteringer modsætningsfyldte. Nogle undersøgelser har fx et erklæret ikke-informantoverskridende sigte, men generaliserer ikke desto mindre, fx til andre kommuner (Sørensen, 1991). I yderligere en undersøgelse afvises, at informanters ytringer skulle kunne generaliseres, hvilket alligevel i nogen grad gøres (Christensen, 1998).

8) Matricer og diagrammer, der fx anbefales af Miles & Huberman (1994), kan fremme analyseprocessen, fx ved dannelse af konceptuel kohærens. Herom er de femten undersøgelser tendentielt tavse. Kun i to tilfælde anvendes skemaer og diagrammer i begrænset omfang og uden begrundelse (Fleischer, 2000; Jensen, 1993). I alle øvrige rapporter og afhandlinger fravælges skemaer og diagrammer ureflekteret.

Ligesom kvalitative analyser fordrer transparente analytiske ledetråde, bifalder mange af metodelitteraturens forfattere tydelige, motiverede og implementerede kriterier for kontrol/validering af analyseresultaters kvalitet. Det spørgsmål kan dog rejses, om kvalitetskriterier altid er påkrævet. Hvis en kvalitativ undersøgelse fx er eksplorativ og alene sigter mod generering af teser, kan der muligvis argumenteres for, at "kvalitetskontrol" er overflødig (Pedersen, 1998). I ingen af undersøgelseerne formuleres nogenlunde entydige, motiverede og implementerede kvalitetskriterier. Søndergaard (1996) tangerer det eksemplariske, idet hun formulerer og motiverer en række kvalitetskriterier, der imidlertid kun bringes i delvis anvendelse. Også Jensen (1993) sætter fokus på kvalitativ kvalitet, men afstår fra at udvikle en egentlig kvalitetsstrategi. Uden i øvrigt at problematisere det kursiverede begreb reflekterer forskeren over *verifikation* af resultater og kontrollerer fx kodning og "casesammenfatninger". Eftersom de tolv øvrige rapporter og afhandlinger er uden refleksioner om kvalitativ kvalitet og dennes konceptuelle grundlag, er hovedtendensen talende tavshed.

Ét i metodelitteraturen ofte nævnt kvalitetskriterium er, at forskningsresultaters empiriske "grundethed" og/eller falsificerbarhed sandsynliggøres. Efter undersøgelseerne at dømme er kriteriet ikke uden problemer at efterleve. Kvalitative forskningsresultater kan selvsagt være mere eller mindre empirisk grundede, men ingen af undersøgelseerne synes fuldt ud at leve op til en anbefaling vedr. empiris afgørende analytiske rolle. Adskillige undersøgelser er empirisk frodige og mangefacetterede, men dunkle, når beskrivelser og fortællinger søges overskredet generaliserende. Det gælder fx udvikling af LO-medlemstyper og metakoder vedr. kulturelt køn (Bild et al., 1993; Søndergaard, 1996). Problemet opstår navnlig, når teoretisk forforståelse og empiri interagerer på måder, der skaber uklarhed om interaktionen. Når Fleischer (2000) med henvisning til interview og kommunikationsteori konkluderer, at selvmordsforsøg er talehandlinger, har forskeren måske blot set det allerede på forhånd via forforståelse sete. Eller når Jensen (1993) konkluderer, at dansk parlamentarisk kultur er domineret af phronetisk forståelse af politik, kan afspejle phronetisk forforståelse og dermed en tendens til "verificering". Også den af Korremann (1987) udviklede "teoriramme" fremstår utilstrækkeligt empirisk underbygget. Når teoretiske eller andre generaliserende konklusioner - som det er tilfældet i de fleste af undersøgelseerne - er vagt underbygget, bliver tiltro til forskeres kvalifikationer og saglighedsnormer et substitut for empirisk "grundethed".

Bidrag til at sandsynliggøre forskningsresultaters troværdighed/validitet kan også være *biasforebyggelse*, *feedback* fra informanter eller triangulering. Hvad det første bidrag angår, er undersøgelserne stort set tavse. Hestbæk (1995) kunne fx have reflekteret over, om forældreskab, der anskues livsformsteoretisk, medfører risici for "selvopfyldende analytiske profetier", eller Tilia (1996) kunne have overvejet, om personlig involvering fører til *bias*. Også overvejelser om *feedback* fra informanter er et særsyn. Bømler (1995) sendte sit manuskript til informanterne, men undlader at informere om heraf følgende korrektioner. Uden nærmere specifikation omtaler Tilia (1996) "genhenvendelser", og Jacobsen (1996) gør uden nærmere beskrivelse brug af *feedback* med henblik på "validering" af livsform. I de fleste undersøgelser er der med andre ord ingen refleksioner om *feedback*. Tilsvarende gælder triangulering subsidiært motiveret fravalg heraf. Sørensens (1991) *ex post*-relatering til anden empiri er muligvis en slags triangulering, hvilket også gælder den af Hestbæk (1995) antydede empiriske triangulering ved inter-

view med to forældre. I de øvrige undersøgelser er triangulering fravalgt uden begrundelse.

Motiverede refleksioner om ontologiske og epistemologiske forudsætninger og implikationer kan fremme læseres forståelse af kvalitative forskningsresultaters beskaffenhed. Det fordres dog, at videnskabsteoretiske refleksioner ikke er ceremonielle, men konsistente med tema, design og analyse. Refleksioner af den type findes i enkelte undersøgelser, men de fleste er rensset for metateoretiske overvejelser. Jensen (1993) og Søndergaard (1996) mere end tangerer metateoretiske problematikker. Sidstnævnte argumenterer fx for en konsekvent efterlevet socialkonstruktionistisk epistemologi. I andre tilfælde er refleksionerne mere antydningssvise og kunne med fordel udbygges, fx med en redegørelse for ontologisk grundlag (Fleischer, 2000; Pedersen, 1998). Alle øvrige undersøgelser er uden eller med vage videnskabsteoretiske antydninger. Korremann mener fx ikke at kunne afdække "sandheden med stort s".

6.2. Generelle kvalitetskriterier

Efter at have sat fokus på tværgående tendenser vedr. hver af de specifikke kriterier refterer to generelle: transparente, motiverede og implementerede metodologiske procedurer samt fremstillingsmæssig konsistens. Ingen af de femten undersøgelser honorerer førstnævnte anbefaling fuldt ud, men nogle er længere herfra end andre. Søndergaards (1996) afhandling er karakteriseret ved relativt transparente og tendentielt implementerede procedurer, idet dog fx forholdet mellem teoretisk forforståelse og udledning af kulturelle koder er uafklaret. Også Fleischer (2000) og Pedersen (1998) synes at tangere anbefalingens opfyldelse. For de øvrige undersøgelser gælder derimod, at de inden for vekslende metodologiske delområder er langt fra at honorere anbefalingen. Navnlig Bømler (1995), Csonka (1995), Henriksen & Malmgren (1998), Højgaard (1990), Sørensen (1991) og Tilia (1996) anvender tvetydige og ubegrundede procedurer.

Også de fleste undersøgelser indre fremstillingsmæssige konsistens lader ganske meget tilbage at ønske. Det gælder dog ikke Søndergaards afhandling (1996), der nærmer sig det forbilledlige. Også Jensens (1993) fokus på folketingsmedlemmer fremstår som tendentielt konsistent, om end sammenhængen mellem problemstillinger og analyse kunne være tydeligere. I Jacobsens (1996) undersøgelse om sundhedsoplysende kampanjer kunne mere præcise problemstillinger have skabt større sammenhæng mellem disse og et analytisk miks af beskrivelse og fortolkende generalisering. I andre tilfælde er fremstillingen kendetegnet ved tydelig mangel på indre sammenhæng. Eksempler er erklæret eksplorative problemstillinger efterfulgt af ikke-eksplorative analyser og generaliseringer (Csonka, 1995; Hestbæk, 1995), fravalg af teoretisk forforståelse efterfulgt af teorirelatering (Korremann, 1987) og tendenser til to kun delvist sammenhængende afhandlinger i én (Pedersen, 1998).

Alt andet lige bidrager det første generelle kriterium - transparens - til opfyldelse af det andet. Hvis metodologiske procedurer er så vagt beskrevet, at forskerens "rejserute" fortaber sig i det dunkle, er det tilsvarende vanskeligere at vurdere graden af konsistens (se fx: Bømler, 1995; Tilia, 1996). Én undersøgelse kunne dog give anledning til at problematisere konsistens som selvstændigt kvalitetskriterium. Hvis nemlig en undersøgelse

se er *for* konsistent, kan det skyldes en tendens til cirkularitet, dvs. at teoretisk for- forståelse er så analytisk bindende, at den forhindrer forskeren i at opdage nye sociale fænomener (Fleischer, 2000).

6.3. Sammenfatning

Dette arbejds-papirs problemstilling har været, i hvilket omfang og på hvilke måder dan- ske kvalitative interviewundersøgelser afspejler tendenser i engelsksproget og skandi- navisk metodelitteratur. Hvis de femten undersøgelser er typiske for danske kvalitative interviewundersøgelser, er svaret, at kvalitativ metodelitteratur - navnlig den fremmed- sprogede - afspejles i *særdeles begrænset omfang*. Mange undersøgelser synes i høje- re grad baseret på *common sense* end på transparente metodologiske refleksioner og dispositioner med afsæt i kvalitativ metodelitteraturs vekslende anbefalinger vedr. kvali- tative forskningsprocesser og sikring af analyseresultaters kvalitet. Konsekvensen er, at forskere og andre brugere af kvalitative analyseresultater tildeles begrænsede - underti- den næsten ingen - muligheder for at "kigge forskeren over skulderen" fra den indleden- de tematisering over tilvirkning af empiri til de endelige analyseresultater.⁹⁾ Blandt de mest fremherskende problemer er fravær af analysestrategisk transparens samt af krite- rier for kontrol eller "validering" af analyseresultater. Manglende metodologisk transpa- rens er et særligt udtalt problem, når undersøgelser er gennemført i det videnskabelige samfunds regi og har medlemmer heraf som central modtagergruppe, fx ph.d.- afhandlinger, hvorimod der måske kunne argumenteres for, at transparens er mindre vigtig, når en rapports primære modtagergruppe overskrider det videnskabelige samfund (se fx: Bild et al., 1993; Bømler, 1995; Højgaard, 1991).

Metodelitteraturens mangelfulde afspejling i dansk kvalitativ interviewforskning viser sig desuden ved *usædvanligt få referencer* til litteraturen. Det er næppe en tilfældighed, at undersøgelser, der "scorer" forholdsvis positivt på mange af de opstillede kvalitetskrite- rier, samtidig indeholder litteraturlister med adskillige i undersøgelserne afspejlede refe- rencer til såvel dansk som fremmedsproget metodelitteratur (se fx: Jensen, 1993; Pe- dersen, 1998; Søndergaard, 1996), mens undersøgelser med mange kritiske "scores" er gennemført med inddragelse af begrænset eller ingen kvalitativ metodelitteratur. I seks af de udvalgte undersøgelser er der ingen i litteraturlister anførte referencer til kvalitativ metodelitteratur (Bild et al., 1993; Bømler, 1995; Csonka, 1995; Højgaard, 1990; Søren- sen, 1991; Tilia, 1996).¹⁰⁾ Eftersom det i alle tilfælde drejer sig om større afhandlinger og

9) I en artikel fra midten af 1990'erne offentliggjort i *Dansk Sociologi* gøres tilsvarende iagttagelser (Christensen, 1995). Christensen beklager fraværet af en systematisk udvikling i dansk kvalitativ forskningspraksis rettet imod troværdige analyser og dokumentation. Ifølge Christensen stiller dansk kvalitativ forskning sig ofte tilfreds med blot at være "virkelighedens tale". Positionen proble- matiseres, og der peges på, at mange kvalitative forskere ikke arbejder systematisk med begrebs- udviklende analyse og dokumentation. At kvalitative metoder efterhånden er kommet "ind i var- men", er ikke begrundet ved en systematisk udvikling af kvalitativ metodologi. Mange danske kvali- tative undersøgelser autoritet hentes derfor fra deres institutionelle forankring.

10) I et metodekapitel antyder Bild et al. dog anvendelse af kvalitative to metodebøger: en dansk og Spradley (1979). Forskerne henviser til inspiration fra Spradley's etnografiske interview, der menes anvendelig, når man står over for sociale fænomener, som "... ligger uden for ens egen umiddelbare erfaringsverden." (anf.skr.:27). Med ikke-"åbne" kvalitative interview og en omfattende interview- guide *in mente* er Spradley-inspirationen overraskende.

rapporter, kan antallet af til rådighed værende sider ikke forklare de fåtallige eller fraværende referencer.¹¹⁾ Derimod kunne der muligvis argumenteres for, at en rapports målgruppe er med til at bestemme antallet af referencer.

Selv om kvalitative interviewundersøgelser er uden metodologiske standardprocedurer og overskrider ontologisk-epistemologisk konsensus, er der et udtalt behov for, at den omfattende og mangefacetterede kvalitative metodelitteratur i højere grad afspejles i dansk kvalitativ interviewforskning. Heraf følger ikke, at kvalitative forskere, der måtte vælge at tage anbefalingen til efterretning, skal lede efter og på bibliotekshylder vil finde én kvalitativ "kogebog" dækkende hele det metodologiske spektrum. Udfordringen er at tilegne sig litteraturens mangfoldighed og gennem øget "kulinarisk" beredskab efterhånden at mestre tilberedelse af kvalificerede kvalitative "retter", der har praktisk erfaring som nødvendig, men langt fra tilstrækkelig betingelse. Kvalificerede "retter" tilberedes ikke under iagttagelse af nok så snusfornuftige *anything goes*-ledetråde, men som reflekterede konglomerater af andres akkumulerede opskrifter og egen "kulinarisk" erfaring: "The worst thing that contemporary qualitative research can imply is that (...) anything goes. The trick is to produce intelligent, disciplined work on the very edge of the abyss." (Silverman, 1993:211).

11) Når der ikke i denne evaluering er udvalgt afrapporteringer i artikelform, skyldes det, at mulighederne for metodologisk eksplicitet dér er mindre end i afhandlinger og rapporter.

Litteratur

Bild, T. et al. (1993)

Sikke nogen typer... Rapport over en interviewundersøgelse blandt medlemmer af LO-forbundene. Aalborg: CARMA (Aalborg Universitetscenter).

Broch, T. et al. (red.) (1981)

Kvalitative metoder i dansk samfundsforskning. København: Nyt fra Samfundsvidenskabernes.

Bømler, T.U. (1995)

Sindslidende i små kommuner. Aalborg: Forlaget Alfuff (Aalborg Universitet).

Christensen, B.M. (1995)

Virkelighedens tale. *Dansk Sociologi*. Nr. 4, 6. årgang.

Christensen, E. (1998)

Anbringelser af børn. En kvalitativ analyse af processen. København: Socialforskningsinstituttet.

Crotty, M. (1998)

The Foundations of Social Research. London: Sage Publications.

Csonka, A. (1995)

Når virksomheder rekrutterer. København: Socialforskningsinstituttet.

Fleischer, E. (2000)

Den talende tavshed. Selvmord og selvmordsforsøg som talehandling. Odense: Odense Universitetsforlag.

Flyvbjerg, B. (1991)

Rationalitet og magt (bd. 1). København: Akademisk Forlag.

Henriksen, C.S. & Malmgren, M. (1998)

Holdninger til praktiserende læger. København: Center for Alternativ Samfundsanalyse.

Hestbæk, A-D. (1995)

Forældreskab i 90'erne. København: Socialforskningsinstituttet.

Højgaard, L. (1991)

Vil mænd lede? Et spørgsmål om fornyelse. København: Ligestillingsrådet.

Jacobsen, E.T. (1996)

Sundhedsoplysende kampagner. Kvalitative analyser af afsenderperspektivet og forskellige modtagerperspektiver. København: Dansk Sygehus Institut.

Jensen, M.K. (1991)

Kvalitative metoder i anvendt samfundsforskning. København: Socialforskningsinstituttet.

Jensen, T.K. (1993)

Politik i praxis. Aspekter af danske folketingsmedlemmers politiske kultur og livsverden. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Korremann, G. (1987)

Kvinder, mænd og omsorgsarbejde. København: Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut.

Kvale, S. (1997)

InterView. En introduktion til det kvalitative forskningsinterview. København: Hans Reitzels Forlag.

Miles, M.B. & Huberman, A.M. (1994)

Qualitative Data Analysis. Thousand Oaks: Sage Publications.

Olsen, H. (2002b)

Kvalitative kvaler. Kvalitative metoder og danske kvalitative interviewundersøgelers kvalitet. København: Akademisk Forlag.

Olsen, H. (2002a)

Kvaler eller kvalitet? En evaluering af danske kvalitative interviewundersøgelser. *Nordisk Psykologi*. Årg. 54, nr. 2.

Olsen, H. (2001a)

Kvalitative analysestrategier og kvalitetssikring. *Nyhedsbrev* (november). Center for kvalitativ metodeudvikling.

Olsen, H. (2001b)

Sprogforståelse og hukommelse i danske surveyundersøgelser (bd. I-II). København: Socialforskningsinstituttet.

Olsen, H. (1998)

Tallenes talende tavshed. Måleproblemer i surveyundersøgelser. København: Akademisk Forlag.

Pedersen, I.K. (1998)

Den excellente præstation. Elitesport, kvinder og karriere. København: Sociologisk Institut.

Schultz Jørgensen, P. (1989)

Om kvalitative analyser og deres gyldighed. *Nordisk Psykologi*, nr. 1.

Silverman, D. (2000)

Doing Qualitative Research. London: Sage Publications.

Silverman, D. (1993)

Interpreting Qualitative Data. London: Sage Publications.

Spradley, J.P. (1979)

The Ethnographic Interview. Fort Worth: Harcourt Brace Jovanovich.

Strauss, A.L. & Corbin, J. (1990)

Basics of Qualitative Research. Thousand Oaks: Sage.

Søndergaard, D.M. (1996)

Tegnet på kroppen. Køn: Koder og konstruktioner blandt unge voksne i Akademia. København: Københavns Universitet.

Sørensen, T.B. (1991)

Bistandsklienter - mellem klientgørelse og selvforsørgelse. Århus: Gestus.

Tesch, R. (1990)

Qualitative Research: Analysis Types and Software Tools. New York: Falmer Press.

Thing, L.F. (1999)

Sport - en emotionel affære. København: Sociologisk Institut.

Tilia, G.B. (1996)

Tamiler i Vestjylland. Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag.

Arbejdspapirer publiceret af Socialforskningsinstituttet

Siden 1.1.2001. Se www.sfi.dk

- 1:2001
- 2:2001 Graversen, B.K. & Weise, H.: Effekter af aktiveringsindsatsen over for kontanthjælpsmodtagere
- 3:2001 Carøe, C. Christiansen: TV-Nyheder fra hjemlandet – integration eller ghettoisering? Om transnationalisme og nyhedsforbrug
- 4:2001 Weatherall, J.: Vejen til førtidspension
- 5:2001 Bach, H.B. & Harsløf, I. : Kontanthjælpsmodtageres forhold – aktivering og arbejdsudbud
- 6:2001 Boll, J.L. & Christensen, T.Q.: Ledige kontanthjælpsmodtagere på Vestegnen
- 7:2001 Anker, J.; Munk, A.; Koch-Nielsen, I. & Raun M.: De sociale puljer
- 8:2001 Clausen, T.: Hørehandicappedes tilknytning og vilkår i forhold til arbejde og uddannelse
- 9:2001 Christoffersen, M.N. : Risikofaktorer for selvmordsforsøg blandt børn og unge
- 10:2001 Axelsen, I.: Litteraturstudie om forebyggende foranstaltninger for børn og unge
- 11:2001 Graversen, B.K. & Nielsen, J.: Oversigt over databaser med relevans for overvågning, udredning og forskning på det sociale område
- 12:2001 Kamp, A.: Virksomheder under modernisering – socialt ansvar under forandring. Human Ressource Management og socialt ansvar på danske virksomheder.
- 13:2001 Storm, J.: Revalidering – en spørgeskemaundersøgelse blandt revaliderende
- 14:2001 Filges, T.: Revalidering – en registerundersøgelse
- 15:2001 Rosdahl, A., Harsløf, I. & Møller, S.N.: Virksomhedsrevalidering som vejen (tilbage) til arbejdsmarkedet
- 16:2001 Mehlsen, S.: Sammenhængen mellem boligform og ledighedens længde

- 1:2002 Kamp, A. & Hagedorn-Rasmussen, P.: Mangfoldighedsledelse. Et litteraturstudie om koncept, teori og praksis
- 2:2002 Christensen, T. Qvortrup: Cost-effect-analyser på den aktive socialpolitik
- 3:2002 Egelund T.: Metodeanvendelse i kommunernes forebyggende arbejde med børn og unge.
2. delrapport i *Evaluering af den forebyggende indsats over for børn og unge*.
- 4:2002 Larsen, M.: Hvordan fastholdes ældre på arbejdsmarkedet?
- 5:2002 Harsløf, I., Møller, S.N. & Kruhøffer, A.: Metoder og metodeudvikling i virksomhedsrevalideringen – set fra projekternes perspektiv .
- 6:2002 Steenstrup, J.: Familie-erfaringer. En kvalitativ undersøgelse af 12 familiers erfaringer med at modtage forebyggende hjælp efter Servicelovens § 40, stk. 2.
3. delrapport i *Evaluering af den forebyggende indsats over for børn og unge*.
- 7:2002 Bjørn, N.H. & Dohlmann, C.: Ringe vilje til at være mobil blandt ledige kvinder – Et eksempel fra Sønderjylland.
- 8:2002 Olsen, B.M.: Den kommunale organisering af det forebyggende arbejde med børn og unge.
4. delrapport i *Evaluering af den forebyggende indsats over for børn og unge*.
- 9:2002 Christoffersen, Mogens Nygaard. Social støtte til børn. En undersøgelse af børn, der modtog forebyggende hjælp i henhold til Serviceloven for første gang i 1998. 5. delrapport i evaluering af den forebyggende indsats over for børn og unge
- 10:2002 Boll, J. & Møller, S.N.: Psykologisk testning af kontanthjælpsmodtagere. Evaluering af indførelsen af VIH-Match i Virksomheden Holbæk.
- 11:2002 Olsen, H.: Dansk kvalitativ interviewforskning - Kvalitet eller kvaler?